

ٻار سنڌي ڪهاڻي ۽

(ٻاڙ جي موضوع تي لکيل سنڌي جي مشهور ليکڪن جون
چونڊ ڪهاڻيون)

مهيڙ ڀنڊر

ولي رام واپ

سهيڙي

پبليڪيشنس

حيدرآباد، سنڌ

۱۹۸۱ع

ڇپائيندڙ: مقصود احمد ميمڻ، ٻاران سهڻي پبليڪيشنس
حيدرآباد سنڌ

ڇپيندڙ: سهڻي پرنٽرز، الهندو ڪچرو،
حيدرآباد سنڌ

ڇپجڻ جو مهينو: اپريل (۱۹۸۴ع)

قيمت ساڍي کاهي ۱۲-۰۰ روپيا

اچي پئي ٿي ۱۶-۰۰ روپيا

(سهڻيندڙ جا حق ۽ واسطا ٿاڻر)

ترتيب

۱	مون به سنگتيه پر گي ته ڏٺو هو!	۹	لاچند امر ڏٺو مل جڳته وائي
۲	مسافر مگراني	۱۵	شيخ اياز
۳	پيرائي	۲۰	جمال ابڙو
۴	مئي	۲۵	زينت چنا
۵	ڏهن	۲۹	پوئتي هيراندائي
۶	رعب	۳۶	سڳن آهوجا
۷	معصوم التجا	۴۷	سندوي آڻمچندائي
۸	امر مان نه ڪندس	۵۴	اياز قادري
۹	به ڳوڙها	۵۹	شيخ حفيظ
۱۰	امير	۶۴	ڪمل ڀڄائي
۱۱	ريل پر هڪ شاعر	۷۳	ڪرشن ڪٽواڻي
۱۲	لڙڪن جي لڙي	۷۷	جڳديش ايس لڄائي
۱۳	ڇهڙي	۸۵	بشير مورائي
۱۴	اونده جو وڻ	۹۳	سراج
۱۵	گڏي	۱۰۴	قارا ميرچندائي
۱۶	ننڍڙو انسان	۱۱۴	موهن ڪلپنا
۱۷	چنڊ ۽ ماني	۱۲۱	علي بابا
۱۸	هڪ هرئيءَ جي ڳالهه	۱۲۶	حميد سندي
۱۹	سڪايل روح	۱۳۲	غياث جوڻيجو
۲۰	آها	۱۴۰	طارق اشرف
۲۱	ورڻو	۱۴۳	نظير شيخ
۲۲	عمر کان اڳ	۱۵۱	ڪلا پرڪاش
۲۳	ڇانو	۱۵۷	ماهتاب محبوب
۲۴	اوندهر وڪوڙيل جهڙي روشني	۱۶۳	ماڻڪ
۲۵	عید جي خرچي	۱۷۷	ظفر حسن
۲۶	پشپ	۱۹۱	ولي رام ولي
۲۷	پار جو پوڙ	۲۰۰	حليم بروهي
۲۸	ماڻهو	۲۰۲	زيب سندي

اڙهڻان ٿو
سنڌي ٻارن کي
ولي رام ولي

پنهنجي طرفان ...

شايد پڙهندڙ ڪتاب جي نالي مان اهو سمجهن ته اهي ڪهاڻيون ٻارن لاءِ آهن. پر ائين ناهي. هن مجموعي ۾ اهي ڪهاڻيون شامل آهن، جن جو مرڪزي ڪردار 'ٻار' آهي، ۽ ٻار جي موضوع تي لکيون ويون آهن.

هيءُ ڪتاب 'ٻارن جي سال' تي هڪ اداري کي چيو هو، پر ڪن مجبورين ڪري اهو ادارو انهيءَ سال ڪتاب ڇپجي نه سگهيو. ولي رام ولپ صاحب اهو ڪتاب مونکي ڇپڻ لاءِ ڏنو. سوچيو هوم ته ٻئي سال مان اهو ڪتاب ڇپي وڌرو ڪندس. پر خواهش جي باوجود به ڪتاب نه نڪري سگهيو.

هاڻ ته ٻارن جي سال کي گذري به سال ٿي ويا آهن. ولي رام صاحب کي انهيءَ موضوع تي جيڪي به ڪهاڻيون سجهيون ٿي، سي هن سهيڙي ڏنيون هيون. هن مجبوري ۾ آيل ڪهاڻين کان علاوه به اڃا چار پنج ڪهاڻيون انهيءَ موضوع تي آهن، جيڪي به ولي رام صاحب ڏنيون هيون، پر ڪتاب جي ڇپائيءَ ۾ ايتري گهڻي دير ٿي آهي، جو ٻپ هوم ته جيڪڏهن انهن ڪهاڻين لاءِ ڪتاب کي ترسانبو ته ماڳهين ڪتاب نڪرڻ کان ئي نه رهجي وڃي. انهيءَ لاءِ ولي رام صاحب ۽ پڙهندڙن کان معذرت.

— طارق اشرف

مون به سنگتيء ۾ ڪي ته ڏٺو هو!

لاڳند امر ڏو مل جڳتياڻي

بابو سرگي مون کي ساڻس ڏسي ته ڳالهه ٿي نه پيئي وٺيس؛
پر وات مان چویم ڪجهه نه. بابي جي ڳالهه مان هونءَ
هرڪا رکان: چوي آت ته آڻان؛ چوي ويهه ته وهان. هن
باري ۾ سو جيڪڏهن سمجهانس به پيو، ته به سنگتيءَ سان
چن ڦاڙ مان نه پيو ڪريان.

حقيقت آهي ته هو يار خوار به اوڙي پاڙي هو. ڀانيان ٿو ته
مان ٿي هوس، جنهن کي هن جي سنگت مان بچان ڪان
ٿي آئي.

ڪنهن سمي هن جي چؤوٽ هيڪاري وڌندڙ هئي. هٿ پٽ،
گهٽيءَ پاڙي، هن جي چرچا هلي ٿي پئي. ڪنهن جا ٻڌ ته
حق غصب ڪري ويو، ڪنهن جي ٻڌ ته ڏنڌي ۾ ٻيڙي
ٻوڙيائين، ڪنهن سان چي هئن ورنيو، ڪنهن سان چي هونءَ
ورنيو. مطلب ته جيترا هئا ماڻهو، اوتريون هيون ڳالههون.

اهي سربستيون خبرون بابي سرگيءَ جي ڪن پون ته هيڪاري
به بي آرام پيو ٿئي. ڀانيان ٿو- ڀانيان چو ٿو؟ هڪ اٿم-
سرگيءَ کي ويچار ٿي ٿيو ته متان هن جي سنگت ۾ مان
سندس لاکيو لال به ڪرجي بهر نه ٿي پوان!

بابي کي تنهنجي باري ۾ اها اون ٿي ٿي، تنهن لاءِ مان هن
کي ڏوهه چو ڏيان؟ پر مون به ڪي ته سنگتيءَ ۾ ڏٺو هو!
جنهن نانءُ، سچ پچ انهيءَ ويل ڪو مون کان پڇي ها ته اسان
کي به ته انهيءَ جو سير ڀار ڏي ته مان هوند لاجواب ٿي بيهان ها.
خير! هڪ لڱا بابي سان گڏ مون ۾ آفيس ڏانهن پيو وڃان
ته هي به ڪو دڳا تي گڏجي ويوسين.

مون مونڙ بيهاري، هن کي کيڪاريو ته ڏنم ٻائي کي ڳالهه نه وئي.

هڪاري جو هن چيو ته مشن روڊ تائين مان به ٿو اوهان ساڻ مونڙ ۾ هلان، ته ٻائي جو منهن اچي ورن ورن ٿيو. تنهن هوندي به وچ ۾ پرو سيري، مون هن جي لاءِ پنهنجي پاسي ۾ جاءِ ڪئي.

بابو سور پي ويو. ڪڇيائين ڪونه؛ پر پوءِ مون کي ٻڌايائين ته انهيءَ وير سندس من جي حالت ڇا هئي. رهڻ روڊ تان ڦري، مشن روڊ تي ٿياسين ته سول هاسپيٽل وٽ مونڙ بيهاري مون هدايه کي چيو: مون کي آهستي اسپتال ۾ ڪنهن مريض کي ڏسڻو. تون وري مون کي ڪڍي ڪنهن ٻئي وقت گڏج.

ته ٿو چوهر اسپتال ۾ تو سان پيوڙو مان به ٿو هلان. بابو ته مونڙ ۾ ئي ويندو رهيو. اسين ٻئي لنگهي اسپتال جي احاطي ۾ ٿياسين.

مان پنهنجي سهي مريض کي ڏسي رهيس، ته سڌ ملي جو هڪڙو آدمي ڪنهن مهلڪ مرض ۾ مبتلا، هتي علاج لاءِ آيل هو، سو جنسي ڪينٽان ڪيري هينئر گذر ڪري ويو. اهڙيون ڳالهون سرڪاري اسپتال ۾ روز ٻيون ٿين.

مون ٿورڙو آبهرو ٿي پڇيو: پوءِ ڇا؟ ورندي ملي: دم ڏيڻ سان ڏپ ڪا ڪڍي اٿائين! ڪير اوڏو نه ٿو وڃينس. وري ڪو ماڻهو ئي ڪونهي، جو لاش کسي ڪٽائي ماڻهن تائين پهتو ڪري.

منهنجي سنگتيءَ ٺهه ڦهر چين: لاش کي مان ٿو ڪٽائي وڃان. اسين ٻئي لاش واريءَ ڪوٺيءَ ۾ وياسين ته بوءِ ڪا ٿي آئي. مان دعوا سان ٿو چوان ته اهڙي جهڙي بوءِ جي ڏپ مون تي پڙيئي ڪانه. پر هن ۾ مون کي به نڪ تي رومال جهلڻو پيو.

۽ هيءُ؟

ڇا ڪيائين جو آمالڪ پنهنجو ڊگهو ڪوٽ لاهي، لاش کي
انهيءَ ۾ ويڙهي، مون کي رڳو اک جي اشاري سان
ڇيائين: وٺاءُ.

مون کان نه ڪئي ڪانه ٿي.

لاش کي ائين ڪڍي، موٽر تائين آياسين ته ٻائي کي ڇيائين:
معاف ڪجو. اوهين آفيس ۾ پيرين پنڌ ٿي ڪري وڃو. اسين
وڃي لاش مائٽن وٽ پهچائي ٿا اچون.

لاش کي موٽر ۾ سمهاري، اسين هن جي مائٽن ۾ آياسين،
ته آئي به ڪنهن کي همت نه پيئي ٿي، جو لاش جي ڪري
اوڏو اچي!

لاش جي حالت ڏسي بيمنن جي مٿي چڪر ٿي کاڌو. ٻه چار
ته آئي ئي ساڻا ٿي پئجي رهيا. فوتيءَ جي سئيءَ ۾ سڳي پيڻ،
تڏهن به اوچنگارون سي ڏنيون پئي، پر لاش کي هٿ ڪونه
لاڻائين.

آئي به لاش کي آگهي سگهي، شريعت پٽاندڙ ان کي غسل
ڪرائي جنازي ۾ سمهاريو هُن.

پوءِ ڪانڌي آيا ۽ ٻي خاڪ به اچي مڙي، جن قبرستان ۾ نيمئي
هن کي مٽي ڏني.

مهران مخزن، - حيدرآباد

سيپٽمبر ۱۹۴۷ع

حشو ڪيولراماڻي

هوءَ منهنجي دل جي راڻي هئي. شام جو جڏهن گهر واپس ورندي هوس ته هوءَ ڪٽهڙي ۾ ڪٽ تان بيهي منهنجو انتظار ڪندي هئي. ڏاکڻ تي پير رکندو هوس ته هوءَ پنهنجي مٺي آواز سان مون کي ڪيڪاريون ڏيندي هئي. ماني ڪاٺڻ وهندو هوس ته اجهل لاڏ ڪوڏ سان لڏندي لمبدي پاڻيءَ جو گلاس پري ايندي هئي — ميز تي پڙهڻ وهندو هوس ته هوءَ پٺيان پاڻوهم سان اچي مون کي پياڪر پائيندي هئي. صبح جو اک کوليندي هوس ته ڪيس پنهنجي سيراندي تي مرڪندو ڏسندو هوس. هن جو نالو پشپا هو... پر مان ڪيس پدم ڪري سڏيندو هوس. هوءَ منهنجي پاڙيسريءَ چنڊو لعل جي ابهر ڪڪي هئي. عمر پنج سال، شڪل جي ڪوري، گالهائڻ جي ساجهڙي... هڪڙي ڏينهن گهر واپس وريس ته ڪٽهڙي ۾ سندس چهرو نه پسير... ڏاکڻ تي پير رکيم ته مون کي ڪنهن ڪونه ڪيڪاريو، مانيءَ ڪاٺڻ مهل پڻ هو ڏسڻ ۾ ڪانه آئي. سمجهيم ته شايد پدم مون سان رهي آهي. صبح جو پڙهڻ مهل مون کي پلايو هٿائين، سو البت ترشيءَ سان چينپيو هومانس. گالا ۾ وسري ويئي هيم پر هاڻي پشيماني محسوس ڪرڻ لڳس. مون وڃي سندس در ڪڙڪايو پر جواب ڪونه آيو. دل ۾ ڌڪ ڌڪ لڳي. در کي ساري طاقت سان ڪڙڪايم. نيٺ در کلڻ جو آواز ٿيو پر چائنٺ تي رڳو گهر جو نوڪر ڏٺو. اندر سن سنات لڳي پئي هئي. سڀ ڀاتي ٻاهر ويل پئي ڏٺا. سمجهيم ته شايد هو ڪنهن ڪيل تي ويا آهن. دل سامت ۾ آيم. نوڪر کان احوال پڇيم...

منهنجي پيرن هيٺان زمين ڪسڪڻ لڳي ۽ هوش حواس گم ٿي ويا.

مون نوڪر کي گاڏيءَ لاءِ ڊڪايو، ٽيسٽائين هيٺ ٿلهي تي ستوان وانگر ڦيريون پائڻ لڳس.

گاڏيءَ واري کي چيم: ”سڌو سول اسپتال ڏانهن هل، گاڏيءَ کي ٽڪڙو هلائي، ڏهن منٽن ۾ پهچائي ته ڊبل پاڙو ڏيندوسان.“

رستي تي اوندهه هئي ۽ منهنجي اندر ۾ ان کان وڌيڪ اندگار چانهيل هيو. ساهون رڳو گاڏيءَ واري جو جهڪو پاڇو ۽ سي رهيو هوس. منهنجي دماغ ۾ هوائي جهازن جو گهمسان ۽ غوغاءُ هو. گهوڙي جي ٽاپ ٽاپ ۽ منهنجي دل جي ڌڪ ڌڪ جي وچ ۾ جٽڪ شرط پجي رهي هئي.

مان خيال ڪرڻ لڳس... ڇا دنيا ۾ بي رحميءَ ۽ ظلم جي حد ئي ڪانه ٿيندي آهي؟ پدم جهڙي معصوم ابهر ڪهڙو پارِي گناه ڪيو جو کيس لٺ جو شڪار بنايو ويو. منهنجي دل جي راڻي، ڪل ۽ سرڪ جي متوالي، معصوميت جي مورت... ڪيڏانهن منهنجي ننڍڙي پدم جهڙو ڪوئل ڪنول، ڪيڏانهن راجپوتي جهڙو قهري ۽ تند طوفان!

نوڪر ٻڌايو هوم ته ٻار گهٽيءَ ۾ راند ڪري رهيا هئا. هڪ ٻئي کي چولي کان وٺي، هنن قطار ڪري ڊڪون پئي ڀاتيون. آزاديءَ جي ڏينهن جو آسنگ، ٻارن جي آسرنڌڙ دلين ۾ نمٽار هو. قوم جا نيتائون قيد جي ڪوٺڙين اندر بند هئا ۽ سرڪار جي دٻڙ دونس جي پاليسي، بک ۽ مهانگائيءَ ماڻهن کي هٽي ساڻو ڪري ڇڏيو هو. ڪن سپاهين کي ڏسي هو زور سان نعرا هڻڻ لڳا. ننڍڙي پدم پڻ سندن پٺيان لڳندڙ تنگن سان ڊڪڻ لڳي. هوءَ توتلي زبان سان نعرن ۾ ٻين کان البت سرس هئي.

اوچتو هن هڪ دل ڌاريندڙ رڙ ڪئي. هڪ چٽيءَ لٺ مٿس وار ڪيو هو. سندس ريشم جهڙو بدن، لال خون ۽ رنگجي.

مٽيءَ تي ليٽڙجي ڪري پيو.
الاجي گهڻا منت لڳا، وقت خاموشي ۾ ڪتل ٿي ڏٺو، شايد
صديون گذري ويئون جڏهن مان اسپتال جي در تي پهتس.
ڪوئيءَ ۾ اندر پير پاتس ته منهنجي نظر سڌي پدم تي پئي.
سندس چوڌاري سندس مائٽن جو انتظار ۽ سان ڀريل چهرو
ڏٺس، پر منهنجو چت پدم ۾ هو.

هوءَ ڪٿ تي بهوش پئي هئي. کيس لوندڙيءَ وارو
ڌڪ لڳل هو ۽ سڙهه اڃا سرجيت ڪانه ٿي هئي. ڊاڪٽر
بلڪل گپير ٿي ڏٺو پر مائٽن کي آت ڏيڻ ۾ وسان نه ٿي
گهٽيائين.

اوچتو پدم هنڌ تي لڇي پڇي ۱ آهستي آهستي اڪيون کوليائين
۱ سندس نظر مون تي پئي. سندس نگاهه ۾ ساڳي مسڪراھٽ
ظاهر هئي. ساڳي توڻي زبان ۾ هن کي لفظ ڪڇيا. مون
پنهجا ڪن سلا ڪيا. مون پڇيوسانس ”منهنجي مڙهي پدم
ڇا ڪپي؟“

پدم وري ڪجهه ٻوليو مون سمجهيو منهنجي بهادر پدم
چيو ”دادا هندستان آزاد!“

بيشڪ پدم تو جهڙين بي ڊين، لائني ٻارن سان هندستان
ڪيئن نه آزاد ٿيندو؟ مادر وطن جي گريپ مان اهڙا ننڍڙا ٻار
نڪرن ته کيس ڪير زنجيرن ۾ جڪڙي رکندو؟

تو کي ڇا ڪپي؟ آزاد هندوستان؟
تون مون جيڏي نوجوان ٿيندين تنهن کان اڳ آزاد دنيا جي
آزاد هندستان جو فخر حاصل ٿيندو.

تستائين اسان جي آسرنڊر حياتين کي خون جي ندين ۾ ٽپيون
هڻيون هونديون.

جنهن گالهه ۱ هيستائين البت شڪ هوندو هوم تنهن ۾ هاڻي
پڪ ٿيس. هندستان ضرور آزاد ٿيندو.

ڪتاب ’آگسٽ انقلاب‘

زندگي پبليڪيشن ڪراچي (۱۹۴۵)

مسافر مڪراني

شب بخ اياز

چوڌاري ڪجهه جون پوڻيون هيون ۽ عورتون انهن کي هٿن سان پڇي رهيون هيون. مزدور مڪراني عورتون. سڀيون ۽ سوت! وڻيل سڀيل ويٺيون، ڏٺا مٿا منهن! ٻڪي چمڙي ڪڪا وارا جن ڏاسي جون مشينون ٿي لڳيون. ڪجهه جهڙي نرم شيءِ سندن سخت هٿن ۾ نه ٿي سونهين! پريان ڪجهه جون ڳوڻيون پيون هيون ۽ انهن جي ڀرسان سندن ٻار ڪيڏي رهيا هئا.

”مسافرا! ابا مسافرا! هيڏي ته آءُ“ هڪڙي عورت پوڻي اڏائيندي

چيو.

سندس ڀٽ مسافرن لائون ڦيرائي رهيو هو ۽ جيئن ماءُ ڏانهن منهن وراڻين تيئن مون تي نظر پيس. منهنجي سوت ۽ ٽاءُ ڏسي شايد کيس روئڻو آيو ۽ هو لائون ڇڏي مون ڏانهن وڌي آيو. ٿوري دير مون ڏانهن ٽڪ ٻڌي ڏٺائين ۽ پوءِ ٺڄڻ لڳو.

”سالي بابو جي، او سالي بابو جي!“ هن سُر سان ڳاتو ۽ ڦيري

پاتي.

مون کي ڏاڍي ڪل آئي. هو ٺڄي رهيو هو يا ڪينهونءِ ٿي ٽپ ڪاڏا! ڀريل بت، ڦٽيل ناسون. ڪنڊريل چڱون! سندس ناسي وار ته گویا ان جون پوڻيون ها.

”او سالي بابو جي! او سالي بابو جي!“ هن لائيد لاتي ۽ جهير هڻڻ لڳو. سڀني جو ڌيان مون ڏانهن ڇڪجي ويو ۽ عورتون رڻي جو پلٽڻ منهن کي ڏئي ڪلڻ لڳيون. هو ”سالي بابو جي“ ڇڻي ٽساري هڻي، ڇيلهم موڙي، ڦيري پائي رهيو هو. مون

کي ڪاوڙ بدران ڪل اچي رهي هئي. جڏهن هن جهمر هئي
 پوري ڪئي تڏهن وري مون ڏانهن ٽڪ ٻڌي لڳو. هن
 سمجهيو ته مان چڙي ويندس پر مون کي سانت ۾ ڏسي هو
 هڪي بيهي رهيو. مون کيسي مان آنو ڪڍي کيس ڏنو.
 هو کڪو وڪو ٿي ويو. مون کيس سلام ڪيو. هو وائڙو ٿي
 ويو. مون ڏانهس هٿ وڌايو. هو سُن ۾ اچي ويو. مون کلي
 ڏنو، هن به کلي ڏنو. "سلام سالي بابو جي" چئي هو ڪجهه
 جي ڳوٺي پٺيان پڇي ويو.

انهيءَ کان پوءِ ننڍڙي مسافر سان منهنجي سنگت ٿي ويئي.
 هر آچر تي مان ڪلفٽن تي ويندو هوس. ڪجهه جو گدام بس
 اسٽاپ جي سامهون هو. جيسين بس اچي مان مسافر جو ناچ
 ڏسندو هوس. وڃڻ مهل کيس آنو ڏئي ويندو هوس. مسافر
 جي عمر چار پنج سال هئي. منهن ماسٽرو، چپ ٿلهيرا، رنگ
 سانورو، وار ڪڪوريا! انهن سان گڏ مون کي هن جي منهن
 تي هڪ عجيب سرڪ نظر ايندي هئي. چٽڪ سندس انگ
 انگ سرڪندو هو. سندس اکيون چٽڪي، پرون تانجي، ناسون
 قولارجي، چپ سڪي ويندا هئا ۽ هو سراپا مرڪ ٿي ويندو
 هو. اها مرڪ هن جي ماحول تي فتح هئي. گدام جي هانوَ-
 بوساٽ، ڀيٽ ۾ چٽي بڪ، بت ۾ بچان، پگهر جي هلڪي
 پوءِ ۽ چڪڙي مٽي، ماءُ جو داب دڙڪو، چڪيون چڙبون!
 انهن سڀني جي شڪست هئي اهو ناچ! انهن سڀني تي فتح
 هئي اها مرڪ! سڀ ٻار سندس چوڌاري مڙي ويندا هئا، هو
 پنهنجي طوطيلي زبان ۾ ڳائيندو هو:

رٿو وڌو امان جو — طُرو وڌو ابا جو.

تٽو وڌو امان جو — چُرو وڌو ابا جو.

ڀيٽ وڌو سين جو — ڀيٽ وڌو سين جو.

خبر نه آهي ته هن اهو راڳ ڪٿان سڳيو هو. تڪ تڪ کان

پوءِ هو تـاـڙي وڃائيندو هو ۽ سڀ ٻار سندس پٺيان تـاـڙي وڃائيندا ها:

تـڏـو وڏو امان جو - تڙاپ، تڙاپ، تڙاپ!

ڇـڙو وڏو ابا جو - تڙاپ، تڙاپ، تڙاپ!

پيٽ وڏو سڀ جو - تڙاپ، تڙاپ، تڙاپ!

پوئين تڪ چئي هو ٺينگ ڏيندو هو ۽ سندس منهن تي مرڪ ڦهلاجي ويندي هئي. مٺي مٺي مرڪ، مٺي مٺي مرڪ، جهونجهڪڙي جي پهرين رڪ، روحانيت جو ڇڏو رنگ! ڄڻ خوشيءَ لپو هاتو، ڄڻ معصوميت گهونگهت هڻايو! مٺي مٺي مرڪ، بي غم بي غم، آٺاسي، اٺ ڄاڻ! نه ڏکڻ بکن جو خيال، نه ڏمر ڏاڍ تي خوض! هن جي زندگي ناچ هئي، راڳ هئي، مرڪ هئي. ننڍڙو ننڍڙو قد، ننڍڙا ننڍڙا ٺينگ، ننڍڙا ننڍڙا گيت! روز نئون ناچ ڪندو هو، روز نوان گيت چوندو هو. مون کي سندس وار نهايت وڻندا ها. گهنڊي گهنڊي گهاٽا گهاٽا! جڏهن هن جي وارن تي جهڪي هڪ ڦيريندو هوس تڏهن مون کي ساري انسان ذات جا ابهر نظر ايندا ها، پيارا پيارا ٻار. قدرت جا مٺڙا مٺڙا ميا! سندم دل درد سان ڀرجي ويندي هئي. نه هنن لڻن پورو ڪاڏو پيتو هو، نه لٽو ڪپڙو، نه تعليم تربيت! هي مسافر، هي مڪراني ٻار، هي عملي شيء، هي ماس جو ڪيڏوڻو! هوئن ته هي بهترين رقاص ٿئي ها هر هاڻي وڏي هوندي دادا گير ٿيندو! خوني ٿيندو!! جي نه نه اڌ - بکيو مزدور ٿيندو!!!

منهنجي دل بغاوت سان ڀرجي ويندي هئي. هي ٻار جنهن جي ماءُ صبح کان سانجهيءَ تائين ڪپهه ڀڄي وهي آهي تنهن جي انگ تي لٽو نه آهي! دل ۾ ايندو هو ته پوئي پوئي اڏايان، ڳوٺي ڳوٺي جلايان. گدام ڦهلندو نظر ايندو هو، سندس حدون

ساري دنيا سان ملي وينديون هيون. هي ساري دنيا هڪ گددام آهي جنهن تي ڪجهه جون پوڻيون پڪڙيل آهن. بس هڪڙي چٽنگ، هڪڙي تيلي جي ضرورت آهي ۽ پوءِ ڇپيون جرڪنديون نظر اينديون، انسانيت مرڪندي نظر ايندي، دنيا جرڪندي نظر ايندي. هڪڙي چٽنگ ۽ رڳو هڪڙي تيلي! اي انگ - اگهاڙو! اٿو، هي دنيا، هي ڪجهه جو گددام توهان جو آهي! اي پٽ بکيوءِ اٿو! هي دنيا، هي ڪڻڪ جو گددام توهان جو آهي! ان تي رڳو ان جو حق آهي جو پڇي ٿو، جو ڀوڪي ٿو، جو پورهيو ڪري ٿو.

مسافر سان منهنجي سنگت سال کن هلي. اڳين هفتي مان بس. اسٽاپ تي آڏو - ڪلاڪ ڪن بيٺو هوس پر مسافر نه آيو. مون گددام ۾ وڃي هن جي پڇا ڪئي، سندس ماءُ اکين مان لڙڪا گهندي چيو، ”بابو، مسافر ڪي ته نمونيا ٿي پئي آهي. توهان جي آني آني مان هن تي رهيا مٽيا ها سي ڊاڪٽر جي فيءَ ۾ ڏنائين ۽ باقي جو رپيو ڏيڍ هو سو دوا تي لڳي ويو. پنجن ڏينهن ڪمان مسافر بنا دوا جي هنڌ تي پيو آهي. اسان وٽ پيسو هجي ته دوا دارون ڪريون! ويٺا! الله جا رنگ ڏسون“

مان هن ڪسي وٺي سڌو سندس گهر ويس. مسافر جا گل پيهي ويا ها، چڻ رپڙ جي ڪينهون مان هوا نڪري وئي هجي. سندس منهن پيلو ٿي ويو هو.

هو مون کي ڏسي مرڪيو - ساڳي غير فاني مرڪ - مرض کي شڪست، موت تي فتح! نه بيوسي بيماريءَ جو خيال، نه دوا دارون جي پرواهه! مون سندس گل کي ٽڪرائيندي چيو، ”مسافر، مان آهيان، مون ڪسي راڳ نه ٻڌائيندين؟“ مسافر مرڪي رهيو هو. هن نبل هٿن سان تاڙي وڇائي ۽ جهٽي آواز ۾ ڳايو:

تکو وڏو امان جو

چرو وڏو ابا جو

پيت وڏو سپت جو

پيت وڏو ... ڪنئون، ڪنئون، ڪنئون ڪم ... ٿئون

دم ٻيهجي ويو مسافر ويندو رهيو.

سفيد وحشي (ڪهاڻين جو مجموعو)

اپريل ۱۹۷۷ع

پيرائي

جمال اڀڙو

ڏکڻ تان بروهين جي لڏ ٿي لٽي. سياري جي شروعات هئي. جابلو پٽن تان خشڪ هوا سنهڙيون پٿريون گهليون ٿي ويئي. ٻه ٽي ڏاند هئا، جن تي سامان لڏيل هو. هڪ ان جنهن تي بانس جون لٽيون ۽ ڏنڊا، سنڌ ۾ وڪري لاءِ ڪنيل هئا. پٺيان ٻه ڪتا ٻچ لوڏيندا ڀڳا ٿي آيا. مڙدن جا پير اگهاڙا، ستنون ڦاٽل ۽ لنڊيون. مٿن ۾ عاليشان ٽڪڙن وارا، ڀرت ڀريل ميرا ۽ گندا ٽوپ، وڏا وار، خشڪ، اڻڀا ۽ چيڙهه ڀيل. زاننن کي سهڻي ڪٽل ڀرت سان ڊگها گهها. ڏانڊن تي وڏا بورا رکيل، جن ۾ ڏاس جا وٽيل رسا ڀيل. ننڍڙا ٻار ڏانڊن تي چڙهيل، مائٽن کي سنڀالڻ ۾ جن سان ڏانڊن کي هڪليندا ٿي آيا ۽ سريلو 'هي - هون' جو آواز ٻي ڪيائون. شڪلين جا سهڻا ۽ شاندار بدن جي بيهڪ ٺاهوڪي. هڪڙي هنڌ مانجهاندو ڪيائون. گودڙيءَ سان سڪل مانين جا ٽڪر سهڻي کي ملي ويا. ٻئي بچي مان سڪل ڏڏ جا اڇا ٽڪر ڪڍي پائي ۽ جي جنم ۾ وڌائون ۽ سڀني ٻه ٽي ڀڳ ڀريا. ننڍڙي نون سالن جي پيرائسيءَ چيو. "سنڌ ۾ شيون ڪوڙ ۽ سٺيون سٺيون" ۽ پٽس ٽوپ لاهي جونئن هاڻو مٿو ڪنهيو. ماڻس خفي ٿي ڏانهس نهاريو. ٻين ٻارن جي آڏو مٿين مٿين شين جون خيالي قطارون گهمي ويون.

سنڌ ۾ ڀلال جي جهوپڙن ۾ ويٺا، ڀلال تي سمهيا ۽ ڀلال جا جوتا ٺاهي پاتائون. بانس جون لٽيون ۽ ڏاسن جا رسا وڪيائون، ڪڍيون ڪيائون ۽ ڪيئون ڪڍيائون.

سيارو گذريو ۽ موٽڻ جا سانباها ٿيا. ٻارڙن کي شيون ڪونه مليون.

رجڻ کان اڳ ۾ پيرائيءَ جي پيءُ زال جي منهن ۾ ڏٺو.
سندن اڳيان سچ ۽ بک ٿري ويئي. جوڻس هيسجي پيرائيءَ
جي چوڙي کي ڏٺو، جو اڃان هاڻي ڌوڙي وڌو هئائين. سندس
خاموش بيوس اکين ۾ انڪار ڪين هو!

پيرائيءَ جو پيءُ ڀر واري گهٽ ۾ آيو. ”سلامايڪ“ ڪيائين
”ادو ڪو ’سنگ‘ ڪپي؟“ پيءُ جو مطلب ڏيئي ڪي وڪڻڻ
جو هو. سنڌ ۾ سنگن جي اڻاٽ. ڪيترن جا پڙ باسيل هئا.
’شل بادشاهه پيرسپ جي پهچائي، لالوءَ جي پيءُ پٽ ڏي ڏٺو،
مڇن جي ساول، آواز گگهو، ڌاڙهيءَ جا ڇڏا ڇڏا ڪنپ به
نڪتا هئس.

ٻئي ڇڏا بروهيءَ سان گڏجي ويا. بروهين جا ڪتا سنڌين کي
ڏسي چتا ٿي پيا. هوءَ هوا مچائي ڏنائون. پيرائيءَ پيءُ
اڳهاڙا جنڊا کليل پڇي وڃي ماءُ جي چولي کي جهليائين.
لالوءَ جي پيءُ کيس هٿ لائي ڏٺو.

پيرائيءَ جي پيءُ پڪائي ڪندي چيو، ”ڊبرو (ڏبري) ناهي.“
ڪتن پونگ ڇڏي. گهٽ جي ٻاهرئين رستي ٿاڻين پونگندا
ڊوڙندا آيا. ڪين ٻاهر ڪڍي پڇ لوڏڻ لڳا ۽ بدن کي ڏوڙي
ٽڙي پڪڙي ويا. هنن پنهنجو فرض پورو ڪيو.

گهٽ جي ٻاهران ’مٺ‘ روپين تي فيصلو ٿيو. اڄ بروهين
پنهنجا ننڍا پٽيا، مڏي ويڙهجي سيڙهجي، ڏانڊن تي پئجي ويئي.
ٻارڙن گهٽ جون گالهيون ٿي ڪيون. ٺڪر جون ۽ ٺڪر
جي پيرن جون. لالوءَ جو گهٽ واٽ تي هو. پيرائيءَ جي ماءُ
پيرائيءَ سان بلڪل لڳي ٿي هلي. پٽس به ڪيس آڱر ڏني
هئي. ”ابا هاڻي گهٽ ٿا هلون؟“ پٽس ڪنڌ سان هائو ڪئي.
سندس اندر کاڌو پيو هو. ماڻس محسوس ڪيو ته ڪا وڏي
شيءَ سندس چاٽيءَ ۾ اٽڪي بيٺي آهي، جا ٻاهر نڪرڻ لاءِ
آدمي پئي ڪاٽي. لالوءَ وارا اڳيئي بيٺا هئا. ماڻس شين وانگر

ست ڏيئي پيرائيءَ کي کڻي ورتو، ۽ چاٽيءَ سان چنبڙايو. ۱۰ء ۽ ڏيءَ جسمون دلون ڏک ڏک ڪرڻ لڳيون. ماڻهر مڙي ويا. پٽس ڏکندڙ هٿن سان پيرائيءَ جي ٻانهن کي ڇڏايو. ماءُ جو هنيانءَ ڦسي پيو، آندا ويجهي پيا، دل دانهن ڪئي. ”اڙي منهنجو پيرائي نڏيڙو.“ چوڪريءَ هنيانءَ ڦاڙي دانهن ڪئي. پکي پڙڪو ڏيئي آڏاميا.

پٽ ۾ پيل پيرائيءَ کي لالوءَ جي پيءُ جهليو. پيرائيءَ جي پيءُ جي نڪ ۽ اکين جو پاڻي سندس ڏاڙهيءَ مان ٿي نيمو ۽ ڦٽڪندڙ زال کي پئي جهليائين. لڏ رواني ٿي، پيرائيءَ اوباسين ۾ ”ابا ۽ اما“ پڪاريو. ماڻس کي گهليندا ويا ۽ پري کان آواز ايندو رهيو، ”او خدا، منهنجو پيرائي نڏيڙو. او نڪر کي باهه لڳي، سنڌ وسي، منهنجو پيرائي نڏيڙو.“ هن وار پئي پتيا.

ڦٽڪندڙ پيرائيءَ کي گهر کڻي ويا. هن بل پئي کاڌا، چڙهيون ٿي هنيون، پڳي پڳي ٿي ويئي. لالو ڊوڙندو شيون وٺي آيو. زور سان سندس وات ۾ مصري وڏائون جا اجهڪي سان نڪري آئي. ٻاراڻي ڪچي نڙيءَ مان گهگهو آواز اچڻ لڳو، اوباسين ۽ سڏڪن ۾ پڳل ٿيل، ”ابا... امان...“ ٿي نڪتس. ڪنهن کيس سڏ نه ڏنو. لالوءَ کي باهه وٺي ويئي، کاتي کڻي آيو. اکيون ڦوٽاري چيائين، ”بس ڪر نه ته ڪهندو سانءُ.“ مٿيءَ ۾ پيل پيرائي سڄي رهيل طاقت سان چيخ ڪئي... مائي ڀاڳل پنهنجي نڏيڙي ڏيءَ کي چڪي چاٽيءَ سان لاتو. بڪريءَ ڪن آيا ڪري بيڪات ڪيو. ۱۱ ۽ پنهنجي ڦر کي ڇڻڻ لڳي.

پيرائي اڄ به جيئري آهي، سندس هڪ پٽ پوليس وارو آهي، ۽ ٻيو جيل ۾ آهي.

مهران مخزن حيدرآباد سنه

مٺي

زيت چڻا

ٻين عورتن سان گڏ هوءَ به منهنجي مالڪي وٽ مزوري ڪرڻ ايندي هئي. هوءَ ٻين وانگر گهڻو ڳالهائيندي نه هئي، پر ڪم سڀني کان گهڻو ڪندي هئي. جو ڪم ٻين کان نه ٿيندو هو، سو مان هن کي چونڊو هوس، ته هڪدم ڪندي هئي. ٻيون عورتون سڀني نوڪرن ڇاڪرن سان ڪلنديون ڳالهائينديون هيون، پر هوءَ ڪنهن سان به ڪونه ڳالهائيندي هئي. جي ڳالهائيندي هئي ته رڳو پنهنجي پٽ دائود سان. دائود عمر ۾ چئن، پنجن سالن جو هو، پر پنهنجي تدمرستي ۽ بوتي جي ڪري ستن، اٺن سالن جو پئي لڳو. سندس اکين ۾ شهزادن جهڙو چمڪو هو، ۽ ويڙهاڪ سڀاهي وانگر منجهس جرئت هئي. هلندو هو ته سڀني تائي هلدو هو، ڄڻ ڪو وطن دوست پنهنجي سڀني تي گوليون کائڻ نڪتو آهي. ڏاڍو وڻڻ جهڙو ٻار هو.

هڪ ڀيري مان پنهنجو پيار روڪي نه سگهيس. ۽ کيس گل تي هڪ 'ميٺي' کڻي ڏنيس. دائود روئڻ لڳو. ۽ ماءُ کي چوڻ لڳو، "آما هن هتي 'چي' لڳائي آهي." دائود جي 'چي' تڏهن لٽي جڏهن مائٽس گل تي ٻار ٻار ميٺيون ڏنيون. مان ڏاڍو شرمندو ٿيس. دل ۾ سوچڻ لڳس ته هن چوڪري تي آخر ڪيئن فتح حاصل ڪجي؟ ٻار مون کي به پنهنجو هو، پر هن کي ڪنهن به ڪاڌي جي شيءِ سان هرڪو فتح ڪري ٿي سگهيو. ان ۾ ايتري جرئت ڪٿي؟ شايد ان جي ماءُ جي پيار ۾ اهڙي اونهاڻي نه هئي، يا هرڪا عورت ماءُ نه ٿي ٿي سگهي، واري چوڻي پوري ٿي ٿي آئي. بهرحال مون کي دائود

جي ماء جي خصلتن ■ دائود جي جرئت انهن ڏي ويجهو
 ڪيو. مون ڪوشش ڪندي نيٺ انهن ڏي ويجهو قدم وڌايو.
 دائود جي ماء هڪ ٻيوه هئي. چڱي گهر جي عورت هئي.
 مڙس مرڻ کان پوءِ ڪيس مڙس جي رشتيدارن ملڪيت ڦري
 ڪڍي ڇڏيو هو. دائود خاطر هن شرم ۽ حياءُ وڌائي ڪي
 گهڻيءَ ۾ ٻڌي مزوري شروع ڪئي هئي. پورت آن مان به
 خيرگي ٿيندي هيس. پر هن دائود کي ڪنهن جي اڳيان
 هٿ ڏيکارڻ جي تدبير نه ڏني هئي. پاڻ رڳو سڪي ڪاٺي،
 هن دائود کي چڱو ڪارايو ۽ پهرايو ٿي. نالي هوءَ 'سوني'
 هئي. پر هن پاڻ کي لوهه کان به سخت بنائي ڇڏيو هو.
 معلوم ائين ٿي ٿيو ڄڻ هن پنهنجي نسايت کي پري هڻائي
 هڪ پاسي رکي ڇڏيو آهي. جيتوڻيڪ هوءَ شڪل شاهت
 جي سٺي هئي ۽ منجهس آهه ڪي هو جو هڪ قبول صورت
 عورت ۾ هئڻ ڪري، پر هن پنهنجي انهيءَ مقبوليت کي پاڻ
 ڄاڻي بجهي مٽيءَ ۾ لوڻي ميو ڪري ڇڏيو هو. هوءَ رڳو
 دائود لاءِ هئي، ۽ دائود رڳو هن جو هو. اهو ئي سبب هو
 جو هن جي 'ميتيءَ' ۾ آها پاڪيزگي هئي جو دائود لاءِ هر
 درد جو درمان ■ ايذاءَ جو علاج اها هڪ ئي ماءُ جي مٽيءَ
 ڪافي هئي. مون ڪيترا ڀيرا دائود جي بک به انهي مٽيءَ
 سان پوري ٿيندي ڏٺي.

گهڻي ڪم، بک ۽ فاقن آخر سونيءَ کي ڪيرائي وڌو. مون
 ڏٺو پئي ته هوءَ آهستي آهستي پاڻ موت ڏي وڌندي وڃي، پر
 هن ڪڏهن به ڪنهن جي مدد وٺڻ قبول نه ڪئي. انهيءَ
 قسم جي گفتگو کان هوءَ هميشه نٽائيندي هئي. آئين پئي
 ڏٺم. ته انهيءَ قسم جي خود داري ڪيس موت جي منهن ۾
 اچائي رهي هئي. پر هن جي اها ئي روش ۽ اهو ئي ڍنگ،
 جو ڄڻ ته ظاهر ظهور چئي رهي هجي: 'مون ۾ توهان جو ڇا،

ڇا ۾ اوهان منهنجا آهيو؟ ڪڏهن ڪڏهن کيس ڏسڻ ويندو هوس. پر ڪيترو آخر، ڪو ڪنهن وٽ انهن حالتن ۾ ايندو ويندو رهندو؟

هڪ ڏينهن صبح جو وقت هو ته دائود منهنجي دروازي تي مون کي ڇوڻ لڳو، ”اما ٿي سڏئي.“ مان ترٽ ئي ساڻس ويس، ڏٺم ته سوني آخرين پهاڻن تي آهي. پنهنجي سپرانديءَ کان سڪل مانيءَ جو ٽڪر کڻي دائود کي ڏنائين ۽ دائود جي ٻانهن مون کي ڏنائين. دائود زوريءَ مون کان ٻانهن ڇڏائي ماءُ جي منهن تي منهن رکيو، پر سندس ماءُ جي ’ميني‘ اڏوري رهجي وئي. دائود روئندي روئندي اتي ئي سمهي پيو. مان ستل دائود کي گهر کڻي آيس. منهنجي زال ههڙي مهانگائي جي وقت ۾ دائود کي پاڻ وٽ رهاڻي کان ڪپهايو.

ٻن مالڪن کي ستايو، دائود جي حال تي رحم ڏياريو. کيس چيو، ”دائود لاوارث ۽ يتيم آهي، اوهان جي ۽ اوهان جي ٻچن جي بچت سچت کائي وڌو ٿيندو، وڌو ٿي اوهان جي گهر جو نڪ خوار نوڪر بنجندو.“ پر مالڪن هڪ يتيم ڇوڪري کي پنهنجي مٿان مصيبت سمجهي پاڻ وٽ رکڻ کان انڪار ڪيو. آخر شام جو مالڪ آيو. ان کي ستايم جنهن خدا ترسي ۽ درد منديءَ خاطر دائود کي رهائڻ قبول ڪيو. مالڪن کي به سمجهايو، ”دائود اتي رهڻ لڳو.“ پر دائود آهو ساڳيو دائود نه رهيو، جنهن کي هڪ ڏينهن منهنجو پيار ’چي چي‘ ٿي لڳو هو. سو هيئن منهنجو پيار هيڏانهن هوڏانهن جون نظرون بچائيندي ڇپ ڇاپ برداشت ڪندو هو، بلڪل اهڙيءَ طرح جهڙيءَ طرح هڪ بـڪيو برهمڻ ڪيترن ڏينهن جي بـڪ سبب لڪي ڇپي ڪنهن اڇوت جو پـت ڪاٽيندو هجي. هو جڏهن پنهنجي مزي ۾ ايندو هو

تڏهن خوب هيڏانهن هوڏانهن ڊوڙندو هو، راند ڪندو هو. مان سمجهندو هوس ته اجهو ٿو ڪري پر هو ڪرندو ڪونه هو، ڇو ته کيس خبر هئي ته هر ڌڪ، هر زخم جو علاج 'ميني' ته گهڻو اڳ کانئس جدا ٿي چڪي هئي. چوڪرا کيس ماريندا هئا، پر اوچنگارون ڏئي ڪونه روئندو هو. هو ڏينھون ڏينھن پنهنجو پاڻ ۾ ڇپندو ٿي ويو، منجهانئس اها جرئت، اها البيلائي جيئن پوءِ تئين گم ٿيندي ٿي وئي. مان جڏهن اهو ڏسندو هوس ته مون کان 'آه' نڪري ويندي هئي.

هڪ ڏينھن دائود کي ڪجهه وقت گهر ۾ ڪونه ڏٺو. اوچتو مالڪ جي رڙين تي معلوم ٿيو ته مالڪ جي ٻارن سان ٻاهر نڪري ويو آهي، چوٽه مالڪ چوڻ لڳي ته، "ڇورو نڊورو، منهنجي ٻارن کي به الاڻي ڪئي رلائڻ وئي ويو آهي."

مان ڊوڙندو ٻاهر ويس. سامهون ڏٺو ته ميدان ۾ ٻار ته سڀ هئا، پر پرائين پاسي کان هڪ ڏاند کي ٻارن ڏي ڊوڙندي ڏٺو. منهنجو هڪ به ويو به نه ويا. ڊڙي اڳتي ويس، پر ڏاند اڳ ئي ٻارن وٽ پهچي چڪو هو. ٻار ته پڇي ويا، پر مالڪ جو ننڍڙو ڪڪو پڇي نه سگهيو. دائود جڏهن اهو ڏٺو ته هن هڪدم ڪڪي کي ڌڪو ڏئي ڏاند جي اڳيان ٿي بيهي رهيو. ڪڪو پڇي ويو: "دائود ڇٽجي پيو. مان جڏهن پهتس ته ڪڪو روئي رهيو هو ۽ دائود بيهوش پيو هو. مون بيهوش دائود کي ڪلهي تي کنيو ۽ ننڍڙي مالڪ کي ڇيڇ کان ورتو."

گهر پهتس ته مالڪ ڪاوڙ مان چيو، "منهنجي ٻچو پيادل پيو اچي ۽ بادشاهه زانو ڪلهي تي کنيو پيو اچي؟" مون ڪڇيو ڪونه. "دائود کي پنهنجي ڪوٺيءَ ۾ کڻي ويس. گهڻن جتنن کان پوءِ بيهوش دائود هوش ۾ آيو. هوش ۾ اچڻ

بعد هو روئڻ لڳو. مون ڏاڍي ڪوشش ڪئي ته هو مات ڪري، پر اڄ دائود کي مڻيءَ جي ضرورت هئي، جا هن جي دڪ جي درٻار مان هڻي، پر اها مڻي اچي ڪٿان! منهنجو دماغ ڦاٽي رهيو هو. سر جي درد کان گهڻو مون کي دلبي درد هو. ڇو ته دائود جي روئڻ مون کي بي قابو بنائي ڇڏيو هو. ننڍڙي مالڪ کي ته ڏڪو ڪاٺيندي ٿورو زخمر ٿيو هو، پر دائود جو ته هر عضو ڦٽجي پيو هو، ۽ علاج ننڍڙي مالڪ جو ٿي رهيو هو. ڊاڪٽر موڙن ۾ پئي آيا، آرام ۽ ڪاڏي جا مشورا پئي ٿيا، ننڍن ۽ وڏن پئي پڇيو. مون کي اهو حال ڏسي پنهنجي مفلسي ۽ بي وسيءَ تي ڪاوڙ پئي آئي، ۽ هر هر دائود ڏانهن وحشت ڀرين نگاهن سان پئي نهاريم. ڪڏهن ڪڏهن دل ۾ ويچار پئي آيو ته آخر هيءَ مصيبت مون ڇو ٻائي جنهن منهنجو دلي آرام وڃايو آهي، جنهن مون کي منهنجي نظرن ۾ ايڏو بيوس ۽ لاچار ثابت ڪيو آهي. اها حالت شايد دائود به سمجهي ورتي، ڇو ته ان جون خاموش نگاهون ڇٽي رهيون هيون ته تنهنجي پيار ڪوڙو هو تڏهن ته جلد ڪڪڙ ٿي پيو آهن، ان ڪري ته تنهنجي پيار ۾ 'چي' هئي. مان پاڻ کي نهايت ئي شرمندو سمجهڻ لڳس. مون ۾ دائود سان اکين ملائڻ جو قاب نه رهيو.

مٿي جي سور جي هوندي به مان سڄي رات جا گيس، ڇو ته دائود کي ڦٽن جي سور ڪري تب هو. ۽ هو ساري رات روئندو رهيو. صبح ٿيڻ ۾ ڪجهه دير هئي ته دائود نند ۾ روئندي چيو، ”اما تون اچي وٺين!“

مون جلدي ورائيو، ”ها.“ جهٽ ڪئي مڻي ڏني ماس. دائود جو چهرو نند ۾ ئي بهڪڻ لڳو، ”آڪيون ڪولي مون ڏي نھاري روئڻ لڳو. مان پريشان ٿي ويس ۽ آخر چيم، ”دائود پٽ، تون جيڪي گهرين تو سو مان ڄاڻان ٿو پر...!“

آتي مالڪڻ جو سخت گهر آواز آيو، ”ڪمبخت ڄاڻين ٿو ته پوءِ ان موجب ڇو نٿو ڪرين؟ سڄي رات ڪٿي جي پونگڙي وانگر ’هين هين‘ ڪري، منهنجي ٻچي جي ننڊ ڦٽائي اٿس.“ هڪ ته ان کي چچري آيو آهي، ٻيو اک لڳل نه ڏٺي اٿس. ڪي هن کي ٻاهر جي هن کي نه ٿو ڪڍين ته ڪٿي تون به بسترو، مون کي ڪونه ڪپين، نڪرو هن گهر کان ٻاهر.“ ائين چئي هوءَ منهنجا ٻوڙ ٽاڙي ٻاهر اڇلائڻ لڳي.

سڄي دنيا صبح جي مني ننڊ ۾ مست هئي، مان پنهنجو سامان - هڪ غريب جو سامان جنهن ۾ نه پلنگ هئا نه فرنيچر هو، رڳو هڪ چادر ۽ ڪجهه بچيل چانور ۽ آڻو هو، ڪٺا ۽ هنڊيون ته مالڪڻ جي غصي جو ڪاڇ ٿي چڪا هئا. منهنجيءَ زال سٺل ٻار ڪٺيو، ۽ مون گنڊڙي ڪٺي ۽ بيهوش دائود کي ڪنڌ تي رکيو، ۽ هڪ اڻ ڄاڻ منزل ڏي وڪ وڌائي. ڪاش، دائود کي ان وقت چئي سگهان ها، ’دائود تنهنجي درد جي درمان مٽي-ي منهنجي وس ۾ ڪانهي... تنهنجي اها مٽي آخر ڪٿان آئي توکي ڏيان، پر ان وقت دائود اها منهنجي ايڏڙي گبالهم سمجهي به سگهي ها!

نماهي مهراڻ، حيدرآباد سنڌ

سيارو - ۱۹۵۵ع

ٽپـڻ

پوٽي هيراننداڻي

”يا ڳڻ پري! ڇا ٿي چوڻ؟ تنهنجو لاڏلو پڙهي ڳڙهي، آفيسري ڪمائي يا مون وانگر ڀاڄين جو گاڏو ڪاهي؟“
”اوهان به گهڻايو ڪين ٿا. ڪوه پنڌ تي ويچارو ٻارڙو اسڪول ڪيئن ويندو؟“

”صبح جو گاڏي ۾ ڪڍو. واڱڻن سان ڪڏ رڪي مان ڇڏي ايندومانس ۽ وري ٻارنهن وڳي اسڪول وٽان گاڏو ڦيرائي وٺي ايندومانس.“

”ڇٽو ڇا پيا؟ ڪاڏي ٻار جو وٽ، ڪاڏي شينهن جهڙو ڏينهن! پوءِ به مينهن آهي، جهڙ آهي، ولهه آهي...“
”نه پوءِ وهاري وهينس ڪڇ ۾! ائين ئي واڱڻ بڻجي وڌو ٿيندو.“

گوڏومل ڳالهه چئي هليو ويو. ڀاڳي ڇا ڪري؟ ورهاڱي بعد شڪارپور ڇڏي آچي انڊور وسايو هئائون. ڀڳت ڪنور رام ڪالونيءَ ۾ ننڍڙي سرن ۽ ڪاري واري گهر ۾ آچي رهيا هئا. ڪالوني شهر کان اڍائي ميل پري هئي. آهڙي حالت ۾ سڪيلفي ڪي ڪيئن ڪڍي؟ ڪان سندس پهريون ٻار هو. هو ڏاڏيءَ جي اکين جو تارو هو. ڏاڏيءَ کيس مڪڻ جي گوليءَ ۾ چانديءَ جو ورق وجهي ڪارايو هو. ناناڻا به کيس ڏاڍو پائيندا هئا. جڏهن به هو وٽن ويندو هو، سندس ماسو کيس پستن جا نقل ڪارائيندو هو. ڪان جا ڳٽا مڪڻ جيان تازا ۽ نرم هئا ۽ سندس وات پستي جهڙو ننڍو ۽ وڏندڙ هو. ڀاڳيءَ کي لاچار ’ها‘ ڪرڻي پيئي.

هن کي سمجهه ۾ ئي نه پئي آيو ته هت هندستان ۾ سڀ

ڳالهائون ڏکيون ڇو آهن؟ پنهنجي شڪارپور ۾ گهر به ڪو وڏو ڪين هو پر هيءُ گهر ڏاڍو سوڙهو ٿو لڳي، اصل سامه پيو گهٽجي! مٿي آئي به هئي، پر اها مٿي ڪهڙي نه پياري لڳندي هئي! هتي به اسان جي جاءِ ۾ ٿوري اوندهه هئي، پر هتي جي اوندهه ۾ وڌيڪ ڪارنهن آهي! هتي جي آس وڌيڪ تپائيندڙ ڇو آهي؟ هتي جا ماڻهو اهڙا ڪوڙو ڪوڙو ڇو ڳالهائين؟ ڪان اسڪول ۾ ويٺو. گوڏومل دورانديشي ڪري کيس هندي اسڪول ۾ وهاريو. ڪان اڪيلو، آباليو، آداس، موگو ۽ ويڳاڻو بچي رجي پينچ تي ويٺو.

هو شڪارپور هڪ سال پڙهي آيو هو اتي ته ماسٽر ڪئمڙا ڏيندو هو. آئي مرچر، پوڄو ۽ گاگن به هوندا هئا. مرچو پاڻيءَ ۾ پسيل ڏوڏا ڪٽي ايندو هو، پوڄو ليار ۽ گيڊوڙا آڏيندو هو ۽ هن کي ڏاڏي بسڪيٽن جي پور ٻڌي ڏيندي هئي. رسيس مهل اهڙا سٺا سٺا ٽول ڪاٺي هو ڪلندا هئا ۽ ڊوڙون پائيندا هئا. ڪڏهن لائون ڦيرائيندا هئا ته ڪڏهن گولين کي 'سچ' ڏانهن موڪليندا هئا. وڏا چوڪرا اهڙن لاءِ ڏور کي مانجهو هڻندا هئا ته هي هتان کان هوسٽائين شيون ڪٿي پيا پهچائيندا هئا. ڏاڳي جي پڇڙي جهلي بيهندا، گهران وٺيءَ ۾ پاڻي ڪٿي ايندا يا لغڙ جي ڪان واري ڪانءِ کي هڪڙي بيهندا ۽ اهڙا ننڍا ننڍا ڪم هو پاڻ کي ڪيڏو نه وڌو پيا سمجهندا هئا! ”پلا اها راند ۽ ڪل ڪيڏانهن ويئي؟ گاگن ۽ پوڄو ڪيڏانهن ويا؟ هتي ڪلاس ۾ ڪير به سنڌي نه ٿو ڳالهائي، ڇو؟ آئي ته ماسٽر ۽ پٽيوالو به سنڌيءَ ۾ ئي اسان سان ڳالهائيندو! هتي هي سڀ مون ڏانهن گهري ڇو پيا نهارين؟

ڪان اسڪول مان موٽي چيو، ”آمان مان اسڪول ۾

ڪونه ويندس.“

”پٽ، ويندين ڪيئن نه؟ ڏاها ٻار هر روز اسڪول ويندا آهن.“
 ”آمان، هتي نه مرچو آهي، نه پوڄو، موتي، ڪندن، گاگن،
 موهن، راڌا، گوپي، ستپاما- ڪير به اسڪول ۾ ڪونه ٿو اچي،
 پوءِ مان ڇو وڃان؟“

”پٽ! اهو پنهنجو شڪارپور هو، هيءُ هندستان آهي. اسين
 هاڻ لندون ۾ رهون.“ ڀاڳي پٽ کي سمجهائڻ لڳي.
 پر نه ڄاڻ ڇو، ڀاڳيءَ روئي ڏنو. هن کي به پنهنجون ساهيڙيون
 هيون. گلي، موهني، ساوتريءَ تنهن کان سواءِ سندس سوٽيون
 ڪملا ۽ ليلان ۽ ماساتيون ڪوشليا، سيلونتي به اتي ئي
 هيون. نئين گهڪهري ٻائي سڀني کي ڏيکارڻ، سياري ۾ پاڻ
 ۾ نڙا ۽ ڏوڏيون وراهڻ، لڪائي لڪائي ڪٿا ڪائڻ، ٽيڙيءَ
 جو ورت رکي گڏجي شربت پيئڻ، ٽڙيءَ تي دانگيءَ تي اولا
 ٻڄائي سڄي گهم ۾ ٻوڙڻ، نوڙيءَ راند ڪرڻ ۽ گلابي ڦيري
 پائڻ جهڙا انيڪ درشيه هن جي من جي اکين اڳيان سنيما
 جي چترن جيان گهمي ويا! ”ائين پيو لڳي ٻڻ اسين مري
 ويا آهيون. مرندي مرندي سو سمجهيو آهي ته اسين هي سڀ ڇڏي
 وينداسين. پر اسين ته سڀ ڪجهه جيئري ئي ڇڏي آيا آهون!
 ڇا منهنجي ساهيڙي گلي لڪنوءَ ۾ رهي ائين ئي سوچيندي
 هوندي جيئن مان ٿي سوچيان؟ شڪارپور ڇڏڻ وقت گليءَ
 وٽ ويهي هيم ته هوءَ ڪيڏو نه رني هئي!“

ڪان ڪسي اسڪول ۾ ’پهاڙ ڪاڻو‘ سڏي ڇيڙائيندا هئا -
 گوڏومل هڪ ڀيرو گاڏو ڦيرائي اسڪول جي احاطي اندر ٿي
 گهڙيو ته اسڪول جي پٽيوالي کي اڻ لڪيءَ طرح گاڏو لڳو.
 پٽيوالي ڏانهس شوڪيو، ”سالا سنڌي!“ ان وقت گوڏومل
 سوچيو، ”مان پاڻ کي سنڌي سڏيان ٿو ته چون ٿا ته سنڌ
 ڇڏي آيو آهين ان ڪري پاڻ کي سنڌي سڏڻ ڇڏي ڏي. پر
 هي پاڻ ٽپ ٽپ تي مون کي سنڌي سڏين ٿا! سو به ائين

جن 'سنڌي لفظ ڪا گار آهي!'

ڪالونيءَ جي جوانن سرجوشي ڪري هڪ سنڌي ڪلاس ڪوليو. ڪالونيءَ جي چڱي مڙس ڀڳوان داس شام جي وقت ٻه ڪلاڪ پنهنجو ڪمرو ان ڪمر لاءِ ڏنو. ماستر کي چيو ويو ته هر هڪ شاگرد کان هڪ آنو روز وٺندو ڪم. مهيني اندر ئي پنجاهه شاگرد جمع ٿي ويا! گهڻي پاڻي شاگردن ۾ ڇوڪريون ئي هيون. هنن ٽن چئن مهينن بعد ڪتاب پڙهڻ به شروع ڪري ڇڏيو.

سال جي اندر ان هڪ ڪلاس ۾ ٽي چار درجا ٿي پيا ۽ ماستر به وڏي ٽي ٿيا. سنڌ جا ٿرڀند ماستر هئا. منجهن لڳن ۽ چاهه هو. شاگرد نه رڳو سنڌي پڙهڻ لڳا پر حساب به سکڻ لڳا.

اوچتو ئي هڪ ڏينهن ڪلاس ۾ ڀڳوان داس آيو ۽ ماسترن کي آڇي چيائين ته هيءَ سنڌي پڙهڻ ڇڏي هنديءَ ۾ سنڌي پڙهائيو. ويچارا ماستر منجهي پيا. آمڙي سنڌي ته کين آئي ئي ڪين ٿي.

هاڻي ماستر دليا. هڪ مڪاني ماڻهو هيڊ ماستر طور مقرر ٿيو. هو مهيني ۾ پگهار وٺندو هو. ٻارن جي به ماعوار في مقرر ڪئي ويئي. ٻيو هڪ آهو سنڌي ماستر رکيو ويو جو گالهائيندو سنڌي هو پر ڄاڻندو هندي هو.

ڪان جي ننڍي پيٽ سڀني ڪلاس مان موٽي ته ڀاءُ کي سليٽ ڏيکاري چيائين، ”هي ڏس پي پلو.“

ڪان سندس چوڻي پئي، ”هل چري. هيءَ ته منهنجي هنديءَ جي ’پ‘ آهي. سنڌيءَ جو پي پلو ته ٻيءَ طرح لکبو آهي. هيئن ڏس مون کي آيا ياد آهي!“

شام جو ڀاڱيءَ گھوٽ ڪئي چيو، ”ٻڌو ٿا؟ اوهان سائيڪلن تي وڃي چندا ڪٺا ڪري اسڪول پيا هلايو پر انهيءَ

اسڪول ۾ ته سنڌي سيڪارين ٿي نه ٿا؟ سڀيتا هندي سڪي آهي!

”ڪان - ماءُ! بمبئيءَ مان وڏا ماڻهو آيا هئا سيٺ ڀڳوان داس وٽ. هن کي سجهائي ويا آهن ته هاڻي سنڌي ۽ هنديءَ ۾ لکبي، پڙهيل ماڻهو آهن ان ڪري توکي کان مون کان سياڻا ٿيا، ضرور ٽيڪ چوندا هوندا.“

”ها - ها - ڏٺي سندن سياڻپ! ڏوڙ پيشي انهن کي ۽ ڇاڻي پيشي آهڙيءَ سياڻپ کي! سڄي ساري سنڌ ڏيئي ڇڏيائون! ڪو هڪڙو ٽڪرو به رکيائون اسان لاءِ؟ رولي رکيو ٿن اسان کي. آڃا ڇي: سياڻا آهن! تنهن کان ته آسپن ان پڙهيل ڇڻا!“

گودومل کي ڀاڳيءَ جي ڳالهه دل سان لڳي. پر سمجهي نه پيو سگهي ته مڃان ڪنهن کي؟ ان ڏينهن ڀڳوان داس جي گهر جو ڇيائون پئي ته شاستري لڪاوت ديوتائين وڏان مليل آهن! سو به ته ڪوڙ نه ٿو لڳي!

سڀيتا جي سليٽ تي ’جواهر لعل‘ لکيل هو. ڪان چيس ته ”تو غلط لکيو آهي. ل کي آ جي ماترا نه ڏي.“

سڀيتا چيو: ”صحيح آهي. ماستر پاڻ ائين لکي ڏنو آهي.“
”تنهنجو ماستر موڳو آ، ڏس منهنجي ڪتاب ۽ ’جواهر لعل‘ ڪيئن لکيل آهي؟“

”هل ڪوڙا! تنهنجو ته هندي ڪتاب آهي. مان سنڌي پيشي پڙهان ڪين!“

ڪان منجهي پيو. ”هنديءَ ۾ جواهر لعل ڪسي پيش ڪون ايندو پر سنڌيءَ ۾ ايندو! ڀلا مان هندي هنديءَ ۾ ٿو لکان ته سڀيتا سنڌيءَ ۾ سنڌي ڇو نه ٿي لکي؟ ته مان چونه هندي به سنڌيءَ ۾ لکان.“

اهو خيال ايندي ئي هو ٽاڙيون وڃائڻ لڳو. اوڏي مهل ڪين ڏاڏيءَ

ٻار سنڌي ڪهاڻيءَ ۾

سڌ ڪيو. ڪوٺا مان سندس ڌيءَ جو خط آيو هو. ڪان ڪي چيائين، ”هتيءَ لعل هيءَ چئي ته پڙهي ڏي.“ ڪان چيو، ”مون ڪي سنڌي نه ايندي آ. سڀتا پيئي ٿي سنڌي پڙهي.“

سڀتا چيو، ”اها ٿورونئي. مان ته هنديءَ واري سنڌي پيئي پڙهان.“

ڏاڏيءَ چيو، ”سل منهن ساڻو ٿيو! پڙعيا تڏهن پتر آهيو؟ مٿا هڪڙو خط به پڙهي نه ٿا سگهو؟ باقي اسڪول ۾ وڃي ڌوڙ ٿا پايو؟ آچي پڙهين ته چوانس فيون پري ويلو پاڻ ڦرائي پيو ڇا؟ اهڙو انڌير ڪٿي ڏٺو؟“

رات جو ڪالونيءَ ۾ راڳيندڙن جي چوڻڪي هئي. جيتري ۾ ڀاڳي باسڻ باسڻ ملي اتي تيتري ۾ ٻار ڏاڏيءَ سان هليا ويا. دل ۾ آڻ تن لڪائي، اکيون چنپيندي هو ترسي ويٺا ته ڪڏهن ٿو راڳ شروع ٿئي.

واجا ڏڪڙ وڃڻ لڳا ته هو جهول ۾ پئي سٺيون لڪائي هڪ ٻئي جي منهن ۾ ٺاهي ڪلڻ لڳا.

اسٽيج تي ڪاري عينڪ پائيندڙ چيو، ”پهرين توهان ڪي شاه جو ڪلام ٿا پڙايون.“

ڪان چيو، ”وڏي آمان! شاه ڪير آهي؟“

سڀتا پڇيو، ”آمان ڪلام معنيٰ؟“

ڏاڏيءَ سڀتا جي مٿي تي ڌڪ هنيو. ”معنيٰ جي سڪي! ڇپ ڪري ويهه، چوري!“

ڪان اوباسي ڏني. ”مان ته گهر ٿو وڃان. هي آلائي ڇا پيا ڳائين. مون ڪي ته وڻي نه ٿو.“

سڀتا چيو، ”آمان! هي راڳ ٻڌي روئڻ جو پيو آچي؟“ ڏاڏيءَ ڪيس ٻوندو ڏنو. ”هٿ تي نڀاڳي! ڪجهه ٻڌڻ به ڏيندڙ؟“

ڇٺيان ٿورو ڀرتي هڪ ٺوروني ويٺي هئي. ”روئڻ ڏيس، امان! هيءُ روح جو رت آهي جو آڻي وهيو آهي. ڦٽ اڃا تازو آهي؟ ان ڪري ان مان رت وهي سگهي ٿو. هيڪر اهو رت ڇمي ويو ته پوءِ وهي نه سگهندو، منهنجي امڙ!“

ٻڌيءَ روح ۽ رت نه جي ڳالهه سمجهي. پوءِ به کيس لڳو ته ڪيول ماءُ جي ننهن دل جي ڳالهه ڪري رهي آهي.

صبح جو سندس ڏياراڻي لالسي ڪلڪتي مان اچي لٿي. مسوءِ پنهنجي ڀٽ لاءِ چوڪري ڏسڻ آئي هئي.

ڀاڳي پنهنجي سس جي ڏيروت عينشيءَ کي چيو، ”ميڏو ڀريان ڪنوار ڳولڻ آيو آهين، تون به ڏسي ٺڪي ٺوڪي وٺج.“

عينشيءَ ڪڙڪ ۽ چٽي آواز ۾ چيو، ”ڀاڳي ته چري ٿي پئي آهي. سنڌي-گنوارڻ سان ڪير پرڻجنڊو؟ مان ٿو پنهنجي عمر ڪاريان؟ مان ته ائين ئي انڊور گهمڻ آيو آهيان.“

ورانڊي ۾ ڀاڳيءَ جو سهرو ڪٽ تي ويهي حقو چڪي رهيو هو. عينشيءَ جي ڳالهه ٻڌي چيائين: ”ها بابا ها، آهين آهيون ڳنوار ۽ تون ٽئين صاحبوڪ! ڇو نه ٿين بابا؟ نانگ تي پير پيو سين جو پنهنجي زمين-مساء ڇڏي هلي آيسين؟ هاڻي ته هن ڏٻڻ ۾ اچي ڦاٽا آهيون. اسان جو مڀ ڪجهه هيٺ غرق ٿيندو پيو وڃي!“

ڪونج - بعبشي

جنوري-فيبروري ۱۹۷۵ع

رعب

سڳن آهوجا

سنان جي ڪوٺيءَ کان ٻاهر نڪري، خوشي ۾ رنڌڻي ۾ ويٺل
گيانيءَ کي چيو، ”پر به، سوئر جي ڦر آئينو ڀڳو ڪيئن؟“
گيانيءَ بنان ڪنڌ مٿي ڪٽڻ جي، آڻي جي ڇاڻي ۾ دال
وجهندي چيو، ”قميص ڪٽيءَ ۾، پتلون ٻيٽيءَ ۾ پيئي آئون.“
خوشي ۾ چڙ مان چيو، ”مون سان منهن هيڏانهن ڪري
ڳالهائڻ سمجهه ته مون قميص به پاتي ۽ پتلون به پاتي، هاڻي
سینڌ ڪيئن ڪڍان؟“

گيانيءَ ڪنڌ مٿي ڪٽڻ بنان ئي چيو، ”ڪالهم وانگر اڄ به
سوسي ماءُ وٽان آئينو آڻي ٿي ڏيان، ڪپڙا ته ٻاڙو!“
”ڪپڙا ڀڄي ته ڪين ٿا وڃن، مان ٿو پڇان ڇا توکي ڪاوڙ
نه ٿي اچي پنهنجي پٽ تي؟ هي ٽيون آئينو ڀڳو آئينن ٻن
مهينن ۾!“

گيانيءَ ڦلڪو ويلڻ بند ڪيو ۽ خوشي ۾ ڏانهن گهوريندي
چيائين، ”ڇهه ڏينهن ته ٿي ويا آهن جو هن آئينو ڀڳو آهي،
اڃا توهان کيس مار به نه ٿا ڏيو؟ مون ته تڏهن ئي
به ٿي ويلڻ لڳا ڪرايس ۽ توهان جي خبر نه آهي ته الائي
ڪڏهن سزا ڏيندؤس!“

”هي تنهنجو جواب آهي! ماءُ ٿي، پٽ کي مار ڏيڻ جي سفارش
ٿي ڪرڻ؟“

نئي تي ڀيل ڦلڪي جي ڪناري ٺاهيندي گيانيءَ جواب ڏنو،
”جيستائين نئون آئينو نه آيو آهي، تيستائين ته هو ان سيءَ ۾
ڇو ڳري ته اجهو ٿي سزا ملي.“ ڦلڪي جو پاسو بدلائي ۽
اس سان اکيون اکين ۾ ملائي هن وڌيڪ چيو، ”سڀ نه

ماريندو آهي ايترو، جيترو سڀ جو سراپ، سزا ڏيوس ته هڪ
 ڀيرو ڪاٺي هن روز جي ڏک ڏک کان ته ڇڻي پوي ”
 خوشيرام چيلهم سان ٻڌل نوال جي ڳنڍ چوڙي، وري نئين سر
 ٻڌي ۽ پوءِ ڳاڻيءَ جي منهن ۾ ڇٽائي نهاريندي ڇيائين، ”تو کي
 شايد خبر نه آهي ته مان هن ڀيري کيس ڪا نئين سزا ڏيڻ
 تي سوچي رهيو آهيان.“ هڪڙي آهه ڀري وڌيڪ ڇيائين،
 ”پر ڇهن ڏينهن ۾ به ڪا اهڙي نئين سزا سوچي نه سگهيو
 آهيان، جنهن سبب هو اهڙين حرڪتن کان بنهه باز اچي.“
 ڳاڻيءَ ذرا جوش ۾ چيو، ”ٻارن کي سزا ڏيڻ لاءِ ڇهه ڇهه
 ڏينهن سوچيندا ٿا وتو. ڪڏهن ڪي ڇهه منٽ پنهنجن ٻارن
 کي پيار ڪرڻ لاءِ به سوچيو آڻو؟“

”ضرور ئي ڪهڙو آهي، تون کين ايترو ته پيار ڪرين ٿي
 جو منهنجي پيار جي ڪسر به پوري ڪري ٿي ڇڏين.“
 پير ۾ ڀيل ٻاٺي جي پاڻيءَ مان هڪ ڏوٽي ڳاڻيءَ چيو،
 ”ماءُ جو پيار ته رڳو ماءُ جو پيار ئي رهندو، منجهانئس پيءُ
 جي پيار جي ڪهڙي پوءِ ايندي؟“
 خوشيرام هڪڙي کل ڪلمندي ورائيو، ”تون شايد سچ ئي
 چوين.“

ڳاڻيءَ اٿندي ۽ زور سان هاڻيءَ وارا هڪ ڇنڊيندي چيو، ”بس
 رڳو سچ ئي چوان؟“
 خوشيرام وري به هڪڙي کل ڪلي چيو، ”اڄ رڳو
 سچ ٿوروئي ٿي چوين. اڄ، مون کان به سچ چوائڻي
 چڪندين.“

ڳاڻيءَ هڪ گنڀير انتظار سان خوشيرام جي مشڪندڙ منهن
 ڏانهن نهارڻ لڳي. خوشيرام پنهنجا ٻئي هڪ ڊگهه ڪري، هن
 جي ٻنهي ڪلهن تي رکيا ۽ سندس نگاهن سان پنهنجون نگاهون
 ملائيندي، سرگرشيءَ جي لهجي ۾ چيائين، ”تو کي اڄ هڪڙي

راز واري ڳالهه ٿو ٻڌايان. پر اها ٻارن کي نه ٻڌائج. ٻڌو، مان اڌ رات جو نند مان آڻي ڪين پيار ڪندو آهيان. ٻنهي ٻچن جا فوٽا مان کيسي ۾ کڻي گهمندو آهيان.“

گيانيءَ هڪ اونھون ساهه ڇڏي اڪيون هيٺ ڪري چيو،

”ڀڳوان توهان کي ان پلائيءَ جا ٻڙا ڏيندو!“ ۽ اڳيان وڌي

آنڱوچي سان هٿ آڳهندي هن چيو، ”پر وري به انهيءَ کي

پيار نه چئبو! جن کي توهين پيار ڪريو ٿا تن کي ته خبر

ٿي ڪانه ٿي پوي.“

”تون ماءُ جي پيار ۾ ئي پوري رهه، توکي پيءُ جي پيار جي

ڪهڙي خبر!“

گيانيءَ هڪ سرد آدم پري ۽ هن جي اڳيان سراڪو پاڻي، سومي

ماءُ وٽان آئينو آڻڻ لاءِ در ڏانهن وڌي. خوشي ۾ به جهٽ

سراڪو پاڻي سندس ڪلهن کي پنهنجي هٿن سان هڪو زور

ڏئي چيو، ”اڄ تون مون کي ڏاڍي وڏين ٿي!“

سندس هٿن کي هڪ زور ڏار جهٽڪي سان هٽائي، گيانِي

گهر کان ٻاهر هلي ويئي.

ٽي چار ڏينهن پيا به گذري ويا پر شام کي ڪا مار نه ملي.

اهي ٽي چار ڏينهن، شام رات جو اهو سوچي سمجهندو هو ته

ڪيس صبح جو نند مان آڻاري مار ڏني ويندي. پر جڏهن ڪيس

نند مان آڻاري مار ڪين ٿي ڏسي ويئي، تڏهن پنهنجي وڏي

ڀاءُ رام سان گڏجي اسڪول آسڻ کان اڳ، گهر ۾ ڪلاڪ

اڌ جيڪو سنيئر ۾ لڳندو هوس، تنهن جي منت منت ۾ هو.

تصور ٿي تصور ۾ ڏاڍي مار کائي وڌندو هو. پر جيستائين

هو گهر ۾ هوندو هو تيستائين سندس مار کائڻ جو اهو تصور

بلڪل ڌنڌلو هوندو هو. مار کائڻ جو تصور اسڪول ۾ وڃي

ٿي چٽو ٿيندو هو. جتي، نئين ماسٽر صاحب جي ڀاري ٻاري

بڪواس جي اوٽ ۾، هن کي پيءُ وٽان ملندڙ مار تي سوچڻ

جو به وقت ملي ويندو هو.

ٽي چار گهرو گهرو سوچيندڙ، من - مڀريون سانجهون ۽ پڻ راتيون آيون ۽ شام کي بنا مار ڪارائڻ جي گذري ويون. ۽ ان کان پوءِ هڪ صبح جو، پاڻ ئي سوڀر ڀرو جاڳي. شام بستري مان ٽپ ڏيئي، آڻي، پيءُ جي سامهون وڃي کيس چيو، ”تون مون کي مار ڇو نه ٿو ڏين، ڀلا؟“

خوشيرام کان چرڪ نڪري ويو. هن سامهون بيٺل آئين ساليڻ جي چوڪري جنهن کيس ’توهان‘ بجاءِ ’تون‘ سڏيو هو، ڏانهن گهوريندي کيس سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪئي. هي گيڏر جيڏو چوڪرو جو شايد سندس ئي پٽ هو، چڻي ڇا رهيو هو؟

شام کي ٽٽڻ لڳا ٿي ويئي. خوشيرام اڪيون شوخ ڪري ٽٽڻ هڻندڙ پنهنجي زال ڏانهن ٺهاريو.

گيانءَ ڀريل گلي مان چيو، ”آڀاڳو، ترهان کي پيار به ماءُ وڌان ئي نصيب ٿيندو ته مار به!“ ائين چڻي هوءَ روئي ويئي ۽ شام سان گڏ رام کي به گهليندي رنڌڻي ۾ وٺي ويئي.

خوشيرام نوڪريءَ لاءِ آسهڻ جي وقت ٽائين سڀ ڪجهه صبر ۾ ڏسندو ڪندو رهيو.

ساڳيءَ سانجهيءَ جو نوڪري کان موٽندي، هو نئون آئينو خريد ڪندو آيو، جو اچي هن گهر جي پٽ ۾ لڳل ڪوڪي ۾ لٽڪائي ڇڏيو.

ڪلاڪ کن کان پوءِ هن ڏٺو ته شام سندس ڀر ۾ پاسيرو بيٺي ڏاڻي هٿ ۾ نئون آئينو جهلي، ساڄي هٿ ۾ جهليل ڦٽوئي سان سينڌ ڪڍي رهيو آهي. خوشيرام ڏٺو آڻ ڏنو ڪري ماني ڪاٺڻ ۾ مچو ٿي ويو.

اوچتو شام جي هٿ مان آئينو ڇڏائي وڃي پٽ پيو. رام

ٻار سنڌي ڪهاڻيءَ ۾

گيانيءَ ۾ خوشيرام ٺهڻي چرڪ ڀري ڀت ۾ ٺهائڻ بدران، شيام جي چهري ۾ گهوريو. آئينو ڀڳو ڪين هو. شيام آئينو ڀت مان ڪڍي ورتو ۽ آنڪي اٺلائي پٺلائي ڏسڻ کان پوءِ هو آهو ڪڍي ٻاهر هائڻ لڳو. گهر جي دروازي وٽ بيهي هن دروازي کان ٻاهر ڇانئڻ وٽ آئيني کي وٺي سڻيو. آئينو ڇيهون ڇيهون ٿي ويو.

هڪ آڏاڻندڙ نظر سان گيانيءَ ۾ ڀڻ رام در وٽ منهن ۾ سونڊ پائي بيٺل شيام ڏانهن ٺهاريو ۽ پوءِ هيڏيندڙ انتظار جي احساس سان خوشيرام ڏانهن ٺهاريائون. خوشيرام منهن مان پاڻيءَ جو گلاس ڪڍي، رام ڏانهن ٺهاريندي ٺهر مان چيو، ”ٽڪر ميڙي ڪٿي ڪنڊ هاسي ڪند ۾ ڦٽا ڪر، جئن ڪنهن کي لڳن نه.“ رام حڪم جي ٻجا آوري ڪئي.

آرام سان ماني ڪاڻي رهڻ کان پوءِ خوشيرام منهن ۾ سونڊ پائي بيٺل شيام جي ڀر مان لنگهي گهر کان ٻاهر نڪري ويو. رات جو دير سان گهر موٽيو.

خوشيرام جي گهر کان ٻاهر نڪرڻ بعد گيانيءَ شيام کي اچي پابوھ سان چيو، ”بلي، هروڀرو نقصان ڇو ڪيئ؟“ شيام روئي ويٺو، روئندي چيائين، ”پوءِ ڀلا دادا مون کي مار ڇو ڪين ٿو ڏئي؟ ڪهڻ ڏينهن کان پوءِ ڏيندو ته ڪهڻي مار ڏيندو نه؟“

”ڇريسا، اڳيون آئينو جيڪو تو ڀڳو آهي، تنهن لاءِ دادا هن توکي ڪا سزا نه ڏيندو. ڏيئي هجيس ها ته ڪڏهوڪو ڏيئي ڇڪيئي ها.“

”تو-ون ڪوڙ ٿي ڳالهائين. ان ڏينهن جو تو چيس ته سزا ڏينس ته هن نه چيئ ته مان ڪنهن نٿن سزا لاءِ سوچي رهيو آهيان! ڄڻ ته مون ۾ رام دريءَ ٻاهران بيهي ٻڌوئي-ڪين؟“

”ڇڻو ڀلا، جڏهن دادا هن توکي اڳئين آئيني ڀڄڻ جي سزا

ڏيندو. تڏهن رار ۽ مان توکي ڇڏائينداسين. هاڻي تہ سزا کائڻ جو خيال لاهي ڇڏا!

”توهين ڇڏائيندا اهو سوچي تہ هي آئينو توهانجي سامهون پڳمر.“

”ڇڳو، ٻلي! هاڻي جيڪو پڳم سو پڳم، ٻيو نہ پيڄانءِ!“

”ٻيو آئينو نہ پيڄڻ جو انجام تڏهن ڪندس جڏهن تون انجام ڪندينءَ تہ مونکي دادا جي ڀر ۾ اڪيلو نہ ڇڏيندينءَ. دادا گهر ۾ اچي مس تہ تون سنهنجي ڀرسان هججان. ۽ هو مار ڏئي تہ تون يڪدم ڇڏانجانءِ، يڪدم.“

”انجام! انجام! ڇڳو هاڻي هل اندر تہ اڄ مان توکي هڪ

سني چوڪريءَ جي ڳالهه ٿي ٻڌايان.“

پر شيام کي ڀلنگ تي ڀر ۾ سهاري ۽ گيانيءَ جڏهن ڪهاڻي

شروع ڪئي، ”هڪڙو هوندو هر سئو - سئو چوڪرو...“ تہ

شيام ’ستي - ستي وچ ۾ ڪٽي چيس، ”ٻائي! توکي سٺن -

سٺن چوڪرن جون ڪهاڻيون تہ گهڻي ئي اينديون آهن، ڇا

توکي ڪا اهڙي ڪهاڻي ڪانه ايندي آهي جنهن ۾ سٺ -

سئو دادا هجي؟...“

ماءُ جي رونءَ - رونءَ ولوڙجي ويئي. هن هڪ وڏائي ڀت جي

وات تي رکيو ۽ کيس گهراڻي ڀائي ۽ ڀائڻ به سهي ٻيئي.

ان کان پوءِ گيانِي ڪهاڻي ڪمڻ بدوان، دل ٿي دل ۾ روئيندي

رهي ۽ شيام پهريائين سني دادا واريءَ ڪهاڻي ٻڌڻ جي انتظار

۾ رهيو، پوءِ پنهنجي ننڍڙي دماغ سان پاڻ ئي اهڙي ڪنهن

ڪهاڻيءَ جي تلاش ۾ نڪري پيو ۽ آهستي آهستي جاڳ - جڳت

جا سنڌا ٽپي خوابن جي دنيا ۾ پهچي ويو.

ڪنڊيل دفعتي کان مار ڪائڻ جي ٻپ سبب، شيام هڪڙي کان

هڪڙي ڪڙڪي تي جاڳي پوندو هو. اڄ به اڌ رات جو هاڙي

۾ ڪجهه گور ٿيڻ سبب جاڳي پيو. جڏهن هن ڏٺو تہ سندس

ماءُ به چمري هري جاڳڻ واري آهي. تڏهن هن اڪيون ٻڌ

ڪري، ڪن سِلا ڪري ڇڏيا. آهستي آهستي شِيارم جي ڪنڌ هيٺان ٻانهن ڪڍي، گيانِي پلنگ تي آڻي ويٺي. ڪليل دريءَ مان ايندڙ ماڻهن جي آوازن ۽ ڳالهائُن مان گيانِيءَ کي معلوم ٿيو ته ڪي شرابي پاڻ ۾ وڙهي رهيا آهن.

”ڪلياڻ ۾ مٿا شرابي وڃن ٿا وڌندا.“ گيانِيءَ پاڻ کان چيو

ليئي پيئي.

”سُتي - سُتي ۽ دل ئي دل ۾، ننڍڙي شِيارم ماءُ جي اِن رايي کي ٽيڪو ڏنو.“

سندن گهر ڀرسان لنگهندي، هڪڙي ماڻهوءَ پنهنجي همراھ کي چيو، ”... نشي ۾ مار جي خبر ٿورو ئي پوندي آهي...“

شِيارم جي دماغ ۾ ڪا ڳالهه چمڪي آئي. پنجن ستن منٽن جي سوچڻ کان پوءِ هو اِن نتيجي تي پهچي ويو ته پيءُ جي مار کان بچڻ جو سٺي ۾ سٺو ڏونو آهي، شراب پي نشي ۾ اچڻ. پوءِ ته ڇڏائڻ لاءِ ماءُ جو ڀر ۾ هئڻ به ضروري نه آهي.

سو هو سوچڻ لڳو: اسانجي گهر جي سامهون جيڪو وڻ آهي، وڻ جي سامهون جيڪو دڪان آهي، اُن دڪان جي پٺيان جيڪو گهر آهي، تنهنجي پٺيان جيڪو مينهن جو واڙو آهي، تنهنجي هڪ ڪنڊ ۾، مينهن جي ڪونر پٺيان مولو بوتلون پوريندو آهي. سندس ڌيءَ گنگا کيس اُتان بوتلون ڪڍندو ڏٺو آهي. دادا به ڪائس به پيرا به - بوتلون گهرايون هيون، بمبئي جي مهمانن کي پيارڻ لاءِ. بي رهنِي بوتل ۽ ٽي رهنِي بوتل پئي چيائين. ٽي رهنِي بوتل سٺي، ٻي رهنِي بوتل خراب ... صبح جو جڏهن بسترو ڇڏي اُٿس تڏهن اهو صبح آرتوار جو صبح هوندو، مار ڪائڻ لاءِ وري ايندو وڏو ڏينهن هفتي کانپوءِ ئي ايندو... ڀاڙي پيسا ڪٿي رکندي آهي، سا ته مونکي خبر آهي.

شِيارم اکيون بند هوندي ئي پاسو ورائي ماءُ کي زور سان پاڪي ڀرتي.

آرتوار جو صبح . شياڻ بستر وڃي، اڌ ڪلاڪ اندر ڏندن پاڻي ۽ نيرن ڪري ورتي ۽ پوءِ پلنگ جي هڪ ڪنڊ تي پٽ ڪري ڏيئي، سلايت ۽ قلم ڀر ۾ رکي، ڪتاب ۾ منهن وجهي ويهي رهيو. سندس ان بدليل روپ کي ڏسي سندس ماءُ ۽ ڀاءُ ۽ ڀيءُ الڳ الڳ طور منهن پاسي ڪري مرڪيو. دل ٿي دل ۾ سرها ٿيا. پر شياڻ رکي رکي چور نگاهن سان پٽ ۾ ٽنگيل گهوڙيال جي سوئين کي پئي ڇاپيو ته ڪڏهن ٿيون اٽ وڃائين. کيس خبر هئي ته منهن هجي، واڄ هجي ۽ ڀٽس سالن کان ٺاهيل پنهنجي نير انوسار پوري ائين وڳي اخبار ڪڇ ۾ دٻائي، ٻيڙي دکائي، گهر کان ٻاهر جو نڪرندو ته وري ڏهين وڳي کان اڳ ڪاڪي بهرومل وٽان ڪين موٽندو.

خوشيرام اخبار ۾ شايع ٿيندڙ سنهيون ٿلهيون خبرون، ويندي اشتهارن سڌوسپ پڙهندو هو. جنهن پيڙهيءَ تي هو ڪاڳريءَ جو ڪم ڪندو هو، اتي هن جي پنڪتي ۽ مياڻي جاڻ جي ڌاڪ وٺيل هئي. پر رٽائرڊ مختيارڪار، ڪاڪي بهرومل وٽ، آرتوار ڏينهن جا پڙهيل بزرگن جي چؤڪڙي گڏي هئي، تنهن جي اڳيان پنهنجي ڄاڻ ڏيکاري سرخرو ٿيڻ لاءِ هو جنسي تڙهندو هو.

پوئين ائين وڳي رام ڪتابن جو ٿيلهو ڪڍي ماروٽ وٽ وڃي پڙهڻ لاءِ گهر ڇڏيو ۽ پوري ائين وڳي خوشيرام هندواسي، بغل ۾ دٻائي، ٻيڙي دکائي ۽ مرڪندڙ چهري سان ڪنڊ هيٺ ڪري پڙهندڙ شياڻ تي نظر آڇائي، گهر کان ٻاهر نڪري ويو.

شياڻ ٺٻو ڏيئي چور قدمن سان هلي، اچي ٿيٽ ورتي ته ماڻهس ڇا ٿي ڪري. هوءَ گهر کان ٻاهر پٺئين درجي دکائيءَ تي ملڻ لاءِ برتن رکي چڪي هئي ۽ هاڻي ويهڻ لاءِ رنڌڻي مان منڊلي ڪڍي وڃي رهي هئي.

ٻار سنڌي ڪهاڻيءَ ۾

شيام ڪمري ۾ موٽي اچي پٽ ۾ ٽنگيل هڪ خالي گهوٽري هٿ لاهي ويڙهي پلنگ تي رکي ۽ ان کان پوءِ وري ماءُ کي ڏسڻ ويو ته برتن ملڻ شروع ڪيا اٿس يا اڃا نه. ۽ ڪري هن موٽي اچي پٽ ۾ ٽنگيل ڪوڪي ان ڪنجين جو چڱو ڪڍيو ۽ ٻيئي کولي ٽي رهيا ڪڍي، ٿالو بند ڪري وري ڇاپيون ساڳئي هنڌ اچي رکيون.

ڪوئلن جي گول پٺيان شراب جي بوتل لڪائيندي، شيام دل تي دل ۾ ٻاڻڪي ڇپيو: ٻي سمجهه، مونکي چونڊو آهي ته تون هل، مان ٿو بوتل ڪٿي اڃان! مونکي به اٽڪل سجهي آئي؛ ڇيو مانس ته دادا چيو آهي ته اهڙي نموني ڪٿي اچي ڪوئلن جي گول پٺيان رکجانءِ، جنهن تههجي پايءَ کي خبر نه پوي.

ڀانڊا ملي رنڌڻي ۾ رکڻ کان پوءِ گيانيءَ اچي ڏٺو ته شيام اڃا جيئن جو تئين ڪتاب پڙهڻ ۾ مشغول آهي. هوءَ ڏاڍو خوش ٿي ۽ مرڪي شيام کي چيائين: ”مان وڃان ٿي سنان ڪرڻ، رنڌڻي ۾ ڪٿو پتو ڪهڙي نه اچي، خيال رکج.“

گيانيءَ هوديءَ ۾ وڃي اندران ڪڙو ڏٺو. جلد ئي شيام پلنگ ڇڏي آئي ڪڙو ٿيو. هو پيءُ جي ڪوٽ جي ڪيسي مان واچ ڪڍي، رنڌڻي ۾ ڪهڙي ويو.

جلد ئي گيانيءَ هوديءَ مان رڙ ڪئي، ”شيام، هي حمام دستي سان ڇا پيو ڪئين؟“

”پاڻي، ڪجهه نه آهي... ڪارا. رڃ آهن.“
 ”پر توکي ڪهڙي پيئي آهي ڪارا مرچ ڪٿڻ جي؟“ ائين چئي ظاهر ٿي ته هوءَ چپ ٿي ويئي، پر من ٿي من ۾ سوچڻ لڳي: نيٺ ته ٻار آهي، ڀلي ٿوري من ماني به ڪري وٺي. پڙهي پڙهي ٿورو ورڇجي پيو هوندو... پر چرئي کي راند جي لاءِ سمجهو به ڇا آهي؟ ڪارا مرچ ڪٿڻ! ڪارا مرچ؟ ڪارا مرچ پاڻ وٽ آهن ڪٿي؟ ڪارن مرچن کي ختم ٿئي ڇاڙهنج.

ڏينهن ٿي ويا؛ روز پيئي سنڀران اڃ ٿي وئي اڃان... ماءُ جي دل ۾ هڪ مبهر انديشو پيدا ٿيو. کيس انگوڇو هيٺي هو، باقي بدن کي پوتي ويڙهي، هن هوديءَ جو ڪڙو کوليو.

گيمانيءَ جڏهن هوديءَ جو دروازو کوليو ته پڇندڙ شيام جي ٻنهي هٿن ۾ جهليل شراب جي بوتل سندس اکين اڳيان ڇمڪي، سندس نگاهن ۾ اٽڪي پيئي. هڪدم ڪن اڻ ڄاتل انديشن سندس من کي پيڙي ورتو. اُن پيڙا وڃان هوءَ حمام دستي ڏانهن نه وڌي شيام ڏانهن ڊڪي. شيام بوتل جو ٻوڇ کولي بوتل جو منهن پنهنجي وات ۾ مس وڌو ته ماڻس اچي هڪ هٿ سندس ڪرائيءَ ۾ وڌو ۽ ٻئي هٿ سان بوتل سندس منهن مان ڪڍي هٿن مان به ڪسي ورتائينس.

بوتل هڪ پاسي رکي هن شيام کي ٻه چار چماٽون وهائي ڪڍيون ۽ سهڪندي چيائين، ”مورڪ، تون آهين گهڻو گيڏ جيڏو، جو شراب جي بوتل، سو به بنان پاڻيءَ جي چاڙهڻ هليو آهين؟ اهي آرڪان تو ۽ وڏا ڪنهن؟ تو بوتل ڪٿان آندي؟“

”تنهنجي پتيءَ مان ئي رهيا ڪڍي، چوري ڪري مولي ڪان بوتل وٺي آيس - دادا جي نالي. حمام دستي سان مئون دادا جي واڇ ڪتي آهي، ۱۵۰ رنهي واري. هاڻي ته دادا مار ضرور ڏيندو ۽ مون تي مار جو اثر نه ٿئي تنهن لاءِ مان شراب جي بوتل... شيام شوخيءَ مان يڪساهي اڃا به ڪجهه چوي ها، پر ماڻهس کيس ڪاوڙ مان ڪٽي، ويچارا ڏيندي چيو ۽ ”مون تي مار جو اثر نه ٿئي!“ ۽ سندس پنيءَ تي ڪجهه عدد چنبا وهائيندي، سهڪندي ۽ چوندي رهي، ”مان به ته ڏسان ته مار جو اثر ڪيئن نه ٿو ٿئي. ماءُ، هيڏڙي ئي هيڏا مڪر ڪرڻ هليو آهين! تنهنجي مڪر جو علاج ئي مار آهي. هاڻي جو هاڻي دادهن کي ماڻهو موڪلي تنهنجي اها جنڙي ٿي ڪڍايان!“

شيام کي ماءُ هٿان مار کائيندو ٿسي، پاڙي جا ٻه ٻار سندن در وٽ اچي جمع ٿيا هئا. گيانيءَ رڙ ڪري چيو، ”اڙي ڪمار، رميش، وڃو ڪاڪي بهروئل جي گهران شيام جي پيءُ کي ته وٺي اچو! وڃو، جلدي وڃو!“

شيام هن مهل تائين ڇپ ڇپ ۽ هڪ قسم جي نفرتا سان سڀ ڪجهه ٿسي... سهي رهيو هو. ڪمار ۽ رميش کي ڊوڙندو ويندو ٿسي سندس پير ڀڙا ٿي ويا. سندس تصور ۾ پنهنجي پيءُ جي نهايت پوائنٽي ٿي ويل شڪل جا خط - خال اڀري آيا. ڪائس هڪ سنهي چيخ به نڪري ويئي. اوچتو هن هڪ زوردار جهٽڪي سان پنهنجي ٻانهن ماءُ جي هڪ مان ڇڏائي ورتي ۽ اڇانگ ڏيئي گهر کان ٻاهر نڪري ويو. گهر کان ٻاهر ٿي هڪ پيرو به گهر يا ماءُ ڏانهن نهارڻ بنان، هن وٺي اسٽيشن جي پاسي ڊوڙ هاتي.

آهو ڏينهن، آها رات ۽ ان بعد ڪيترا ئي ڏينهن خوشيوار ۽ سندس پاڙي جا ماڻهو شيام کي گولهندا رهيا. ۽ اڄ شيام کي گهر کان پڳڻي پنج سال گذري چڪا آهن.

ڪهاڻي (ڏياري نمبر) - بمبئي

آڪٽوبر ۱۹۵۹ع

معصوم التجا

سندري اتم چنداڻي

اڄ مون پنهنجي موهنيءَ کي لپاڻون هنيون آهن. هن جا گل لال ٿي ويا. رڙيون ڪري رنائين. سڄي پاڙي ڏٺو. سڀني سندين ڏٺو. هڪ ٻار اسڪول وڃڻ کان انڪار ڪري رهيو آهي. اسڪول جي بس آئي. منهنجي جگر جي ٽڪر کي روئندو ٻاڏائيندو کڻي ويئي ۽ مان پاري هردو کڻي پنهنجي ننڍڙي گهر ۾ دڪ جي وڏي ساگر ۾ ٻڏي رهي آهيان. موهني هينئر اسڪول ۾ هوندي، اتي سندس قد کان وڏا ٻيڄ آهن؛ مان اکين سان ڏسي آئي آهيان. ننڍڙي موهنيءَ، ڇهن ورهين جي موهنيءَ جي دل جيڏو ننڍڙو ڪلاس آهي. ننڍا وڏا ٻار بي ترتيب ويٺا آهن. ڪنهن وقت ماستر ڪلاس ۾ ناهي تہ ڪيترا ئي ٻار روئڻ پيا، ڏجهن پيا، ڦٽڪن پيا. وڏا ٻار ننڍن ٻارن کي ماريو وڃن. منهنجي دل ان مالهيءَ جي دل جيان چيرجي رهي آهي جو پنهنجي ننڍڙي ٻوٽي کي خراب زمين ۾ ڊهي رهيو هجي. ڪوئي چوندو پوءِ خراب زمين ۾ پنهنجي ٻوٽي کي ڇو ٿو پوکين، پر مان ڇا ڪريان؟ ڀلا اها ئي واريءَ گاڏڙ زمين ته پنهنجي زمين آهي. مون کي ان سان آتي موهم آهي ڇو ته اها منهنجي آبن ڌاڏن جو ورثو آهي. اهو سنڌي اسڪول منهنجو آهي. مون کي خبر آهي منهنجي ڪيترن ئي مٿن ماڻهن گڏجي پنهنجي خون سان سنڌيت کي برقرار رکيو آهي.

مان چوان ٿي، مان موهنيءَ کي سنڌي ئي پڙهائيندس، پر مون کي هتي حيدرآباد (سنڌ) واري ٽولا رام گرلس اسڪول * جهڙو

* جتي ڊاٽي جامع هريدم هاءِ اسڪول آهي.

سنڌي اسڪول نظر نه ٿو اچي، جنهن ۾ وڏا هوادار ڪرا هئا، وڏو وڏو پارڪ هو، گلن جا ٻارا هئا ۽ پينگھون هيون ۽ هئي صفائي، سنائي ۽ پنهنجائي.

پنهنجي ٻالپڻ جو اهو ڏينهن چٽو ئي چٽو ياد اٿس. جنهن ڏينهن صبح جو سويل آيو ۽ سان گڏ ڦليليءَ جي ڪناري وارن باغن مان گهمي موٽي رهي هئس. رستي ۾ ٽولا رام گرلس اسڪول ڏسي اچانجي پئي هئس. چيو هوم، 'بابا مان هن اسڪول ۾ پڙهنديس، گهر اچي آهي ۽ جا ته اصل تڻ مڻ ٿيئي ڏنر ته هلي انهي اسڪول ۾ وهار. هوءَ چوي، 'پٽ سان توکي ڪنهن ويجهي اسڪول ۾ وهاري ايندیس، پر مان ضد ڪري روئي ڇوان، 'امي اهو سهڻو اسڪول آهي،

مون کي ياد آهي ته مان ان ڏينهن اميءَ کي ٻانهن کان چڪي پاهڙن ويلن تان اٿاري، ان پياري اسڪول ۾ وٺي ويئي هئس. اسڪول جي وڏي شاهي دروازي اندر قدم رکندي ئي وڏو پڪڙيل راند جو ميدان ڏسي، منهنجي دل خوشيءَ کان ڦولنڊجي پئي هئي. تارڙيون وڃائي اميءَ جي هٿ کي پنهنجن ننڍڙن هٿن سان زور ڏيئي چيو هوم، 'آلا، پر اڄ... مون موهنيءَ کي ڏکي ڏکي اسڪول موڪليو آهي ۽ هن پاڏائي پئي چيو، "مان پينگهن ۽ باغن واري اسڪول ۾ ويندیس. مون کي نئون اسڪول ٺهرائي ڏي نه آهي!"

پل ته منهنجي به آهي، پر ان کي پل به ڪيئن ڇوان؟ سچ ته اها ڪنهن لحاظ کان بل نه به آهي. موهني اڃا چئن سالن جي هئي، ڪجهه سمجهڻ جيڏي مس ٿي هئي، جو مون کان آکاڻيون ٻڌڻ لڳي. هڪ آکاڻي ٻڌايانس ته چوي، "ٻي ٻڌاءُ." ٻي ٻڌايانس ته چوي، "ٽين ٻڌاءُ." ڪڪڙي ڇوانس، "موهني! تون پاڻي نه ٿي آکاڻيون پڙهين؟ هيڏا ڍڳ ڪتابن جا ته رکيا آهن. مون کي ته ماني به ڏاهڻي آهي، ڪپڙا به سٺا آهن.

گهر ۾ سهيڙڻو آهي.

”ڀيلا اسڪول ۾ ڇو نه ٿي سرڪلين ته مان پڙهڻ سگهي ڄاڻ؟“

■ گيل، تون اڃا سال ۾ ننڍي آهين. وڏي ٿي ته پوءِ اسڪول موڪلينديسان. ان ڏينهن کان وٺي هوءَ اسڪول ۾ ويندڙ ٻارن کي ڏسي ڏريءَ جي شيخن وٽ بيٺي وات تي آگر رکي روز پڇندي هئي، ”اي، مان اڃا وڏي ڪين ٿي آهيان؟“ جنهن ڏينهن مون چيو، ”ها، موهني اڄ تون ڇهن سالن جي ٿي آهين.“ تنهن ڏينهن مون کي خبر آهي ته هوءَ ڪيڏي نه خوش ٿي هئي. منهنجي گچيءَ ۾ ٻانهون وجهي زور سان پاڪي پائي چيائين، ”آمي، هاڻي مان سڀ آکاڻيون پڙهي سگهنديس نه؟ گلڙيءَ واري آکاڻي، ڏيڏريءَ واري آکاڻي، گل هٿ نه لاءِ، گل پير نه لاءِ، ها آمي، چل سيرا سٽڪا ٽڪ ٿو واري آکاڻي سڀ پڙهي سگهنديس.“

پالڪيءَ ٻوڏ ۾ ڀرجي منهنجو منهن چمي ورتو. مون کيس ننگن تي وهاري گلگولڙي ڪرائي چيو، ”گلگولڙي، مڪڻ ڦولڙي، نانائڻي ويندي ڪين ڏاڏاڻي؟“

”نه آمي، ڀڄ اسڪول ويندين؟“

”ڇڱو اسڪول ويندين، ڪين گهر ۾ ويندين؟“

”اسڪول..“ هن موٽي جهڙن ننڍڙن ڏندن سان ڪليو. گلن ۾ ننڍڙيون کٽڙيون پئجي ويس. هاءِ، ڪهڙو نه منڙو مهاڻو! اسڪول جو ٻڌي ڪين ٿي ٿري! مون کيس چمي ڏيئي چيو، ”اسڪول ۾ باغ، اسڪول ۾ پينگهون، اسڪول ۾ منڙي منڙي دادِي.“

موهنيءَ منهنجي ٽنگن تي لڏندي، ڪلي ڪلي چيو، ”دادِيءَ جي شادي.“

دل ۾ چيم، ”هيءَ منڙي پالڪي ته شاعرا ٿيندي شاعرا!“

ننگن تي جهنگهلائيندي چيائين، ”ٻڌاء آمي ٻيو ڇا هوندو اسڪول ۾؟“

”ها تنهنجي ڏاڏي ڪنڊي شادي، ان کي ڄمندي ڏيءَ. اهڙا ايندي پڙهن، توکي ملندي ساهيڙي.“

بالڪيءَ جو منڙو ٺهڪ سڄي ڪمري ۾ گونججي ويو. ڇير؛ ”اسڪول ۾ آکاڻين جي لئبرري، راڳن جي ڪوٺي، راندين جو ميدان، وڏو وڏو گلستان، ٽولن جا دڪان، تن تي هوندا پڪوان، وڏا وڏا ڪلاس ۽ ڪيڙن جا ڪلاس.“

موهنجي ڄڻ وڃي ڪلاس پيندي. ”او او منهنجو ڪچڙيءَ جو ديگڙو ٻيو آدامي...“ مان موهني کي ڪٿ تي وهاري رنڌڻي ڏي پڳيس. ڪچڙي زجهي ويئي. گيهه به وڌن، دم به آيو. پاڙ پچائي موهنيءَ لاءِ ٿالهي پائي ڪڍي آيس. پر هوءَ ڪٿ تي اونڌي منهن لپتي، ٽونين تي پانهون بيهاري، پنهنجو ننڍڙو منهن هٿن ۾ جهلي، ڪنهن خواب ڏسڻ ۾ مشغول هئي. انهن معصوم اکڙين جي معصوم خواب کي ڦٽائڻ تي دل ئي نه ٿير. مان به مات ميٽ ۾ ڪرسيءَ تي ويهي رهيس. مون وٽ به هڪ خواب هليو آيو. منهنجي لاءِ سان هاليل موهنيءَ پيار جي پوش ۾ ويڙهيل موهنيءَ جو گوتمر ٻڌ جهڙو هردو ٿيندو جو گوتمر جي پيءُ به گوتمر کي گلن ٻوٽن جي وچ ۾ پاليو هو. هر دڪان پري رکي پيار سان ڦاٽي، پشپن جهڙي دل ڏني هئائينس. گلن جي پنڪڙين جهڙو ڏکڻو هردو ڏنو هئائينس. ۽ هو هڪ اهڙو انسان بڻجي ويسو، جنهن کي سڄي ڀارت جو شان ٿا سمجهون. مان به موهنيءَ کي ائين پالينديس. منهنجي موهني من ڪنهن ننڍي دائري ۾ ئي ڪوئي هجاءُ ڦهلائڻي سگهي! ڪنهن ننڍڙي گهر کي ئي صلح سانت ۽ ڪلا سان سينگاري. مون موهنيءَ جي مٿي تي پيار جو هٿ ڦيرايو ته هوءَ پنهنجي خواب مان سجاڳ ٿي پئي، ”آمي! اسڪول سان جي گهر

کان ڪيترو وڏو هوندو؟»

مها گل ! تمام وڏو هوندو. مان تڪڙ ۾ کيس ڪاڌو ڪارائي
اسڪول وٺي ويس. ان ڏينهن تـم هن رنو ڪين. خوشيءَ ۾
ٿي پوري هئي. وڏي بينچ تي ويهي رهي. ڪلاس جي ڪوئي
منهنجي گهر جي ڪمري کان به ننڍڙي هئي. هڪ پٽ ۾
برگهه جيڏيون ڦاٿل، بنا سيخن دريون هيون. ان مهل به هڪ
چوڪري دريءَ تي چڙهي ويئي هئي. جنهن کي هيٺ بازار ۾
ڪرڻ جو پٽ ڏيئي لاهي بينچ تي وهاري آڻي هيس. ڪي ٻار
ڏجهي ڏجهي روئي رهيا هئا. وڏا ٻار ڪين چيڙائي رهيا هئا.
ٻارن جي راندين لاءِ ڪوئي ميدان ڪين هو. ڪلاس کان
ٻاهر لنگهڻ جي جڳهه به بلڪل سوڙهي هئي، جتان رسيس مهل
ٻار هڪ ٻئي سان ٽڪرجي ٿي لنگهيا. گس گساڻ ۾ هڪ ٻار
جو ٿيلهو ڪري پيو، سليت ٻچي پئي ۽ ٻه ٻار هڪ ٻئي جي
ڪالرن ۾ هڪ وجهي اٽڪي پيا. هڪ ٻئي کي ٽوڻشا هڻائون،
وهندا ڀٽائون. هڪ ماستر جو اٿان لنگهي رهيو هو. ان کي
هيءُ ننڍڙا سان اڃانڪ ٿونو هئي ويٺا ۽ ماستر ڀر ڪري به
چڏائون وهائي پنهي کي جدا ڪري ڇڏيو.

مون سوچيو، ڪنهن ڏينهن موهنيءَ جي به هن طرح سليت
ٻچي سگهي ٿي. موهنيءَ کي به هن طرح گل تي چمات چمي
سگهي ٿي، پوءِ موهنيءَ جي معصوم دل جو ڪنول ڀلا ڪيئن
ٽڙي سگهندو؟ آخر سنڌي اسڪول هڙا ڇو آهن؟

اوڏيءَ مهل ته بالڪيءَ کي نئين اسڪول جي آسمان ۾ ڪجهه
به ڏسڻ ۾ ڪين آيو، پر سچ به ڪڏهن ٿريءَ هيٺان لڪي
سگهيو آهي؟ موهني جڏهن اسڪول سان موٽي، تڏهن سندس
بچال ڀري هئي، منهن تي رونق ڪين هيس. تڏو ويڃائي مات
هيٺ ۾ اچي نئين سليت ڏسي ڪجهه ڪجهه لکڻ ويئي. مون
کيس پاڪي پائي چيو. ”گل“ اسڪول مان ٿي آئينءَ؟“ هو

منهنجي گچي ۾ ٻانهون وجهي اچي ڏورائين ۾ چٽڪي، ”هه اسڪول ۾ باغ به ڪونهي، پينگھون به ڪونهن... نايڙو ته اسڪول آهي. منهنجي ساهيڙيءَ ’لاج‘ جو ڪيڏو نه وڌو آهي!“

”گل، اهو ته انگريزي اسڪول آهي.“

”سان به ان ۾ پڙهه نيس.“

ٻئي ڏينهن تي مان موهنيءَ کي انگريزي اسڪول ۾ وٺي ويس. چوڌاري ننڍا ننڍا ٻار گڏائي رهيا هئا:

”جئڪ انڊر جيل، وينت آپ د هيل.“

بابا، ملڪ شپ، هٿو ٻو آيني وول.“

هڪ ٻار ڪڙائيءَ سان اچي موهنيءَ کي چيو،

”پسي ڪٿت، پسي ڪٿت؟ ويتر هٿو يو بن؟“

منهنجي موهنيءَ ڪجهه ڪين سمجهيو. روئڻهارڪي ٿي ويئي. هيسيل نگاهن سان سڀني ٻارن کي ڏسندي رهي. مون کي اوچتو احساس ٿيو ته انهن وڏن باغن بوسن ۾ هوادار ڪمرن واري شاهي اسڪول ۾ منهنجي موهنيءَ کي ڦاٽڻ واري جهڙا آتما آهي، سا بالڪل ڌاري آهي. جيئن غريب ماءُ پنهنجي غربت ڏسي ڪنهن شاهوڪار بي اولادڻ کي پنهنجو ٻار ڏٺي ته چاهيندي آهي پر عين ڏيڻ جي موقعي تي سندس ممتا جاگي اٿندي آهي ۽ ٻار کي ڄاڻيءَ سان لائي ڊڪندي پڇندي پنهنجي غريبائي اجهي ۾ وڃي اڳين مان گهوڙا گباري ٻار کي هزار ٻار چمي وٺندي آهي، تيئن مان به پنهنجي موهنيءَ کي انگريزي اسڪول جي ڌاري ماءُ کان ڇڻي، گلن پوئڻ جو موه چڙهي پنهنجي سنڌي اسڪول ۾ وٺي آيس... .

اڄ هن کي زوريءَ سنڌي اسڪول ۾ موڪليو اٿم. هيئر هو. پنهنجي سوڙهيءَ ڪلاس جي ڪنهن وڏي پينچ تي ويٺي هوندي. سندس ڳلن تي اڃا به گهوڙا چمڪندا هوندا. ننڍڙي ڇاٽيءَ اندر اڃا به هڪ سڌڪو دٻيل هوندو، پر چوگرد نپڻن ٻسارن

ڪي، پنهنجي سنڌي ۾ چڙندو ٻڌو هوندائين؛
 ”ڏهه ننڍيون جهڙڪيون ٺاهين ٿيون تنهن ڪري ان تي سڙي
 ويئي، باقي بچيون نو...“
 ”جڏهن ڪير پئي سو وڃي ٿي...“
 ”آئي آئي آما، بدڪ ٿي وڃسان. بدڪ جا ٻچا، ڏسيو پئي
 ڏسان، ٻڌيو پئي ڊڄان...“
 ”شايد موهنيءَ ۾ پنهنجي ست ٺاهي چيو هوندو، ”بدڪ جا
 ٻچا ڏسيو پئي ڪلان.“
 ۽ هوءُ کلي پئي هوندي. سندس ڪلن تي ڪريل ڳوڙهن وٽ
 ڪڏڙيون ٺهي پيون هونديون. کيس ته شايد منهنجي لپاٽ ۾
 وسري ويئي هوندي... ۽ هر مان سندس معصوم لڳا ڪي
 ڪيئن پلجي سگهنديس. ”آبي مون کي نئون اسڪول ٺهرائي
 ڏي!“

تو جنهن جي ذات (ڪهاڻين جو مجموعو)

نئين دنيا پبلشرس - بمبئي ۱۹۷۰ع

امڙ مان نه ڪندس

اڍاز قادري

بسين جو ڪڙڪو ٿيو. ڪي بسين تختي تان پٽ ٿي ڪري
نڪر نڪر ٿي پيون.

”بسین!“ رحيم جسا اڳ-ڳڻ بهاري رهسي هئي رڙ ڪئي.
”نيت بسين جي پيڙي پوڙي؟“ رمون ائين ڪچي جيئن پٽ،
چور جيان چپ ڪيو بيٺو رهيو. ”جيڪڏهن تون پنهنجون
حرڪتون بند نه ڪندين ته آئون تو مان آئندو نه ڳالهائينديس.“
بس گهر ڇڏي هلي وينديس.

رمون هوريان هوريان ٻليءَ وانگر پير پير ۾ پائي ماءُ جي پٺيءَ
کان اچي گهرائڙي وڌي. ماڻس جي سموري ڪاوڙ ڪافور
ٿي ويئي.

”امڙ تون مون کي سچ پچ ڇڏي ويندين؟“ امڙ تون مون
سان ڪون ڳالهائيندين؟“

جڏهن به ماڻس کيس نه ڳالهائڻ جو ۽ گهر ڇڏي هلي وڃڻ
جو دڙڪو ڏيندي هئي ته سندس منهن جو پٺو ئي لهي ويندو
هو. دل مايوس ٿي ويندي هيس. يڪدم ماءُ کي پاڪر
وجهي منهن ڪندو هو، ”امڙ ائين نه ڪجان.“ ماڻس جو
به منجهس ساهه هو. سڪي سڪي ته ڄاڻو هو. مرحوم مڙس
جي نشاني پيرن فقيرن کان پٺي پٺي ته مليو هو. صبح سانجهي
نماز پڙهڻ کان پوءِ ٻئي زال مڙس ڏٺي ڪاڻ پٽ جي دعا
گهرندا هئا. پيرن فقيرن تي پٽ لاءِ سڪائون باسندا هئا.
يوسف شاه بهاريءَ جو پڙ، ميان شاهر محمد ڪلهوڙي تي
جهنڊ، سائين حاڪم شاه پٽ واري جي ديگ، حاجن شاه
جو گهنڊ، امامن جو نيز ۽ پيران پير جي يارهين، جڏهن

ساهيڙين سان ويهندي هئي ته چوندي هئي، 'ادي پيرن ڏٺو آهي، جڏهن رمون پيت ۾ ٿيو ته امام ڄامن جا منيا وراهيا ويا. پنجن مهينن کان پوءِ اڌ ڳپ ڪيو ويو. جڏهن چوڪر ڄائو ته پٺي ڪين گهٽايو. جيڪي هئس ان کان گهڻي خوشي ڪيائين. باسون به هڪ هڪ ڪري پوريون ڪيائين. اڃا چوڪر ٻن سالن جو مس ٿيو ته چوڪر جو طهر به ڪرائي ڇڏيائين. طهر ٿي اها ڌام ڌور ڪيائين جو ڳوٺ وارن کي ڏينهن ته پئي ڳالهائون ڪيون. هر پٽ جو سک ڏسي نه سگهيو. طهر کان جلد ئي پوءِ رمون الله ۾ رحيم جي سپرد ڪري پاڻ الله واهي ڪيائين. مرڻ وقت پٽ کي ڳولي لڳائي نرڙ تي چمي ڏئي، اکين ۾ آب آڻي زال کي ڇيائين، 'رحيم! منهنجو رمون هينئر توکي پهتل آهي. هن ڪي متان ڏکيو ڪرين. هن کي پنهنجي ساهه کان وڌيڪ پيارو رکج. ائين چئي اشهد ڪلمو پڙهيائين.

مڙس جي مرڻ کان پوءِ رحيم رمونءَ لاءِ پيءُ به هئي ته ماءُ به. جيڪو لهندي هئي اهو اول پٽ جي حوالي ڪندي هئي. اول رمونءَ کي ڪارائيندي هئي پوءِ پاڻ کائيندي هئي. جيڪڏهن رمونءَ کي ڪجهه ٿيندو هو ته سندس ساهه ئي ۾ مٽي ٿي ويندو هو. جڳ ۾ جيڪڏهن ڪا پياري شيءِ هيس ته رمون ڪڏهن به پٽ تي هٿ سڌو نه ڪيائين. ڪهڙي به شرارت ڪندو هو ته وڌ ۾ وڌ چوندي هيس، 'آئون توهان نه ڳالهائينديس. گهر ڇڏي هلي وينديس...' رمونءَ لاءِ دنيا ۾ ان کان وڌيڪ ٻي ڪابه ڏکي ڳالهه نه هوندي هئي. جيستائين ماڻس مرڪندي نه هئي تيستائين ماڻ نه ڪندو هو.

گهڻيءَ ۾ ٻار راند کيڏي رهيا هئا. کيڏندي کيڏندي معاملو ۾ ڪؤنس ٿي پهتو. رمون هڪڙي چوڪر کي مک وهائي

وئي گهر ڀڳو! ماءُ جي نظر بچائي ڪٿ هيٺان لڪي ويهي رهيو. چوڪرن اچي مائٽس کي دانهن ڏني. مائٽس ڪاوڙ ۾ چيو. ■ اچڻ ڏيوس، آئون ٿي ڪل لاهيانس، س پٽ آئندو. ترهان سان نه وڙهندو. چوڪر روئندو سڏڪا! پريندو گهر هليو ويو. رمون هوريان ڪٿ هيٺان نڪري چپ چاپ ڪري اچي ماءُ کي پاڪر وڌو، ماءُ ٺڌي ٿي ويئي، ”نه، نه، آئون توهان ڪين ڳالهائينديس، آئون گهر ڇڏي هلي ٿي وڃان... تون هر وقت ڪنن چوڪرن سان گهمين ٿو ■ وڙهين ٿو.“

سج لهي ويو، اونداهه ٿي وئي، رمون گهر نه موٽيو، ماءُ جي من ۾ هورا ڪورا اچي لڳي. ’الائي ڇو اويس ڪئي اٿائين؟ ضرور ٻارن سان ڪيڏندو هوندو، شل ڏٺي ڪوسو واءُ نه لائيس،‘ پر ماءُ جي من کي آرام ڪٿ. ابلار ڪري ٻاڙي جي چوڪر کي موڪليائين ته وڃي وئي اچيس. اڃا روءِ گهر ۾ پير پاتو ته ماٺ ڪري ويهي رهي. ”اهو،“ رمون هوريان چيو. ”ڇانور.“

”جيڪا تنهن جي ماءُ هجي وڃي ان کان گهر، آئون توهان ڪين ڳالهائينديس. آئون هيٺر گهر ڇڏي هلي ٿي وڃان، تون اڌ اڌ رات تائين وتيندين رهندو.“ رمون ماءُ کي اچي پاڪر وڌو.

رمون اسڪول مان ڦرهي ۽ سليٽ ڳوٺڙيءَ ■ وجهي ڪسڪي هليو، اسڪول جا چوڪر به شڪارين جيان سندس پٺيان اچي پيا. سهڪندو سهڪندو اچي گهر نڪتو. رمون اڳيان، چوڪر پٺيان، رمون وڃي ماءُ جي ڀر ۾ بيٺو. چوڪرن در تان سڏ ڪيو. مائٽس رمون ڏانهن نهاريو ”بس جي تون اسڪول کان پڇي ٿو اچين ■ پڙهڻ نه ٿو وڃين ته پوءِ منهنجو هن گهر ۾ رهڻ جو ڪهڙو ضرور آهي ■ آئون هيٺر ٿي هلي ٿي وڃان.“

رمون جي اکين مان ڳوڙها نم نم ڪري وهڻ لڳا، ڳوڙي
ڪٽيائين، ائين ٿي ويو جيئن ڪري ڪي ڪاسائيءَ جي حوالي
ڪيو ويو هجي.

رحيما رسونءَ جي اسڪول وڃڻ کان پوءِ پٽ جي آئيندي تي
سوچڻ لڳي: رُمنونءَ جي شادي سندس مامي جي ڌيءَ سان
ڪرائينديس. چوڪري پنهنجي به آهي ته سهڻي به. اهڙيءَ ريت
اسان ڀاءُ ڀيڻ هميشه لاءِ ڳنڍجي وينداسين، رمون جي ئي خيالن
۾ ويٺي هئي ته سندس بت گرم ٿي ويو. اڻي ڪٽ تي اهلي
پئي. تپ جيئن پوءِ ٿيڻ وڌندو ويو. رمون اسڪول کان موٽي
آيو. اچڻ سان ماءُ کي پاڪر پائائين، ”امڙ تنهنجو بت گرم
آهي. امڙ توکي تپ آهي.“

ڊاڪٽر آيو جنهن ٻڌايو ته گردن ٽوڙ بخار آهي. سڀني جا
طاق لڳي ويا. هريات ويل رحيم موڪلائي ڪئي. گهر ۾
مانڊاڻ مچي ويو. رمون ننڊ مان چرڪ ڀري اٿيو. يڪدم
ڊوڙي ماءُ وٽ ويو، ”امڙ... امڙ...“ پر کيس جواب نه آيو.
”امڙ... امڙ...“ ڇو تون مون سان ڳالهائين نه ٿي! تون مون
سان ڪاوڙجي وئي آهين ڇا؟ امڙ جواب ۾ ڏي... مامل
امڙ مون سان رهي آهين... امڙ اڳتي آئون اسڪول کان ڪون
گسائيندس... امڙ تنهنجو چيو ڪندس. دير سان گهر نه
ايندس... امڙ ڪنن چوڪرن سان نه ڪيڏندس نه وڙهندس.
نه وري ڪيچل ڪندس. امڙ جيئن تون چوندينءَ تيئن ڪندس...“
رمون جا اهي لفظ ٻڌي سڀ اوچنگارون ڏئي روئڻ لڳا. رمون
واٽو ٿي ويو... هي روئڻ ڇو ٿا. ”اوهين روئو ڇو ٿا.
ماما هي ڇو ٿا روئڻ؟“

”پٽ اڄ ته ٻاهر هلون، تنهنجي ماءُ کي تپ هو نه... ان
کي هيٺ نڊ آئي.“ مامي دلاسو ڏيندي چيس.
رحيم ڪٿي وهنجاري، آخري رهونءَ کي ماءُ جو منهن

ڏيکاريائون. رمون ماءُ کي پاڪر وجهي گلن تي چمڻ لڳو. ”منڙي امڙ... جيڇل امڙ... اڪيون ته ڪول، ڇو مون سان ڳالهائين نه ٿي؟“ رمونءَ کي اها ڳالهه سمجهه ۾ ئي نه آئي ته امڙ ڪڏاري وئي آهي. کيس ريجهائي وئي ويا، رحيم جو جنازو کڻي ويا.

رمون جڏهن گهر آيو ته ماءُ کي سڏڻ لڳو ”امڙ!... او امڙ!...“

”هٿ تنهنجي ماءُ حج تي وئي آهي“ نانهنسر چيس. ”نه نه، امڙ مون کي ڇڏي نه ويندي. ضرور هوءَ مون کان ڪاوڙجي وئي آهي. امڙ! خدا جو قسم اڳتي اسڪول کان ڪين گسائيندس. ڪڏهن به دير ڪري گهر نه ايندس. ڪڏهن به ڪنن چوڪرن سان نه ڪيڏندس نه وڙهندس. ڪڏهن به شرارت نه ڪندس. امڙ مون کي ڇڏي نه وڃ، امڙ مون کي به پاڻ سان وٺي وڃ.“ ”امڙ!... او- امڙ!...!“

ماهوار نئين زندگي - ڪراچي

نومبر ۱۹۵۵ع

١- ٻوڙها

شديخ حفيظ

آفيس مان نڪري ڏندو ٽٻڙندو هڪ هوٽل اڳيان بيهي رهيو. ڪجهه دل من پڇيائين ۽ پوءِ اندر گهڙي ويو. ڪنڊ ۾ پيل هڪ ميز کيس دل وڌان جڙي، پاسو ڏئي وڃي اتي ويٺو.

هو هڪ افسانه نويس هو، هڪ آفيس ۾ ڪلارڪي ڪندو هو. افسانه لکڻ، آفيس ۾ گهڻي جي ڏند جيان گهڻي. هونئن ۾ ماني ڪاٺڻ، هن جي ڪل زندگي هئي. هوٽل ڪو عاليشان ڪين هو. وچولي درجي جو هوٽل - اهڙو جنهن ۾ هڪ ويٺي مانيءَ جو بل ڏهه ٻارنهن آنا اچي ۽ ڇانهن جو ڪوپ ملائي، لٽي پئي هڪ رهيو ٿئي. هو ميز تي وڃي ويٺو ته ڊبل روٽيءَ جيان ڳڻن ڀريل هڪ چوڪري اچي ڪائس آرڊر ڀڄيو. ڇا تيار آهي؟ هو پڻڪيو.

”هندي گوشت، پٽاٽا گوشت، ساڻي ڀاڄي، دال، روس، مغز، مرغ. . .“ چوڪري کي جڻ ڇاڀي اچي ويئي، هو طوفان ميل جي رفتار مان ڪاڌن جي فهرست ٻڌائڻ لڳو.

افسانه نويس، پنهنجي لاءِ تمام معمولي ٻوڙ مانيءَ جو آرڊر ڏني ۽ منهن ورائي پنهنجي آس پاس واري ماحول کي ڇاڇڻ شروع ڪيو. سامهون هوٽل جي بورڊيءَ هڪ وڏي هنديءَ مان چمچو گهمائي، پري ڪڍي پليٽ ۾ وڌو. چوڪري هڪ هڪ ڇاڪندڙ ٻاڻيءَ جا گلاس آڱرين ۾ لڙڪائيندي، ٻئي هٿ ۾ مانين جي ٽالهيءَ تي ٻوڙ جي پليٽ کڻي اچي سندس ميز تي پٽاري. افسانه نويس، ويچارڻ لڳو، ڪهڙا نه گندا آهن، هي هٿل ورا! هن ميز تي الائجي ڪهڙا ڪهڙا ماڻهو ڪاڌو ڪاڻي وڌا

هوندا! الانبي ڪهڙن ڪهڙن مرضن جا جيوڙا ڇڏي ويا هوندا!
 ۽ هي بورچي... هن جي خيالن جي زنجير اڃا اڌ ۾ ئي
 هئي ته هونل جو ٻاڙهو ٻڌل، ڊبل روٽي ۽ وانگر سڄيل
 چوڪو سامهون ٻئي گراهڪ وٽ پينڊي گوشت، مائي پاڇي،
 دال، روس، مغز، برياني، پلاءِ... جي ياد ڪهاڻ ڪڍڻ
 لڳو، پوءِ هو ڪنڌ هيٺ ڪري مائيءَ ڪاٺڻ کي لڳي ويو.
 گهڙي ڀل رکي، هن هيڏانهن هوڏانهن ناهاري ٿي ورتو،
 وري پنهنجي خوراڪ چرڻ ۾ لڳي ٿي ويو. مائي ڪاٺڻ کي
 هو هميشه 'آهر چرڻ' چوندو هو، ڇو ته سندس خيال موجب
 عام ماڻهن کي نڪي مائي ملي ٿي، ۽ نڪو ڪاٺي ٿي ڄاڻن!
 هو ته بس چري ڄاڻن، ۽ چري آهي آهر، نه مائي. مائي
 ته ڪاٺي آهي! هو پنهنجي خاص نوع ۾ چوندو هو.

ٿلهو چوگر ٻئي گراهڪ کي مائي ڏئي، ٻين ميزن کي صفا
 ڪرڻ ۾ لڳي ويو. اتان هڪ واندو ڪري، هن پريان ٻيءَ
 ڪنڊ ۾ رکيل ڪپٽ سان سلائيسن ڪٽڻ جي مشين ۾
 وجهي، سلائيسون ڪٽيون ۽ اچي هڪ ميز تي رکيائين.
 ڪائونٽر تي وڃي، هن هڪ چانهه جو ڪوپ ورتو، ۽ ميز
 تي اچي، چانهن ۾ ڊبل روٽي ٻوڙي ڪاٺڻ لڳو. افسانه نويس
 ڪڏهن ڪڏهن، اڪيون ڪٽي، هن ڏانهن ڏسي ٿي ورتو، پر
 ري پنهنجي 'آهر چرڻ' ۾ مڱن ٿي ٿي ويو. هو دل ۾
 وڃي رهيو هو: 'هيءُ چوڪرو ڪير هوندو؟ ڪٿان آيو هوندو؟'
 ٻاڙهو ٻڌل لڳو پيو آهي! هتي هونل ۾ نوڪري ڇو ڪئي
 ٿي؟ پڙهي ڇو ڪين ٿو؟ هن جيڏا ٻيا چوڪرا ته اسڪول
 عالم... اوچتو هن جي خيالن جي زنجير ٽٽي پئي.

پرسان ٻيءَ ميڙ تي ٻيو هڪ ڇوڪرو هڪ نئين آيل گراهڪ لاءِ 'آهر' رکي رهيو هو. موٽندي ڇوڪري جو هڪ افسانه نويس جي سامهون رکيل ڪلاس کي لڳي ويو، ۽ پاڻي ڪلاس مان چلڪي سندس مانيءَ تي اچي پيو. افسانه نويس کسي ڪاوڙ اچي ويئي. ڪرڙيون اکيون کڻي هن ڇوڪر ڏانهن نهاريو. هن جون نگاهون ڇوڪري جي نظرن سان ٽڪريون، عجيب بيگسيءَ ۽ پڇتاءَ جون هيون اهي نظرون! ڪاوڙ ڀريا لفظ هن جي من مان اڻرڪي ڇڏڻ تائين آيا ۽ اتي ئي بند ٿي ويا. هن محسوس ڪيو، ڇڻ ڇوڪرو اکين تي اکين ۾ چوندو هجي: 'سائين... مون کي معاف ڪر. پل ٿيم... تون بخش... تون وڏو آهين... آئون اڃا ٻار آهيان... ڏس... منهنجي اکين ۾... منهنجي اکين ۾ اڃا نند پري پئي آهي... آئون رات پوري طرح سمهي به ڪين سگهيو هئس... آئون سڄو ڏينهن هن هوٽل ۾ گهندو آهيان... ۽... سائين... تون گوڙ ڪندين ته سيٺ مون کي ماري ڇڏي. هو... مون کي ڪير ڇڏائيندو؟ هن دنيا ۾ منهنجو آهي به ڪير؟... سائين... مون کي معاف ڪر. مان غريب آهيان... مسڪين... ابهر.'

ڇوڪري جي اکين مان هن اٽڪ افسانا پڙهي ورتا. هن، اتي غربت ۽ اڻ هوند جون دردناڪ ڪهاڻيون، ذات ۽ بي شرميءَ جون ٽٽوليون پڙهيون. انهن اکين ۾، هن انسان جي ڪٽل، ڪچليل انسانيت جي روڻداد ٻڌي، ۽ مظلوم معصوميت جون التجائون ۽ داستان پڙهيا. پوءِ هو وري ڪٽهيت ڪري آهر ڇڻ لڳي ويو. ٿلهو پنڻاڻ ڇوڪرو، ٻيل روٽسي ۽ چانهن

ختم ڪري اٿي کڙو ٿيو. پوءِ هو، نبل ۽ هيسيل چوڪرو، ڪنٽر ٿان ڇانهه وٺي اچي ميز تي ويٺو. هن ڇانهه جي هڪ ٻي سرڪي پري، ۽ پوءِ، شايد هن محسوس ڪيو ته کيس بڪ به هئي، هو اٿيو، ۽ ڪپٽ مان ڊبل روٽي ڪڍي، ٻه سنهيون سلائيسون ڪپي کڻي آيو. ’رڪي ڊبل روٽي وات ۾ وجهي، هن چڪ سان گراهه وڌيو، ۽ ڇانهه جي ڪوپ مان سرڪي پري وات ٽسي وات ۾ ملیدو ٺاهي، ڳڙڪائڻ لڳو. ’ڪيترا نه مختلف آهن، هي ٻئي چوڪرا! شايد هو ڊبل روٽيءَ جيان سچيل، ڳاڙهو ڳٽول چوڪرو به ڪڏهن ڳري جهري، هن نمائي نبل چوڪري وانگر سڙي سڪي گهنجیل ڪاٺيءَ ٿل ٿي ويندو، افسانه نويس سوچڻ لڳو. چوڪر ڇانهه ختم ڪري ورتي. هو فقط هڪ سلائيس ڳڙڪائي سگهيو هو. ٻي هن کان ڪانه هلي سگهي. هو وري ڪنٽر ڏانهن ويو، خالي ڪوپ ڪنٽر تي رکي، هن ڊبل روٽيءَ جي بچيل سلائيس، اوڀر واري ٿانو ۾ اچائي. افسانه نويس جون اکيون چوڪر ۾ ڪتل هيون. چوڪرو ڊبل روٽيءَ ڏانهن ائين گهوري نهاري رهيو هو، جن ڇوندو هجي: ’ڏسو ته سهي، منهنجو ڪاڇ ٿي ڪيترو! پر...‘ ۽ چوڪر ٿڌو ساھ ڀريو.. افسانه نويس کي جن ڪنهن چوڇڙي ڊڪائي هئڻ. هن جي دل ۾ خيال آيو ته هو چوڪر کي پاڪر ٻائي چوي: ’تون اداس ڇو آهين؟ تون ٿڌا ساھ ڇو ٿو ڀرين؟ تنهنجي اداسي تـم پوريءَ ڪائنات کي اداس ڪيو ڇڏي... معصوم ننڍڙا تون اداس نه ٿي...‘ پر هو خاموش.

نبل معصوم چوڪر، ڇانهن جي ڪنٽر ساھون ڀينو، ڳاڙهي

گهڻو ڇوڪري کي اداس نظرون سان ڇٽائي ڏسي رهيو هو. ڪنٽر جي پٺيان بيٺل ماڻهو، ڳاڙهي گهڻو ڇوڪر کي هوس پريل نگاهن سان ڏسي رهيو هو. ٺٺي نويل ڇوڪر کي ڪاوڙ اچي ويئي. ”ڇاهي ڙي؟“ ڇوڪر پنهنجو پورو زور لڳائي رڙ ڪئي.

”چريءَ جا ڦر“ ڪائونٽر پٺيان بيٺل ماڻهو سندس رڙ جو جواب ڏنو. ”هن پيئو... (گار ڏني) ڪي.“ راندي اندر اندر رنڌڻي مان رڙ ڪئي. ”هوءَ تون...“ ڇوڪر چوندو چوندو رڪجي ويو، جن ڪنهن ڇپ ڪوري ڪڍي هجيس.

ڪنٽر پٺيان بيٺل ماڻهو، ڏند پيڪوڙي ٻاهر نڪتو. هن ڇوڪر جي وارن کان وٺي، کيس ٻه ڏانڊوڙا ڏنا، ۽ سندس ڪنڊ مٿي ڪري، سندس منهن ۾ ڏسڻ لڳو. جن چوندو هجي: ’سمجهيو ڇا ٿي ڙي؟... ڪوڙ ٿو ڪرين؟... سڌو ٿي هلندين يا...‘ ۽ هوءَ هن کي ڇڏي ڏنائين. ڇوڪر جا وار ڇٽا، ته هو گهڙي هلڪ ڪنڊ هيٺ ڪري بيٺو رهيو، جن ڪجهه ڪجهه سوچيندو هجي، هوءَ هن ڪنڊ ڪنيو، ٻه موٽين جهڙا ڳوڙها، ڇوڪر جي هلڪن تي جمبي بيهي رهيا. جن چوندو هجن، ’ياد رک، اڳتي، ايترو به ٻاهر ڪونه اينداسون‘.

مائي ختم ٿي چڪي هئي. افسانه نويس هٿ ڏوٽي، داخل ٿي اچي هٿ ڏنا، ٻاهر نڪري هو ٽڙندو ٽاڙندو و گهر ڏانهن هلڻ لڳو.

ساگر جي لهرن تي (ڪهاڻين جو مجموعو)

امير

ڪمل پياسي

خبر ناهي ته سندس مائٽن کيس 'امير' جو نالو ڇو ڏنو هو. هو مائٽن کي سڪيلڌو پٽ به ته سڃاين هو، کيس هڪ ننڍي ڀيڻ به هئي، جنهن کي هو پيار مان 'بليلي' سڏي ڪري ڀڳاريندو هو. بليلي ۽ امير — ٻه ننڍڙا معصوم، ٻه ابهر، ۽ ٻئي ڏاڍا ٻاجهه ٻار هئا. 'بليلي' اڃا تڄ — ڀياڪ هئي. ۽ امير جي عمر ٻارهن سال کن واه جو ٿيندي. سندس منڙو ڳالهه ۽ منڙو ورتاءُ اهڙو ته هوندو هو، جو سڀني کي موهي ڇڏيندو هو. البت ڪڏهن ڪڏهن سندس آبا ڇڙپ ڏيندا هئس. پر هو انهيءَ کي پنهنجيءَ مشڪ سان ٺاري ڇڏيندو هو. امير مون کي وٺندو هو، منهنجي وٺيءَ کي وٺندو هو، ۽ اٺن ئي اسان جي گهر ۽ ٻاڙي مان سڀڪنهن کي وٺندو هو. ٻاڙي جي ٻارن لاءِ امير ڄڻ ته رانديڪو هو. هرڪو ٻيو پاڻ ڏانهن ڇڪيندو هوس. کي کيس ٽول مٺايون ڪارائيندا هئا، ته کي کيس پنهنجن مائٽن سان گڏ گهمڻ وٺي وڃڻ جي آڇ ڪندا هئا. کي ته وري اهڙا به هوندا هئا، جي سندس حرڪتن ۾ ٻانهن بيلي ٿي بيهندا هئا. امير چلولو به هو، پر سندس چلولائيءَ ۾ به ڏاڍي هٻڪار هوندي هئي. مون سان ته ڏاڍو هري مري ويو هو. آفيس مان موٽندو هوس ته ڊوڙندو ڊوڙندو اچي جنگهن کي ڀڳاريندو هو. مان به هنج ۾ کڻي گهر وٺي ايندو هو سانس. ۽ ٻوڙ هو پنهنجن حرڪتن جو ورنن ڪندو هو.

”ڇاڇا، اڄ مون ڪرموءَ جي ڳچيءَ ۾ ماکوڙي پڪڙي وڌي | ماکوڙيءَ ڇڪ ٻئي ڀاتس ته ڪرموءَ رنو ٻئي ۽ ان

سان گڏ ٿيا به ٻئي ڏٺائين. ان کي ائين ڪندو ڏسي ڏاڍو مزو ٻئي آيو. سندس روئڻ تي اما اچي ٻڃي. مان ماکوڙي ڪڍيس. ٻوٽو مان ٻڄي ويس! يا وري چوندو هو: ”هو جيڪو ڪيمن منڊو صوفن وارو آهي نه، اڄ مان ان جو هڪ صوف کڻي وٺي پڳس. ڪيمن منڊو به منهنجي پٺيان پيو. هو ته منڊو هو نه، ٻوٽو مون سان ٻڄي ڪيئن؟ مان ڪجهه پنڌ ڊڪي جڏهن صوف ٿي ڏيکاريومانس، ته پاڻ وڌيڪ خار ٿي لڳس. ۽ بڙبڙائيندو وري منهنجي پٺيان ٿي پيو. آخر مان به ٽڪجي پيس. صوف سندس گاڏيءَ ۾ ڦٽو ڪري گهر موٽي آيس!“ وري ائين چوندي به نه هڻڪندو: ”ڇاڇا، دادا مميءَ سان ڪڏهن ڪڏهن ڏاڍو ڪاوڙيو آهي. ڪلهه سندس ڪوڪيءَ کي امڙ ٿورو سوس گيهه لڳايو، ته آڪڻ لڳس، هوند آهر ڪين هلندي؟ اسين ڪهڙا رڄ مڙس آهيون جو هيئن گيهه - ڳرنديون روئيون کائينداسين! ڪجهه پاسيرو هوند. ته ڪٿي هٿ ٽنگڻو ڪين پوند.“ ڇاڇا، دادا ٿورو گيهه وڌيڪ کاڌو ته ڇا ٿي پيو؟ سڄو ڏينهن ته نوڪري ٿو ڪري، امڙ ڪٿي مون کي اڻ مڪيل لولي ڏئي ها!“ ۽ ٻوٽو ويهندو هو منهنجي منهن ۾ تڪڻ. ته مان کيس ان جو ڪهڙو ٿو جواب ڏيان. مان کيس جواب به ڪهڙو ڏيان. ڇا، کيس ائين چوان ته ’تون، تنهنجو دادا، تنهنجو ڇاڇو، اسين سڀ نوڪريءَ وارا شخص وڃين ۽ منزل ۾ اچي ٿا وڃون، جنهنڪري نه مزوري ڪري ٿا سگهون، نه موٽڻ ۾ سير ڪري ٿا سگهون، اسان جي بدن جو هر هڪ عضوو مشين جو پرزو آهي، جنگهن ۽ ٻانهن جو ٿڪ ته لهي وڃي، پر دماغي ٿڪ لهڻ ڏاڍو ڏکيو آهي. آنديءَ - نيديءَ وارا انسان ته هر مهيني خرچن جا چيٽا ٺاهي ٺاهي پنهنجي زندگي خرچ ڪري ٿا ڇڏين، سمجهيم ته منهنجو اهو چوڻ هن جي ڪهڙي دماغ تي برو اثر ڪندو.

تڏهن ڳالهه ڪي ڪل ۾ ئي ٺاهڻ جي ڪوشش ڪيم.

”امڙ توکي ڪيئن اڻ مڪيل لولي ڏيندي، تون سندس ’امير‘ جو آهين! امير ماڻهو ته وڏا ٿيندا آهن نه!“

”ڇا امير ماڻهو لائو ٿيندا آهن؟“

”نه، لائو نه، پر لات صاحب ٿيندا آهن.“

”لات صاحب ڇا ڪي چئبو آهي؟“

”جنهن وٽ نوڪر هجن، جيڪو گيهه-ٻُڌل لوليون کائيندو هجي، جنهن وٽ موٽرون هجن.“

”پر ڇاڇا، مون کي جو سڀ امير ڪري چوندا آهن!“

”تون اڃا ننڍڙو امير آهين.“

”مان وڏو امير آهيان، ڇاڇا، تمام وڏو!“ ۽ پوءِ ميز تي ٻيهي قد پچائيندي چوندس: ”ڏس، ڇاڇا، مان توکان به وڏو آهيان!“

سندس آهي ٻول مون کي لاجواب ڪري ڇڏيندا هئا.

”ڇاڇا، ڏسجانءِ، مٺ پڪوڙي، پوريءَ همٺ سان چوندو، مان به جڏهن وڏو امير ٿيندس ته پاڻ وٽ نوڪر رکندس، مال ملندا کائيندس، موٽر به رکندس! ڀلا ٻڌاءِ ڇاڇا، ته مان وڏو امير ڪين ٿيندس؟“ ۽ مان پيار مان پوءِ کيس هڪ مٺي کڻي ڏيندو هوس.

هو پوءِ هليو ويندو هو ٻارن جي جهنڊ ۾. مان کيس ڏسندو ئي رهجي ويندو هوس. ٻار ڪهڙا نه پيارا ٿا ٿين: پنهنجي طوطيلي بوليءَ سان هنيانءِ ئي ٺاريو ڇڏين. واقعي ٻار هنئين جا هزار آهن. ٻار خدا جي نعمت آهن. ٻارن کي خلقيندڙ به ايشور، ته پاليندڙ به ايشور، ۽ جڏهن ايشور سڀني ٻارن سان پهچي نه سگهي، ته ’ماتا‘ جي روپ ۾ هر ڪنهن جي پرگهور لهي!

ڪيترو نه مٺڙو ٻار هو آهو امير! ملوڪ هو ملوڪ! ٻولائتو بدن، گول گول چهرو، مٺڙو مٺڙو آواز، ڳالهائيندو هو ته

ڄڻ دل ٻيئي ٽرندي هئي. سڌائين ٻيو ٽڙندو ۽ ٽهڪندو هو. مون ته ڪڏهن به موڙهيل ڪين ڏٺو مانس. ٽڏيو يا وڌو، بار يا ٻڌو — سڀني سان ملي هڪ ٿي ويندو. مان جي ڪيس ڪهاڻي ٻڌائيندي چونڊس ’هڪڙو هو راجا‘، ته يڪدم وڃ دخل ڏيندو: ”نه چاچا، اهو راجا نه هو، پر امير هو — امير راجا هو!“ ائين ڀانئبو هو ته ائين چئي هن ڪا ڪيپ ڪئي آهي.

تنهن ڏينهن ٻارن جي ڪڪ مان ڪنهن پاڻ سان نئين ٽيڪي سائڪل آندي. امير سائڪل ڏني. هن سائڪل واري سان ڪٿي پڪي ياري ٻڌي. پوءِ ان تي سواري ڪري، ڄاڻي جهي ٻارن جي جهنڊ مان پوش پوش ڪندو نڪري ويندو هو. هو چونڊو هو ته ”سائڪل منهنجي ريل گاڏي آهي“ منهنجي موٽر آهي، منهنجو هوائي جهاز آهي!“ ۽ ائين چوندي هو سائڪل کي ٽڪڙو ٽڪڙو هلائڻ شروع ڪندو هو. سندس دوست موهن صرف پٺيان ئي ويٺو هوندو هو. جيڪڏهن هن جي اڳيان ڪو ٻار اچڻ جي ڪوشش ڪندو هو، ته امير ان کي رعب سان وٺي ٽيلهو ڏيندو هو. يا جي ڪو سائڪل کي پٺيان روڪڻ جي ڪوشش ڪندو هو، ته امير ان کي به گڻو اکر چئي ويهندو هو. امير ائين سمجهندو ته سائڪل موهن جي نه پر سندس ئي آهي.

سائڪل تي چڙهڻ جي اجوري ۾، امير موهن کي پنهنجيءَ خرچيءَ مان ٽول به وٺي کارائيندو هو. بعضي جي نمي ڪاڏي کائڻ لاءِ سڏ ڪندي هيس ته هو موهن کي به پنهنجي منهن نيند ڏيندو هو. ٻنهي جي ٻاراڻي دوستي آهستي آهستي وڌندي رهي. ائين محسوس ٿيندو هو، ڄڻ هڪ بيجان شيءِ ٻن جاندار هستين کي ملائي هڪ ڪري ڇڏيو آهي. موهن امير جي سائڪل هلائڻ مان ارهو ته ڪين هو. هونئن به ٻارن کي

ڪهڙي سنڌ ته نفاق ڇا ٿيندو آهي. هڪ پيار ڏنو ۽ ٻئي ان جي موت ڏني. ته اها ئي هڪٻئي جي ٻڌي ٿي — ۽ جيستائين آڏا 'ٻڌي' هلمندي هئي. 'ڪيٽيءَ' جو نالو به ڪير ڪين وٺندو هو. موهن ۽ سائيڪل ڪي پائڻ کان پوءِ امير ٻين ٻارن کي ڇيڙڻ ۽ ڇيڙائڻ به شروع ڪري ڇڏيو. 'پري هت' چئي، جڏهن سائيڪل کي اڳيان وڌائي ويندو هو، ته کيس هڪ قسم جي خوشي محسوس ٿيندي هئي. ۽ آها خوشي حاصل ڪرڻ کان پوءِ پاڻ ته هن ساري دنيا تي فتح پائي ڇڏي آهي. ائين ئي، هاڻ هو ڪنهن جي اهل ڪرڻ شروع ڪندو هو ته ڪنهن سان مخاطب به ٿيندو هو؛ ڪنهن کي جهنڊڙي پائيندو هو ته ڪنهن کي ٺونٺ هڻي پاڻ کي سرخرو ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو هو. مان به جي سڏ ڪري گهمڻ وئي هلڻ لاءِ چونڊو هوسانس ته يڪدم 'پري هت' چئي، سائيڪل تي چڙهي اڳيان وڌي ويندو هو. پنهنجيءَ ممي، دادا ۽ ببلجيءَ کي به هو سائيڪل جي روپ ۾ ئي ڏسندو هو — ڄڻ ته سائيڪل ئي هن لاءِ سڀ ڪجهه هئي. هڪ دفعي سائيڪل منهنجي اڳيان لنگهائيندي چئي ڏنائين: ”ڏس، ڇاڇا، مان وڏو امير لڳان ٿو نه!“ سندس ائين چوڻ مان سندس خواهش ۾ مون کي سندس زندگي ٽڙندي ٽهڪندي ڏسڻ ۾ آئي — ”مان به جڏهن وڏو امير ٿيندس ته پاڻ وٽ نوڪر رکندس، مال ملندا ڪاٺيندس. ۽ موٽر رکندس!“ هڪ دفعي جڏهن امير اڪيلي سر سائيڪل هلائي رهيو هو ته موهن سامهون اچڻ جي ڪوشش ڪيس. عادت انوسار امير کيس به چئي ڏنو، ”پري هت؟“ پر موهن لاهرواهه هو. ”پري هت، موهن! منهنجي موٽر سان ٽڪر ته ڪاٺين!“ پر موهن ڪو ڌيان نه ڏنو. امير جيئن سائيڪل جو هٿيو ڦيرائي سائيڪل جو طرف ٿي بدلايو ته سائيڪل اونڌي ٿي پيئي، ۽ امير

پوءِ ڀلا سائيڪل لاءِ ٻه سا ڪٿان اچن؟ شيوڪرام سوچيندو رهيو، ۽ ائين ئي سندس چهري جي رنگ ۾ تبديليون اينديون رهيون. مجبوريءَ هن جي جذبن ۾ هڪ اهڙو انقلاب آندو جو هو امير کي پنهنجو نورچشمو نه پر هڪ بلعاش، لڇو ۽ بي مڙجيت سمجهڻ لڳو. انهيءَ ئي ڏڻ ۾ هو پنهنجيءَ ممتا کي به وساري ويٺو، ۽ جيئن ئي امير ٻيءَ اڳيان اچي چيو ته ”دادا“ مون کي سائيڪل ڪڍي“ شيوڪرام سندس ڳال تي هڪ چماٽ وهائي ڪڍي.

امير کي چماٽ لڳي ته هن رڻو ڪين. خاموش، پنهنجي ڳٽي کي مڙهندو، هو وڃي ڪٿ تي سمهيو. امير جي مميءَ به هيءُ سڀ ڪجهه ڏٺو، پر هن ڪجهه ڪچيو ڪين. ڇا ڪڇي؟ هوءَ گهر جي حالتن کان خود به ٿي واقف هئي. امير سمهي پيو، ۽ شيوڪرام گهر کان ٻاهر نڪري ويو. امير کي ننڊ اچي ويئي. هن جون اکيون بند هيون، پر تمنا بند ڪانه هئي. هن کي سائيڪل ئي ڪهندي هئي ۽ سائيڪل ۾ ئي هن کي سڀ ڪجهه ملي ٿي ويو.

رات جو دير سان شيوڪرام گهر موٽيو. امير جي ممي اميرن کي گود ۾ کنيو ويٺي هئي. مميءَ جو منهن لال هو. اکين ۾ لڙڪ هئس. شيوڪرام جي دل ڀڙي. هو سنجهي پيو. هن امير جي بدن کي هٿ لائو— مڇ بخار جا چڙهي ويا هئس. ڊاڪٽر آيو. مان به آيس. ڊاڪٽر دوا ڏني، ۽ پٽي رکڻ جي هدايت ڪيائين. مون پٽي رکڻ شروع ڪئي. رات جو دير سان امير جو بخار گهٽيو. مميءَ کيس دوا ڏني. امير اٿي ويٺو، ۽ هن دوا جو پيالو هٿ ۾ ورتو. هن دوا جو پيالو وات تائين آندو، پر وري هٿائي ڇڏيائين. مميءَ کيس دوا پيارڻ جي ڪوشش ڪئي، ته سندس هٿ کي چٻي ڏنائين. هن دوا پيئڻ نٿي چاهي. هن پنهنجي حالت

هو، ڪيري ڪندو هو۔۔۔ جن ته ڏنگاين ۽ اڙبڻگان کان هن بلڪل ئي پاسو ڪري ڇڏيو. ائين ئي هو نوبتو ٿيندو ويو. هو نوبتو ته ٿيو، پر سندس جيون ۽ مون کي هاڻ ڪافي تبديلي نظر آئي. هاڻ هو نه ڪنهن کي ڇيڙائيندو هو، نه سائيڪل لاءِ ٻين سان وڙهندو هو، نه ڪنهن گاڏيءَ واري کي تنگ ڪندو هو، نه ڪنهن جي ڪنڌ ۾ ماکوڙيون وجهندو هو. ڪو به سائت، ته ٻاهر به سائت. البت پڙهڻ تي وڌيڪ چاهه ڏيندو هو. سمجهيم ته هن پنهنجي منزل جي راهه ڳولهي لڌي آهي. اهو سڀ ويڃاويندي، مون کي امير جا اکر ياد اچي ويندا هئا ۽ مان به جڏهن وڏو امير ٿيندس ته پاڻ وٽ نوڪرو رکندس، مال ماڀدا کائيندس، مونر رکندس!

شيوڪرام تنهن ڏينهن امير کي چماٽ هنئين. سندس انهيءَ چماٽ امير جي آئيندي کي ٺاهڻ لاءِ هڪ ڪيرٿو بڻي. شيوڪرام خود به هڪ دفعي چئي ويٺو: ”منهنجو امير ضرور هڪ ڏينهن وڏو امير ٿيندو!“ ائين چوندي، سندس اکين مان لڙڪ ٽپڪندا، سندس گلن کان ٿيندا، سندس خميس ۾ غائب ٿي ويا. مميءَ هيءَ سڀ ڏٺو، ۽ ممتا وڃان چئي ويئي: ”مت وڃن!“

ٺماهي مهراڻ، حيدرآباد سنڌ.

ريل ۾ هڪ شام

ڪرشن ڪٽواڻي

تمام سهڻي سانجهي آهي. آڪاش گول شيشي جي پيالي جيان ڌرتيءَ مٿان رکيل آهي. ڌرتي ڪوري مان نڪتل تازيءَ ڊبل روئيءَ جيان گرم ۽ سرهاڻ ڀريل آهي. ٻه ڪارا لوهه جا ٻٽا مٽي ليڪ ۾ افق ڏانهن شرط هڄائيندا ٿا ڊڪن. ٻنهي مان ڪير به جيت حاصل نه ڪندو. هڪ جي هار پئي جي به هار آهي؛ هڪ جي جيت پئي جي به جيت آهي. سانجهي، نيلي آڪاش ۾ ٿورا ڪڪر، ٻهاڙن کان وڌيڪ ڪاٺي هيٺ لهندڙ هئا.

”هيءَ ٿرين بيهي ڇو رهي؟“

سگنل ڪونه مليو هوندس.

”ماڻهو هيٺ لهي رهيا آهن.“

”شايد ڪو حادثو ٿيو هوندو!“

جيئن ساون ٻن وچ ۾ هڪڙو نڙيل ڪلابي گل مرڪندو آهي، آڇا بادل ٻنڌ ڪندا ويندا آهن. ڇنڊ هڪ هنڌ ٻيئي بي مطلب مرڪي ڏيندو آهي، گهر ۽ گهڻي پاتي هوندا آهن، ٻي ننڍڙو ٻار ئي گهر جو روح ۽ زندگي هوندو آهي، تيئن ماڻهن جو ۽ ميڙاڪو هو، جنهن جي وچ ۾ ڪلابيءَ رت جو داغ هو (مديسون اڳي انسان انسان جي ٻلي ديسوتا جي اڳيان ڇاڙهندا هئا. مندر جو فرش ڳاڙهو ٿي پوندو هو.) زمين ڳاري، ڪلابي انسان مٽيءَ مان ڪلاب ٺاهيو هو.

ڪنهن ڇيو: ”مان ڏسان.“

ڪنهن ڇيو: ”مان به ڏسان.“

”اڙي ننڍو ٻار آهي.“

”اڃان ته آڙڙ ڇوڪرو آهي.“
 ”ٻارهن تيرهن کان مٿي ڪونه ٿيندو.“
 ”هو ڏس سامهون چنل ٺوڪرو. ڌرتيءَ تي پيلا صوف ٺڙيا
 پکڙيا پيا آهن. ڪهڙا نه پيارا صوف آهن. چڻ ڪير هٿ
 وڌائي ڪشمير مان پئي آيو آهي.“
 ”ننڍڙو ٻار آهي هيءُ صوف وڪڻندڙ!“
 ”ڪو سنڌي هوندو!“

رت، نانگ جيان وڙ وڪڙ کائيندي، سرڪندي، ٻنڌ ڪري
 رهيو هو. ميرا ۽ پراڻا، سادا، ڦاٽل ڪپڙا پهريل جسمر بلڪل
 سانت هو. اکيون بند هيون. چپ کليل ۱۵. چنچل ڪماريءَ
 جهڙي ڌڙڪندڙ دل نڊ جي آغوش ۾ غافل هئي.
 هڪ صوف چيو: ”ادا، تون آئين ڇو نه ٿو؟ پيار ۽ چوچ
 مان تون اسان کي ڪڍندو هئين. ڏس اسين نسرآدر پٺ تي
 پيا آهيون. آڻي اسان کي پنهنجي پهرائ جي پلٽ سان هميشه
 جيان پالش ڪر.“

ٻئي صوف آيو: ”صوبح تنهنجي ننڍي ڀاءُ مون کي مٺ ۾
 سوکھو جهلي ڇڏي سان لسڳائي ۱۶ چاه مان چميو. تو ڪاوڙجي
 چيو: ’نه ننڍا ۱۷ هيءُ صوف چئين آئي ۾ تنهنجو ٻيٽ سڄي
 ڏينهن لاءِ رئس بند ڪري سگهي ٿو، ۽ هيءُ صوف تنهنجي
 هڪ ويٺي جي خوراڪ به بڻجي نه ٿو سگهي. اسان جا هٿ
 هنن صوفن کي پاليندا ۽ پيار ڪندا آهن،‘ تو ان ويل روئي
 ڏنو هو، شايد ان ڪري ته وڏو ڀاءُ ٿي تون ننڍي ڀاءُ کي هڪ
 صوف کائڻ کان روڪي رهيو هئين ۱۸“

ٽئين صوف چيو: ”۱۹ تنهنجي امڙ توکي ۲۰ ڪر ۾ جڪڙي چيو
 هو: ’ڪڪا، اڄ تون نڀاڳيءَ ريل ۾ نه وڃ. منهنجي اک
 ٿي ڦڙڪي. منهنجي اکين جو تارو ۽ گهر جو آسرو آهن.“

مون کي پڻ وٺي ويو آهي ته گهر جو چراغ گل ٿي نه وڃي، تو مرڪي چيو هو: 'مرد ۽ ٻچڻ، ٻچڻ ڪم زالن جو! آهي، منهنجي سر جو قسم، جيسين مان جيئرو آهيان ۽ جيسين توهان کي ڪڏهن به ڪوسو واءِ نه لڳڻ ڏيندس.'

(ٻار جيئن آهي، جيسين)

جيسين مرڻ نه آيو آهي ۽

ان بعد ڪجهه نه آهي،

(رڳو اونداهه...)

"اڃا تازو ته هيءُ اسان جي گاڏي ۾ صوف وڪڻي رهيو هو. سندس آواز ۾ ميناج ۽ پختائي هئي ۽ سندس منهن ٽي مٿيا مرڪ هئي. سندس بدن ۾ بيحد ڦڙڻائي هئي." ها... ها... ها آسمان ۾ گجهون لامارا ڏيندي، ڦيرا پائي رهيون هيون.

"هٽو، هٽو، پوليس وارو اچي ويو."

"مڙدي کي هوا ڏيو، ڊاڪٽر اچي ويو."

هو هليو ويو ۽ هن کي ڪٿي ويا. ميڙاڪو نڙي پڪڙي ويو. آسمان مان اونداهه لهي ڌرتيء تي آئي. پاڇولا ڪم ٿيڻ لڳا. وري هڪ وار سڄ پڙي ويو.

(تو کي خبر آهي سڄ روز ٻڌندو آهي؟)

"هو ڪهڙو نه سهڻو ٻار هو!" هڪ چوڪريءَ چيو.

"ڏاڍو سٻاجهو پئي لڳو. سندس ماءُ در ۾ اڪيون ٻايو ويئي هوندي." هڪ عورت ورائيو.

"نرين هلي." هڪ ٻار تارڙيون وڇائيندي چيو.

"اڃا پوءِ ڪلاڪ ويو. ايتري ۾ هڪ ٻيو سودو ڪري وٺان ها." هڪ واپاريءَ چيو.

"اڙي گرمي ٿي ٿئي. هتان جون نرينون به مردار آهن." هڪ وچولي عمر واري تاش جو پتو هلائي هڪ پنهنجي ڪوڏي

تي رکندي چيو.

”بيوقوف آهن. ڀلا نرين ۾ به صوف وڪڻبا آهن.“

”هيت بکيو آهي!“

سڄي نرين ان ٻار بابت ڳالهائڻ لڳي.

(ان لاءِ ڇاڪاڻ ته هن بعد هو هميشه لاءِ هن دنيا کان وسري ويندو).

پهه لوه جا پٽا سڌا افق ڏانهن ڊوڙندا ٿا وڃن. نرين انهن پٽيان ڊوڙي رهي آهي. (دنيا ۾ سڀ انسان ڪنهن نه ڪنهن پٽيان ڊڪندا رهندا آهن.) سوين انسان وڻان ۾ پتل آهن. آسمان نمي ڌرتيءَ کي چمي رهيو آهي.

گجهون لاءِ سارا ڏيئي هيٺ لهي آيون. گرم گلابي رت پھڻ لڳيون.

آسمان ۾ ڌرتيءَ لائون لڳيون. سهاڳ رات مائڻ لاءِ اوندهم ۾ لڳي ويا.

(اها شام سڀني کي وسري ويئي آهي، پر هاءِ مون کي ياد ڇو ٿي اچي!)

ماهوار روح رهاڻ - حيدرآباد سنڌ

اپريل ۱۹۶۴ع

لڙڪن جي لڙي

جگديش ايس. لچاڻي

موهن اچي ڪري، جڳ شيلوءَ جي ڪنڊ - رُوپي ڏيئي جي
جڳهي ٿيندڙ روشنيءَ کي هڪ ڀيرو وري روشن ڪيو. ڪيترا
سبب هئا جنهنڪري شيلوءَ اڃا ماءُ بڻجڻ نه پئي چاهيو...
ان ڪري نه ته هن کي شاديءَ ڪئي رڳو ٻه سال ٿيا هئا،
۽ نه ان ڪري ته ماءُ بڻجڻ وقت گهٽ ۽ گهٽ ڪجهه
وقت لاءِ هن کي ماستري ڇڏڻي ٿي پئي - پر... ڪهڙو فائدو
هاڻي انهيءَ سڀ سوچڻ مان؟ هاڻي اچي ڪري، موهن جڳ
هن جي جيون جي ڌارا کي ئي آڻي ڇڏيو...

جڏهن موهن ڄائو، تڏهن شيلوءَ، ٽڪ ٺڪي لڳائي ان ڏانهن
نهاريو.. ڄڻ هوءَ ائين سوچي رهي هئي ته ڪيس پيار ڏئي يا
نفرت! پر نه معلوم سندس هردي جي ڪهڙيءَ ڪنڊ ۾
ماءُ جي لڪل پيار اچي ڪري ان جي آسڪا جي ڀل ٽوڙي
ان ۾ اهڙو ته جوش پيدا ڪيو، جو هن هر هر موهن کي
چمي ڪري پنهنجي چاتيءَ سان پئي لڳايو. هن جي اکين مان
لڙڪن جون لڙيون وهڻ لڳيون. پر هن جي انهيءَ پاوڻا گهڻو
وقت جڏا نه ڪيو. اڪثر جڏهن هوءَ ان جي ۽ پنهنجي
مستقبل جي باري ۾ سوچڻ شروع ڪندي هئي، ته هن کي
موهن تي ڏاڍي ڪاوڙ ايندي هئي، پر جڏهن موهن ڪلندو،
ڪڏندو هن جي سامهون ايندو هو، ته هڪ ئي نظر سان سندس
سڄي نفرت ۽ ڪاوڙ ڪافور ٿي ويندي هئي.

جيئن جيئن موهن وڏو ٿيڻ لڳو، تيئن تيئن هن شيلوءَ لاءِ ئي

نہ، پر سڄي پاڙي لاءِ مصيبت پيدا ڪري ڇڏي؛ پاڙي جا ٻار ته ڪائڻس ڊڄندا هئا، پر انهن جا مائٽ به کيس ڪڇوڙ ڇڻي نه سگهندا هئا...

هڪ ڀيري هڪ ٻيڙي پنهنجي ٻلاند ۾ شيشي جا ٺڪر کڻي آئي، ۽ اهي شيلوءَ کي ڏيکاريندي چيائين، ”ڏس ڏيءَ! هي گلاس مون اڃان ڪلهه ئي ته بازار مان گهرايو هو، ۽ تنهنجي لاڏلي هينئر ئي هن کي ٺڪر ٺڪر ڪري ڇڏيو!“

ٻيڙيءَ جي پويان ايندي ئي موهن ورائيو، ”ان ۾ منهنجو ڪهڙو ڏوهه، امان! پاڻ ئي ته چيائين ته هيءُ نه ڀڄڻ وارو ڪانچ، آهي! پوءِ مون آزمايو، ته ڀڄي پيو! هاڻي تون ئي ٻڌاءِ امان، ته هوءَ ڪوڙو ڪانچ وٺي ئي ڇو آئي؟“ شيلوءَ دل ئي دل ۾ مرڪي ۽ پاڙي واريءَ کي ٻئي گلاس آڻي ڏيڻ جو آڻت ڏيئي، روانو ڪيائين.

ٻيڙيءَ کي وٺي اڃان پنج منٽ به نه ٿيا هئا، ته آلن ڪپڙن سميت اندر اچي هڪ نوجوان ڇوڪريءَ جي، ”ڏس مائي! تنهنجي سهڻو منهنجو دلو ڀڄي وڌو. ڇڻي رهيو هو ته ڄڏهن سڀني جڳهن تي پاڻيءَ جا ٻاٽپ پيا وڃن، ته پوءِ هيءَ بيوقوفو ڇا لاءِ؟“ شيلوءَ آيل ڇوڪريءَ کان معافي ورتي، ۽ دلي جا هٿس ڏيئي، هن کي جلدي گهر پهچي، ڪپڙن بدلائڻ لاءِ ويٺي ڪئي.

هن جي وڃڻ کان پوءِ، شيلو موهن جي اوسيڙي ۾ دروازي ڏانهن نھاري رهي هئي، ته ايتري ۾ هڪ اڌ رات عورت پاڻ سان گڏ چئن پنجن سالن جي ٻار کي وٺي اندر داخل ٿي. ٻار جا سڀ ڪپڙا آلا هئا. اندر اچي هن پنهنجا گهوڙا اگهندي چيو، ”ڏس ڀيڻ! پنهنجي پٽ جا لڇڻ! هن ويڇاري کي ڦلا ۽ ڏکو ڏنائين، اها ته ايشور جي ڪرپا هئي، جو هڪ لانگهائو جلدي اچي هن کي بچايو. جي هن کي ڪجهه ٿي

پوي ها ، ته...؟

شيلو ان جو جواب ڏئي ٿي ڏي، تنهن وچ ۾ موهن اچي ڪري ڇڏيو،
 ” ڀلا تون ئي سوچ امان، جيڪڏهن ڪوئي ترڻ نه ٿو ڄاڻي
 ته ملڪ ۾ ٻوڏ اچڻ وقت يا پيڙيءَ جي ٻنڌي وڃڻ وقت
 پنهنجو بچاءُ ڪيئن ڪندو! مان چاهيان ٿو ته ملڪ جو هڪ
 هڪ ٻار ترڻ سکي. هن بيوقوف کي اها ڳالهه سمجهه ۾ ئي
 نه پئي آئي. ان ڪري مون هن کي سبق سيکارڻ لاءِ پنهنجو
 هٿ هلايو!“

”هن جي جان هلي وڃي ها ته؟“ شيلوءَ گجندي سوال ڪيو.
 ”ته ان ۾ منهنجو ڪهڙو ڏوهه؟ نه ترڻ ڄاڻڻ وارو هميشه
 ٻڌندو ئي آهي. ان کي ٻڌڻ ئي ڪپي!“ اهو چئي هو
 لاپرواهيءَ سان ٻاهر نڪري ويو.

شيلوءَ، چوگر ڪسي ڪٽمنڙا ۽ بسڪوٽ ڏيئي، ان آيل
 آڏوٽ عورت کان معافي وٺي، پنهنجي جند آجي ڪئي.
 اهڙيءَ طرح روز شيلوءَ کي اهڙن ڪيترن مسئلن مان هار لنگهڻو
 پوندو هو. هوءَ سوچي ئي نه سگهندي هئي ته هن کي آخر ڇا
 ڪرڻ گهرجي! هن جا سوچيل سڀئي رستا بيڪار ثابت ٿيا.
 ڊيچارڻ، ڌمڪائڻ ۽ مارڻ جو موهن تي ڪوبه اثر نه ٿيو.
 ڪيترا ڀيرا شيلوءَ هن کي ماني نه ڏني، ته هو بنا ڪاٺڻ جي
 ئي سمهي پيو. صبح جو اتي بنا ڪجهه کاڌي پيتي پنهنجي
 شرارتن جي ڍوٽيءَ تي هليو ويندو هو. ان مان شيلوءَ جي
 پریشان جيون ۾ پریشاني اڃان به وڌي ويندي هئي.

ماءُ ۽ پيءُ وٽان موهن کي ڪنهن جو به پيار حاصل نه ٿيو
 هو... ملي هيس نفرت سان پيريل ترسڪار ۽ ترسڪار مان
 پيريل نفرت... شايد ان ڪري ئي هو ايترو نثر ٿي پيو هو...

سنان ڪرائي. شيلوءَ موهن کي هائوڊر لڳايو ۽ چيائين، ”وڃ،

جلدي وڃي ڪپڙا هاءِ.

موهن بنا ڪجهه چوڻ جي اٿيو، ۽ نڪر، هاف - شرٽ، جو راب ۽ ٻوٽ ڪٽي شيلوءَ جي ڀرسان ڪٽي رکيائين. ۽ هن ڏانهن منتظر نگاهن سان ٺهاري لڳو.

ٿورو وقت نفرت جي نوع ۾ شيلوءَ ان ڏانهن ٺهاريو. ۽ پوءِ خاڻ ۾ چيائين، ”اڳهاڙو ڇو بيٺو آهين؟ ڪپڙا نه هائيندين؟“

”تون ڪٿي هاءِ،“ ٻار پري نوع ۾ موهن ورائيو. ”هيڏو سارو گڏهه ٿي ويو آهين، اڃا ڪپڙن پائڻ جو عقل ۾ نه سگهيو آهين!“ شيلوءَ شوخ ٿيندي چيو.

”تو گڏهه ڇو ڇڏيو، امان؟“ موهن سهج پاڻ ۾ سوال ڪيو. اهو ٻڌي شيلوءَ کان ڪل نڪري ويئي، ۽ موهن کي ٻانهن کان چڪي ڪرسيءَ تي ويهاري ڏني، چيائين ۽ چڱو بابا، تون ڪٿو ۽ مون هاريو. چڱو هاڻي هاءِ ڪپڙا.“

ماءُ جي چاٽيءَ سان لڳي، پنهنجيون سنهيون ۽ معصوم ٻانهون ماءُ جي گچيءَ ۾ وجهي، موهن ڏيمي آواز ۾ چيو، ”منهنجي سٺي امان، تون ڪيتري نه سٺي آهين! ها، امان، تون اڃان به وڌيڪ سٺي هجين ها!“

شيلوءَ موهن ڏانهن ٺهاريو، هو شرارت سان مرڪي رهيو هو. جڏهن ئي شيلوءَ هن کي ساڄي پير جو جو راب پائڻ ٿي چاهيو، ته هن ساڄي پير جي بدران ڪاٻو پير ڪٽي اڳيان وڌايس. شيلوءَ خفي ٿي، اهو جو راب ڪٽي ساڄي پير ۾ ڀاتس، ۽ موهن جڙتو ڪاوڙ ڏيکاريندي چيو، ”او امان! تون ڪيتري نه جهنگلي آهين. ڇا پلا ڪاٻي پير جو جو راب به ساڄي پير ۾ هائيو آهي؟“

شيلوءَ خفي ٿي اٿڻ لڳي، ته موهن ماءُ جي ساڙهيءَ جو پلانڊ پڪڙي هن کي ويهاري ڏني، چيو، ”چڱو، معاف ڪر امان.“ اڄ کان وٺي وري ڪيچل نه ڪندس - منهنجي سٺي امان!“

شيلو ويهي رهي، ۽ هن کي ڪپڙا پارايائين. موهن پنهنجيون معصوم ٻانهون ماءُ جي ڳچيءَ ۾ وجهندي، پريل آواز ۾ چيو، ”تون مون کي پسند نه ٿي ڪرين نه، امان؟ تون مون کي پيار ڇو نه ٿي ڪرين؟ امان؟“

شيلوءَ وري خفي ٿي، موهن طرف ٺهاريو، پر هن جسي منهن تي شرارت نه هئي. هن جي اکين مان ڳوڙهن جي ڌارا وهي رهي هئي... هوءَ ڪجهه چوندي چوندي رڪجي ويئي. ڳوڙهن مان پريل اکيون ڪڍي موهن هن ڏانهن ٺهاريو، ۽ وري پنهنجيون سنهڙيون معصوم ٻانهون ماءُ جي ڳچيءَ ۾ وجهي، هن جي ڇاتيءَ سان چنبڙي روئڻ لڳو. ڪجهه وقت لاءِ شيلو پڻ خفي ٿي، پر وري هن کي زور سان ڇاتيءَ سان لڳائي پاڻ به روئڻ لڳي.

ٿوري وقت کان پوءِ، شيلوءَ موهن جا ڳوڙها آکھيا ۽ پڇيائين، ”ڇو ڙي؟ اڄ وري توکي هي پيار ۽ سمجھ ڪٿان اچي ويئي؟ تو ڪيئن سمجهيو ته مان توکي نه ٿي چاهيان؟ پيار نه ٿي ڪريان؟“

موهن شيلوءَ جي اکين ۾ اکيون ملائيندي ورائيو، ”ڪالھ رات جڏهن تنهنجو بابا سان جهڳڙو ٿيو، ته مان اکيون ٻوٽي سڀ ڪجهه ٻڌي رهيو هوس تو ڪين چيو هو ته ’جي هي چوڪر نه ڄمي ها، ته ڪڏهوڪو مان هتان هلي وڃان ها. آلائي ڪيئن بدنصيب اچي منهنجي پڙ ٻيو آهي؟‘ جي منهنجي هلي وڃڻ ۾ تنهنجي مصيبت دور ٿئي، ته امان، مان هيئن ئي هليو ويندس، ٻي ڀيري تمام ٻي ڀيري..... ايترو پري، جو تنهنجي سڌ ڪرڻ تي به ڪڏهن نه موٽندس!“

هن ٻيڙي شيلوءَ جو سڄو سرير چور چور ٿيڻ لڳو. ڄڻ ائين معلوم ٿي رهيو هو ته سندس رت جس ۾ اندر ٿي ڄمي برف ٿي ويندو.

موهن وري ٻيو ڀيرو چيو: ”سچ ٻڌاءِ امان، آخر هوءَ ڪهڙي

عورت آهي جنهن بابا کي پنهنجي ڄار ۾ ڦاسايو آهي، ۽ تنو کان ڪسي ورتو اٿس؟

اهو ٻڌي، سيلوءَ جو وات ڦاٽي ويو. ٻه هوءَ هن کي ڇا ٻڌائي. چيائين، ”ڇڱو وڃي راند ڪر. جڏهن ڪاڏو تيار ٿي ويندو، ته ڪوٺيندي مانه. وري جهيڙو جهڙو نه ڪج!“

”ڇڱر، چئي، موهن ٿڌو ساهه ڀري. ٻاهر نڪري ويو.

در وٽ وڃي، موهن بيهي رهيو. ڇو ته هن اندر ڪنهن جي وڙهڻ جو آواز ٻڌو. هن کي سمجهڻ ۾ دير نه لڳي ته اندر ڪير وڙهي رهيا آهن. ٻٽس ڪاوڙ ۾ چئي رهيو هو: ”هن کي چڱيءَ طرح سمجهائي ڇڏ. جيڪڏهن هو هرروز اهڙيون شرارتون ڪندو رهندو، ته مان کيس گهر مان ڪڍي ڇڏيندس.“

ماٿس ڪاوڙ ۾ ورائيو: ”پر هن جي ٻرن لڇڻ لاءِ جوابدار ڪير آهي؟ مان هن کي ماري ٿڪجي پئي آهيان. آخر هن جي جان ته نه ٿي وئي سگهان.“

”ڇڱو، هاڻي مان ڏسندس ته هڪ ڪيئن اهي شرارتون بند نه ٿو ڪري!“ اهو چئي، موهن جو ٻيءَ ٻاهر نڪري ويو.

موهن ڇپ ڇاپ در جي پوئتان لڪي بيهي رهيو. جڏهن سندس ٻيءَ هليو ويو، ته هو هوريان هوريان ڪمري ۾ داخل ٿيو. هن ڏٺو ته سندس ماءُ جي اکين مان لڙڪن جون لڙيون وهي رهيون هيون. هن ماءُ جي اڳيان ويندي چيو، ”مون ڪسي معاف ڪر امان! مان اڳتي ائين ڪڏهن نه ڪندس.“ پر سيلوءَ ان جو ڪوبه جواب نه ڏنو. ۽ هوءَ ٻئي ڪمري ۾ هلي ويئي.

موهن ٻيو بهانو ڳوليو. هن ماءُ جي پراسان وڃي ڪري چيو، ”امان، مون کي ڏاڍي پڪ لڳي آهي. ڪجهه ڪاٺ لاءِ ته ڏي!“ پر هن پيري به سيلوءَ ڪوبه جواب نه ڏنو. رڳو هڪ ڀيري نفرت سان هن ڏانهن نهارڻي ٻاهر نڪري ويئي. موهن ٿوڻو

وقت ٻيھي رهيو... ڪجهه سوچڻ لڳو، ۽ ٻيوءَ نه معلوم ڇا سوچي، ڪري کان ٻاهر نڪري ويو.

ان رات شيلوءَ به ماني نه ڪاڏي، هن کي نند به نه آئي. موهن جي ٻيءَ ته ڪيتري وقت کان گهر ۾ سمهڻ ئي ڇڏي ڏنو هو. ان ڪري هوءَ سڄي رات بستري تي پسا ورائيندي رهي. سوچيندي رهي پنهنجي باري ۾... موهن جي باري ۾...
... ۽ رات گذرندي رهي.

... هوءَ لڙڪ وهائيندي رهي.
... هن جي اکين مان لڙڪ نڪرندا رهيا.

اهڙيءَ طرح سوچيندي سوچيندي رات به گذري وئي. جڏهن هن پنهنجي سامهون مڙس کي ڏٺو، ته ڪائس چرڪ نڪري ويو. جن ائين معلوم ٿي رهيو هو ته ڪو خوفناڪ سڀڻو ڏٺو هجي. جڏهن سندس مڙس هن جي منهن ۾ ڪوبه تفاوت نه ڏٺو، ته هن خفي ٿي چيو، ”ايتري روشني ٿي ويئي آهي ۽ اڃان تون بجلي باري پلنگ تي ويٺي آهين.“

”هان!“ هن چرڪ ڀري پنهنجي چوٽر ٺهاريو.

هوءَ ڪجهه جواب ڏئي ئي ڏٺي، تنهن کان اڳ سندس مڙس ٻوٽي نھاري، ڪنهن اجنبِي شخص کي اشارو ڪيو. اشارو ڏسي، هڪ اجنبِي شخص ڪپڙي ۾ ويڙهيل ڪنهن شيءَ کي ٻنهي ٻانهن ۾ کڻي اندر داخل ٿيو، ۽ ان کي نسيلاءَ جي ڀرسان رکي ڇڏيائين.

شيلوءَ عجب ۾ پئجي چيو، ”هي ڇا آهي؟“

هن جي مڙس پنهنجو ڪنڌ کڻي هيٺ ڪيو. هن جي اکين ۾ ڳوڙها نه هئا ته به سندس منهن تي غمگينيءَ جا آثار ڇڏا نظر اچي رهيا هئا.

ٻار سنڌي ڪهاڻيءَ ۾

شيلوءَ وري ڪاوڙجي پڇيو: ”هي ڇا آهي؟ ٻڌائين ڇو نه ٿو؟“

هن پيري مڙس مون - ورت ٽوڙيو: ”ڏکندي چيائين، ”موهن جو لاش! اڄ صبح هن کي پوليس تلاءَ مان لڙهندو ڪڍيو.“
شيلوءَ جي منهن مان هڪ زوردار رڙ نڪري وئي: ”هاءِ!
منهنجا ٻچڙا تو هي ڇا ڪري ڇڏيو!“ چوندي هوءَ آن جي مٿان ڪري پئي...“

نماهي مهراڻ، حيدرآباد سنڌ

چھڙي

بشير مورياڻي

هوءَ ڏاڍي وڻندڙ نينگري هئي - ڀنگياڻي هئي ته ڇا .
هوءَ ڪڏهن ڪڏهن ماءُ سان گڏجي ايندي هئي ، ماءُ جي
پڙي جي پلو کي هڪڙي ان جي پٺيان لڪندي ، لڳي
ٿيندي ، ڪڏهن مڙڪندي ۽ ڪڏهن منهن هيڏانهن هوڏانهن
ڦيرائيندي ايندي هئي . ويٺين ۾ ننڍيون ڪاريون ڪانچ جون
ڪنگڻيون پيل هونديون هئس . ماڻس ڪاڪوس صاف ڪرڻ
ويندي هئي ، ته هوءَ اسان جي گهر جي پٿر ۾ ڪنهن فڪر
۾ پڌل بيٺي هوندي هئي . ڪڏهن انهن ڪنگڻين کي ٻانهن ۾
پئي ڦيرائيندي هئي ته ڪڏهن وري گهر جي ڀتين کي چٽائي
بيٺي ڏسندي هئي . اهي حرڪتون ٽيسين جاري رکندي هئي .
جيستين ماڻس ڪاڪوس صاف ڪري موٽندي هئي .

”وڏين ، هن چھڙيءَ کي آنڪي ته ڏجانءِ“ اسان اندران
بورچيخاني مان رڙ ڪندي هئي .

هوءَ ننڍڙا ننڍڙا قدم ڪشندي ، جڏهن پهريون دفعو مون کان
آنڪي وٺڻ آئي ، ته نالو پڇيومانس - پهرين ڪجهه وقت ته
هوءَ در جي ڌاڪ پٺيان لڪندي ، چوري چوري مون کي
ڏسندي هئي .

”نالو ٻڌاءِ ، ته پوءِ آنڪي ڏيانءِ“

هو پنهنجو ننڍڙو ڪٽيل وارن وارو مٿو ڏوٻي ، انڪار ڪندي
رهي . شرمائجي رهي هئي ، هن جو انڪار مون کي وڻيو پئي .
نيت ڌيمي لهجي ۾ چيائين ”چيمي“ - ۽ پڇي وئي . آنڪي
نه نه ورتائين !

”ڪيڏي نه شرميلي“ وڻندڙ آهي . ڀنگياڻي ٿي ته ڇا ، آئون ،

سوچي رهيو هوس .

ٻه - ٽي دفعا آنڪي وٺڻ کان پوءِ هوءَ مون سان هري ويئي . هاڻي بي ڌڙڪ منهنجي اڳيان اچي بيهندي هئي . امان ڏسندي هئس ته ڇيپيندي هئس ، ”او ننائين ، نڪر ٻاهر - ڪمرو ٿي ڪندو ڪرين . گهور وڃانءِ ، ڏائڻ کي ٻاهر ڪڍ.“

۽ هوءَ هوريان هوريان ، چپ چاپ ٻاهر نڪري ويندي هئي . ڪنهن کي اڃا پوءِ ستائڻ جو نه گهرندي هئي . ڌڙڪي داپ ملڻ کان پوءِ ڪجهه ڏينهن تائين هن جو اهو دستور ٿي ويندو هو ، ته منهنجي ڪمري جي ٻاهر ، دڳ ڏانهن ڪلهڙ ڌريءَ جي ٻاهران ، سينهن ۾ هڪ وجهي بيهندي هئي . مان سمجهي وٺندو هوس ته آنڪي وٺڻ آئي آهي ، پر هوءَ پنهنجي زبان سان ٻڙڪ به نه ڪڍندي هئي .

هڪ ڏينهن هن آنڪي وٺڻ کان پوءِ شرمائجندي چيو ، ”مان کي ٻيو پيشو ڏيندين؟“

”تڏهن آنڪي ڪنهن جي ٿي وٺين؟“

”داديءَ جي.“

”پوءِ دادِي تنهنجي ٺاهي ڪئن؟“

”آهي - آنڪي منهنجي ٺاهي.“

مون کي هن جي اکين ۾ مُرڪ سان گڏ لڙڪ ترندا نظر آيا . ڇهن ٽي سدا بهار سُرهائي هئس . ان ريت هوءَ روزانو مون کان پنج پُسا وٺي ويندي هئي . آنڪي ماءُ جي محنت جي اجرت ، پئسو پاڻ لاءِ .

هڪ ڏينهن پڇيومانس ، ”روزانو جيڪو پئسو وٺي ويندي آهين ٻڌاءِ ته ڇا ، ان جو ڇا ڪندي آهين؟“

”گهنگهرو وٺنديس . پيرن ۾ ٻڌي لالي ۽ لما (رما) وانگي چمر

چمر ڪندس.“

مان هن جي معصوم خواهش تي ڪلڻ لڳس . پير هن جي

منهن جو رنگ نه مٽيو. هن کي يقين هو ته هن جي اها خواهش نوس هئي.

هن جي نالي ۾ به ته ڪهننگرن جي چنڪار سمايل هئي. ”چيمي“ چيمي ڇهن ستن سالن جي هوندي، پر هئي ٻاٽڙي. زبان شايد قدرتي هڪ هئس. سچ ته سخت کان سخت بي جان لفظ جڏهن هن جي زبان مان ادا ٿيندا هئا، ته انهن ۾ موسيقيت اچي ويندي هئي، جن ته ڪهننگرن جو چمڪو ٿيو هجي.

آءٌ سمجهي نه سگهيو آهيان، مون کي، هن لاءِ ايتري چاهنا ڇو هئي؟ شايد هوءَ غير رواجي ٻارڙي هئي. شايد هوءَ نرالي قسم جي چوڪري هئي، اهوئي سبب هو جو هوءَ چڱوڙي نه سمجهڻ ايندي هئي. منهنجي دلچسپي جو هيءُ سبب به ٿي سگهي ٿو، ته مون کي ازحد معصوم وڻندڙ ٻارن لاءِ سڪ هوندي آهي. خاص ڪري انهن ٻارڙن سان جن ۾ فطري طرح سان معصوميت ۽ شرارت جو ميلاپ هوندو آهي، پيار ٿيڻ سڀاويڪ آهي.

چيميءَ جي ماءُ رن زال هئي. چيمي، ستن سالن جي ننڍڙي چيمي، پٽي هئي. هن کي پيءُ جو پيار نصيب نه ٿيو هو. هوءَ چوندي هئي ته پنهنجي پيءُ کي ڏٺو ئي نه هئائين، يا ئي سگهي ٿو ته ان جي سانڀر نه هجيس.

ڏينهن لنگهي ويا. هڪ ڏينهن، چيمي منهنجي ڪمري جي ٻاهرين دريءَ جي سڀڻن ۾ هڪ وجهي، اچي بيٺي. مان لکڻ ۾ ايترو ته رڌل هوس، جو ان طرف ڌيان ئي نه وڃي سگهيو.

چي چي... شي شي... اهو هن جي اچڻ جو اطلاع هو. ”اندران ڦري آ، چيمي.“

هوءَ ڪاٻي هڪ جي چيچ ڏندن ۾ ڏئي، ڪنڌ لوڏي انڪار ڪرڻ لڳي.

”ڇو؟“

■ بيبي مالميندي .

”نه نه - نه ماريندي . اڄ ته پئسو به ڏيانء... ۽ ها... اڄ آنڪي نه وٺيندڻ ڇا؟ ۽ هاڻي ٻاهر ڇو بيهي رهندي آهين؟“
 منهنجي ايترو مارڻ سوالن کان گهٻرائجي هن جواب ڏنو، ”نه نه - نا نه - بيبي مالميندي.“

ان هن کي پڪڙڻ لاءِ اٿيس، ته عوع پڇي ويئي، ۽ رستي جي چيڙي تي بيهي، چپ ڪڍي مون کي چيڙائڻ لڳي - اها هن جي پهرين شرارت هئي .
 آءُ هڪ دوست کي خط لکي رهيو هوس .

”شي شي...“

سمجهيم ڇيمي آئي آهي، ڏٺم ته نئين وڳي ■ هئي. چيت جو رنگين چولو ۽ پنگيائي جو مخصوص، رنگين ڪهنپي تي سنهو پٿرو - ٻانهن ۾ ساڳيون ڪانچ جون ڪاربون ڪنگيئون. مڪڙي تي اها ئي ڪنپير مٺڪ، ۽ ڪاربون ڳاڙهيون ۽ انهن ۾ ڳوڙها، جيڪي ڀانيون پئي ته اجهو ڳوڙيا ڪي ڳوڙيا. ڇيمي اجهو رُني ڪي رُني .

”ڇو ڇيمي، ڇو!“

عوع بيهي هڙڻ مان اڪيون مهٽڻ لڳي . پوءِ روئي ڏنائين .
 روئندي به ٿي ويئي ۽ ڪڏهن نئين چولي ■ پٽي ڪي ۽ ڪڏهن اگهاڙن پيرن کي ڏسندي به ٿي ويئي . مان حيران، ته ٻارڙي ايترو ڇو ٿي روئي ۽ ڪپڙن ۽ پيرن کي ڇو ٿي ڏسندي وڃي.
 چوڻ لڳي، ”داديءَ... چولو پرو... آرين (آئين) ڏنو... گهنڱلو نه... مون کان اهي پشما به ڪسي وٺائين... جيڪي تو ڏنا هئا.“

مان هن کي پرچائڻ ۾ ڪامياب ٿي ويس، ■ ڪهڻا جتن ڪري پڪ ڏياريمانس ته کيس گهنڱرو وٺي ڏبا .

”مان پيرن ۾ پائيندس،“ هوءَ خوش ٿي تازيون وڄائڻ لڳي. ”اڄ هتي به مان ميري (ميڙي) آئي هانءَ.“ هن چڻ ته مون تي رعب رکڻ چاهيو. اتفاق سان ان وقت تي امان مون کي منجهند جي ماني جو ڀڄڻ آئي. چيميءَ کي منهنجي ڪمري ۾ بيٺل ڏسي، اچي مٽي، چي، ”اهڙو ڪٽو ڪيئن ٿيو آهين؟“ چوڙي کي مٽي تي چاڙهيو اٿي! ائين ڪو ڪندو؟ پائين کي به ايترو نه گهرين جيترو هن چينال کي!“ هوءَ ڪاوڙ ۾ ٻاهر نڪري ويئي، مانيءَ جو به نه پڇيائين. چيميءَ جو منهن لهي ويو ۽ بنا چوڻ جي ٻاهر نڪري ويئي. امان به ڪا هن لاءِ واجهائي رهي هئي، چيمي ٻاهر نڪتي مس ته امان ٻوهارِي ڪڍي سٺ لڳي. ويچاري ڪجهه نه ڪچيو، ڳوڙهو به نه ڳاڙيائين.

ڀڏر مان گند جو ٽين ڪڍي هوريان هوريان ٻاهر نڪري ويئي. منهنجي حساس دل ۽ دماغ تي ان جو ايترو اثر ٿيو جو منجهند جي ماني به نه وئي. رات جي ماني به امان ۽ پاڇائيءَ منٿ ميڙ ڪري ڪارائي. امان چوڻ لڳي، ”اهڙو نرم دل به ڪو ماڻهو ٿئي! مون کي حيراني آهي ته تون آفيسري ڪيئن ڪري سگهندين؟ قدرت گهريو ته نيٺ عهدو ماڻيندين، پوءِ زبردستن تي ڪيئن رعب ڄمائي سگهندين؟ انتظام ڪيئن رکندين.“

هيڏانهن منهنجي ذهن ۾ ڪي ٻيا ويچار اٿلي رهيا هئا. آئون سماج جي اوڏائين تي غور ڪري رهيو هوس ۽ انسان انسان کي ڏڪاري ٿو. انساني فطري پيار ۾ به ذات پات، اوج نيچ جو دخل ٿي سگهي ٿو.

ٻئي ڏينهن چيمي آئي، شايد ماءُ کي مار جي ڳالهه نه ٻڌائي هئڻ، نه ته اچڻ نه ڏيس ها. هن جي اکين ۾ رهي ڪهي سرڪ جي جاءِ به لڙڪن والاري هئي، هوءَ ڪاڪوس ميڙي ٻاهر نڪري ويئي. امان به شايد ڪالھوڪي واقعي تي هيمان هئي، چئي نه سگهي، ”پت، هن چوڙي کي آنڪي ته ڏجانءِ.“

ڇيمي به مغموم ٿي ڏٺي. آئون پنهنجي ليکي شرمندو هوس، اوچتو هوءَ ٻاهرين دريءَ جي سيخن کي پڪڙي اچي بيٺي. ڪو آواز نه ڪيائين. بس لهئي رهي. ٻانڀر، ابد تائين ائين بيٺي رهندي؟ مان گرميءَ تان اٿي ڏانهس وڌي ويس. چوڻ لڳي، ”تون منهنجي دادا کي وٺي ايندين؟ دادِي ڪش (خوش) ناهي.“ مان ڏکي ويس. انهيءَ جو ڪهڙو جواب ڏيئي ٿي سگهيس. هن جهٽ کن کان پوءِ وري چيو، ”اڄ به آنڪون ڏيندين؟ دادِي ڪش ناهي.“

مون ٻياني ڪڍي، هنکي ڏني، ته چوڻ لڳي، ”سپان پشما نه ڏجانءِ.“

”ڇو؟“ مون حيرت مان پڇيس.

”اڄ ٻياني جو ڏني اٿئي.“ هن مونکي ڳالهائڻ جو موقعو نه ڏيندي چيو، ”آنڪ جون ڪچوربون وٺندس - پنهنجي ڪاڻ ڏورو ٿي، دادِيءَ لاءِ. ڪش جو ناهي.“

هوءَ هوريان هوريان هلندي هلي ويئي، ڏاڍي آداس پئي ڏٺي، ڌڙي تائين پهتي. جتي پنڳيائين جي گند جي دٻن سان هنجو دٻو به رکيو هوندو هو. مون ڏٺو، هن سينهو مٿي تي ڏاهي رکيو، ۽ پوءِ ان تي گند جو ٽين رکي هلي لڳي. مان کيس ڏسندو رهيس.

هڪ ڏينهن صبح جو، هاڙي اوڙي جا ٻار اسانجي گهر جي ٻاهران رستي تي ’مت ڪت‘ راند ڪري رهيا هئا. ڇيمي انهن جي راند مان مزو وٺي رهي هئي. جڏهن کينهون ڪني هاڻيءَ جي ڪسيءَ ۾ ٿي ڪريو، ته هن ڪڍي آئي ٿي ڏن. هڪ وار ته کينهون هنجي هٿ ۾ آيو. هو حسرت سان هنکي دٻائي ڏسندي رهي. پريسان ڪنهن چوڪري رڙ ڪري چيس، ”اوڙي او جهڙي، کينهون هيڏي ڦٽي ڪري، نه ته هڪ گڏ ٻچندو سانءِ.“

ڇممي ويڃاري ڊڄي ڪينھون ڪڍي اڇلايو. ٻريان ڪا بگي ٿي آئي، جنھن ۾ تازو وھو ڪيل گھوڙو جونيل ھو، جو بگيءَ کي کنيو ٿي آيو. منھنجو ڇٽن سالن جو بي سمجھ ڀائٽيو وچ رستي تي بيهي، راند ڏسي ۽ تارڙيون وڄائي رھيو ھو. بگيءَ وارو ٻريان ئي رڙيون ڪندو ٿي آيو. ۽ جيترو ٻئي گھوڙي جي رينن کي چڪاءُ ٿين، ايترو ئي ٿي گھوڙي آڇانگ ڏٺا. ٻار رستي تان نہ ھٽيو. ٻيا چوڪرا ڀري ڀري وڃي بيٺا. چوڪري جو وڏو ڀاءُ ۽ ڇممي کيس ٻچائڻ لاءِ ڏانھنس ڊوڙيا. ڀائس ڪجهه دير سان پھتو، نہ تہ آھو بہ ننڍڙي طارق ۽ ڇمميءَ جيان بگيءَ جي ڇيٽ ۾ اچي وڃي ھا.

وٺي ٻارن ڏانھن ڊوڙيس. عورتون درن ٻنيان بيهي ٻار ڪڍڻ لڳيون. بگي ھو ٿي ويئي ھئي - مون ھڪ ڪڇ تي طارق کي کنيو، بيءَ تي ڇمميءَ کي. ھڪ ٻار رڙ ڪري چيو، ”ادا، اھا ڇھڙي اٿئي. ڪڇ تي نہ کڻيس، لٽا ڪنا ڪندء.“
ٻيا ٻارڙا ’آخ-آخ‘ ڪرڻ لڳا. ھڪ ٻار منھنجي ويجهو آيو. ”اڙي، ھاڻ ادا بہ ڇھڙو ٿي پوندو.“ - تنھن تي ٻيا ٻار، ان حادثي کي وساري وٺي ڪلڻ لڳا.

ڇممي بيھوش ھئي. سندس مٿي مان رت وھي رھيو ھو، ڪلھن ۽ سيني تي سخت رھڙون آيون ھئس - هن سياڻپ ڪري طارق کي ڀرتي ڏکي ڇڏيو ھو، جنھنڪري ھنکي رڳو ٽنگن تي معمولي زخم رسيا ھئا.

گھر ۾ گھڙيس تہ امان ۽ ڀاڄائي طارق لاءِ وھلور ٿي ويئون. ڇمميءَ لاءِ ڪنھن بہ نہ پڇيو. انهيءَ ڪان اڳ جو مون تي ڪو نڪتچيني ڪري تہ، ’ڇھڙيءَ کي ڇو ڪڇ تي کنيو اٿئي‘ مان ٻاھر نڪري ويس.

آئون ڇمميءَ کي اسپتال ڪڍي ويس. جڏھن ھنجا زخم صاف ڪرڻ لاءِ کيس ميز تي ليٽايو ويو، تہ ڪجهه متڌير ٿي. زخم صاف

ٿيڻ مهل جاڳي پئي ۽ درد کان دانهون ڪرڻ لڳي. هنڪي مضبوطيءَ مان جهلي - سوکھو ڪري زخم صاف ڪيا ويا، ۽ انهن ۾ دوائون ۽ ٻاڻوڊر وغيره پري پٽيون ٻڌيون ويئون. مان هنڪي ڪڇ ۾ کڻي، ٻاهر رستي تي اچي، ٿانگي لاءِ واجهائڻ لڳس. هو رت وهڻ سبب، ڪمزور ٿي ويئي هئي، ۽ ڀرڪندي ٿي ويئي. جهڪي آواز ۾ پڇائين، ”ڪاڏي؟“

”گهر - چيمي. تنهنجي گهر ٻيا هلون - هلون نه؟“

”نٿين ۽ سينهو ته نٿو، نه ته دادي گهر اچڻ نه ڏيندي.“

”چڱو پلا منهنجي گهر هلنديءَ - ڪيئن؟“

”نه - بي بي مالينديءَ تالڪ (طارق) کي جنگهه ۾ ڏڪ جو لڳا آهن.“ هو سڏڪا ڀرڻ لڳي.

”نه نه - نه ماريندءَ. مان جو ويٺو هوندس.“

”نه نه - نا نه... بي بي ماليندي... هل ته دادي ڏي هلون.“

پوءِ هو روئڻ لڳي.

مان منجهي پيس.

تماهي مهراڻ - حيدرآباد سنڌ

اونهارو - ۱۹۵۵ع

اوندھ جو وڻ

سراج

پھريون دفعو جڏھن مون هن کي ڏٺو هو، تڏھن منھنجي دل ۾ شايد صرف اھو احساس پيدا ٿيو هو، ته ڇا اھو ممڪن آھي ته هڪ ڪاري ڪلوت چوڪري به حسين معلوم ٿيڻ لڳي؟ اٺن نون ورھين جي نينگرڙي - ايتري سھڻي! شايد 'سھڻي' لفظ چوڻ غلط آھي؟ مون سوچيو شايد 'سباجھي' لفظ وڌيڪ موزون هو. پر نه، اھي ٻئي لفظ ٺيڪ نه هئا؛ هن ۾ سونھن به هئي، سباجھڙائي به هئي، ته ٻيو ڪجهه به هو - چلولائي، البيلائي، اڙبنگائي، شرارت - انھن سمورين خصوصيتن لاءِ ڪو هڪڙو ئي لفظ نه مليو، سو ا. ملير.

۾ لڳا هئا، آفيس جي ڪمر مان ترسي پيو هوس. اڪثر ماڻھو ٻارھين وڳي نڪري ويندا آهن؛ ۽ جن منٽن اندر آفيسون خالي ٿي وينديون آهن. هوءَ ٺيڪ ٻي لڳي آئي هئي. دروازي تي ٻيھي اسان کي تڪڙ لڳي. سندس اکين ۾ الائي ڪھڙي رونق؟ ڪھڙي چمڪ هئي. جو هر ڀيرو به اسان جو ڌيان ڏانھس ڇڪجي ويو. اسان کي پاڻ ڏانھن ٺھاريندو ڏسي مرڪي ڏنائين. ان مرڪ ٿي شايد مون کي ايتري ڪشش ڪئي هئي. ان مرڪ کي بيان ڪرڻ شايد مشڪل آھي. شاعرن جون سموريون تشبيھون به اڻڀريون ٿيون لڳن - مڪڙيءَ جو صبا جي سڌ تي ٽڙي پوڻ ته ٻنھم غير موزون آھي. بهار جون رنگينين، چمن جون دلفريبيون وغيره به نه ٿيون ٺھڪن. جيڪڏھن آئون ان کي بيان ڪرڻ وھان ته شايد ھيئن چوان؟ جڻ ڪنھن ماءُ ٻار جي شرارت لڪچوريءَ ڪڍي ورتي هجي؛

ڄڻ ته ڪنهن سهاڳڻ پنهنجي ور کي ، پاڻ ڏانهن آڏيءَ اک سان اها ريندو ڏسي ورتو ڊڄي ، ڄڻ ته ڪنهن جوانڙيءَ کي پنهنجي پريتر کي چيڙائڻ جو خيال آيو هجي ؛ ڄڻ ته حورن جي تقدس مرڪي ڏنو هجي ، ڄڻ ته ڪنهن سالن جي پراڻي پيار کي پناهه ملي هجي . پر انهن سمورين ڳالهين ان مرڪ سان فقط اٽلڪو واسطو ئي ٿي رکيو . شايد ان مرڪ جي انهيءَ ناقابل فهم ڪيفيت ئي مون کي ڪهاڻي وڌو هو .

ٿورو هڪندي آئون پڇي وينس ، ” ڇا ڪپڻي ؟ “ سوال پڇي شرمندو شرمندو محسوس ڪرڻ لڳس . ڇا اهو به ڪو سوال هو ؟ ڇا آئون اهو سا ڳيو مقصد ڪن بهتر ۽ وڌيڪ پيار ڀريل لفظن ۾ ۽ وڌيڪ سٺاچي نموني ۾ ادا نٿي ڪري سگهيس ؟

جيسين آئون سوچيان ، ان کان اڳ هن جو منو آواز ڪمري ۾ پُڙڻ لڳو . آواز ڄڻ ته هن جي چپن مان نه ، پر ڀيرن ۾ ٻيل ڇاڙيءَ جي پاڙين مان ٿي آيو . ” ڪهڻا وڳا آهن ؟ “

” وڳا آهن ، “ مون پاڻ سنڀاليندي چيو .

” پوءِ اوهين هتي ڇو ويٺا آهيو ؟ “

” تون چوڻ ته اٿي وڃون ! “ آئون هن جي مرڪ ۽ حڪم جي احساس مان لطف اندوز ٿي رهيو هوس . هن بهاري طرف اشارو ڪندي چيو ، ” مون کي هتي بهاري ڏيئي آهي ، اوهين نڪرو ته بهاري ڏيان . “ منهنجي ساٿيءَ کي هن هيڏڙيءَ چوڪريءَ ۾ وري پنڀڀائيءَ جي ڳالهائڻ جو انداز بلڪل پسند نه آيو . هن ٿورو ڪاوڙجندي چيو ، ” هل ... هل ، اڌ ڪلاڪ کان پوءِ اچانءَ . “

” آئون تنهنجي نوڪريائي ٿورو ئي آهيان ، جو اڌ ڪلاڪ کان پوءِ اچان ! “ هن کي شايد ڪاوڙ اچي ويئي ، پر مرڪ سندس چپن جي ڪنڊن ۾ اچان توڻي جهاتيون پئي پاتيون . ” اسين هتان ڪو نه اٿنداسين ، نڪر هتان نه ته ... “ منهنجي ساٿيءَ

خفي ٿي چيو.

هڪ ڀنگيائي کيس منهن هڻي، سا ڳالهه هن کي پنهنجي ڪانه هڻي. پر هن جي رويي ۾ ڪابه تبديلي ڪانه آئي. هن ۽ ايمان کي مرڪ جي صورت ۾ مون پهريون ڀيرو هن ۾ ڏٺو. ٻانهن کي لوڏو ڏيندي هن بنا ڪنهن ڊپ جي بهارو فرش تي زور سان ڦيرائڻ شروع ڪري ڏنو. جيسين اسين پاڻ منڀاليون، تيسين مڻيءَ جو هڪ غبار اسان کي ويڙهي ويو، ۽ اسين ڪنگهندا ڪمري کان ٻاهر نڪتاسين. مون کي ته بي اختيار ڪل اچي ويئي. مڻيءَ ۽ ڪل کان آئون ذري گهٽ انورڄڻ لڳس. ۽ منت به ڪونه گذريا ته هوءَ صفائي ڪري ٻاهر نڪتي. منهنجي ساٿيءَ جو ٻارو ڪافي آهي ڪان بهار نڪري چڪو هو، تنهن هن جي ايندي ئي ڪٿي ٻانهن ۾ هڪ وڌس. ”تنهنجي اها هڪ! هي ڏس اسان جي ڪپڙن جا حال! هتان لپاٽ هڻانءُ.....“

”لپاٽ هڻي ته ڏس، وڏو آيو آهي لپاٽ هڻڻ وارو! هيءُ بهارو ڏٺو اٿئي نه؟“

منهنجو دوست کيس ڏک هڻڻ تي هيو ته مون ڪٿي کيس ٻانهن کان جهليو. مون چوڪريءَ جي ٻانهن ڇڏائي، کيس چيو: ”پر چوڪري، ائين ڪو ڪبو آهي ڇا! ماڻهو ويندا هجن ته به تون بهاري ڏيندينءَ ته ضرور ڪو توکي مار ڪيندو.“ شايد منهنجي دوست جي اکين کان هوءَ اڳتي ڪجهه هيڃڪڙي ويئي هئي، پر تڏهن به لاهرواهيءَ سان چيائين: ”هوءَ ماڻهو ڇو ٿا ويهن؟ مون کي ڇوڏ هن ڪمرا صاف ڪرڻ آهن. جيسين اهي صاف نه ڪندس، تيسين اها مانيءَ پور به ڪانه ڏيندي. به لڳي ويا آهن.. بک لڳي آهي.“

”تنهنجي ماءُ ڇو نه ٿي صفائي ڪري؟ توکي ڇو ٿي موڪلي؟“

”پوءِ اسان لاءِ ماني تون پڄاڻيندين؟“

”پلا پڙهين؟“

”هاڻا مونسپانيءَ (ميونسپل) جي گاڏيءَ تي لڳل آهي. ان کي چئين وڳي چوڻي ملندي آهي.“

”پوءِ تون چوڏهن ڪمرا صاف ڪندي ٽڪجي ڪانه هوندين؟“

”ٽڪجي هوان ته پوءِ ماني ڪيئن ملي؟“

آئون ڇپ ٿي ويس. ويچارڙي ٻارڙي! سامهون رستي تان مونندڙ، سندس ٿي هر عمر چوڪريون رنگ ٻرنگي ڪپڙن ۾، ڪتابڙا

ڪڇ ۾ ڪري بسن جي انتظار ۾ بيٺيون هيون، ۽ هيءَ بهارو ڪٿي چوڏهن ڪمرا صاف ڪرڻ آئي هئي. هن ڄڻ ته منهنجي

خيالن کي پروڙي ورتو. ۽ پڇيائين، ”تو کي پيئون آهن؟“

”هاها، مون کي ته چار پيئون آهن. هڪ بلڪل تو جهڙي آهي.“

۽ تو جهڙي ٿي چري آهي!“

”آئون ڪا چري آهيان ڇا؟ پلا، تنهنجون پيئون پڙهن؟“

”ها، اسڪول ۾ پڙهنديون آهن.“

”پوءِ ته ڪپڙا به سٺا پائينديون هونديون؟ جيڪا چوڪري

پڙهي، انهن کي مائٽ سٺا ڪپڙا وٺي ڏين، ائون نه؟“

آئون هن جو مقصد نه سمجهندي به چئي وينس: ”ها.“

”امين نه پڙهون، نه سٺا ڪپڙا هليون.“

”تون ڇو نٿي پڙهين؟“

”پوءِ بهاري ڪير ڏيندو؟“

آئون کڪو وڪو ٿي ويس.

”پلا پڙهڻ ڏکيو آهي يا سولو؟“

”ڏکيو ته ڪونهي.“

”بهاري ڏيڻ ته ڏاڍي ڏکي آهي. جڏهن ڏاکڻ تي بهاري

ڏيندي آهيان. الا، چيلهه ۾ ٿي سور پئجي ويندو آهي. جهڙي

ڪا ٻڍي فقيريائي!“ هن چيلهه جي ڪندي ٻڍي فقيريائيءَ جي اهل

ڪندي چيو. انهيءَ ويل هن جي منهن تي جيڪا شرارت هئي، ان ۾ عجيب
بيرواهيءَ جي ڪيفيت هئي. ٻارجي انهيءَ ڪيفيت تان ئي ته ماڻرون
بلهار وينديون آهن. مون کي بي اختيار ڪل اچي ويئي.
”پلا تون پنهنجو نالو ته ٻڌاء؟“

”رامون۔“ تنهنجو؟

گهڙي لاءِ مون پنهنجي نالي تي غور ڪيو. اڀڙو ڊگهو،
اڻوڻندڙ ۽ هڪ غير ٻوليءَ جو نالو ٻارڙيءَ کي ٻڌائڻ، سندس
ذهن تي ظلم ڪرڻو آهي. ڪجهه سوچي مون چيو، ”سجُو“
هوءَ وري اچي ڪل ۾ چٽڪي ۽ ٽهڪن وڃان چيائين، ”سجُو
ته ڇوڪرين جو نالو ٿيندو آهي!“

”۽ رامون به ته ڇوڪرن جو نالو ٿيندو آهي، پوءِ؟“

”نه نه، منهنجو نالو ته رامي آهي، پر اسان مون کي راسون
سڏيندي آهي.“

خالص عربي لهجي سان پنهنجي نالي کي مردانو ظاهر ڪرڻ
جو هوءَ به خيال نه آيس، پر پنهنجو بچاءَ ڪرڻ خاطر چيس:
”منهنجو نالو به ته ٻيو آهي، پر منهنجي اسي مون کي سجُو
ڪوٺيندي آهي.“ هن جي شير مرڪ سان سمجهيم ته هوءَ
وري به ڪو اڻانگو سوال ڪرڻ واري هئي، پر ايتري ۾ هيٺان
سڏ ٿيو، ”رامون... چوري!“

”اسان ٻئي سڏ ڪري، هاڻ سخت مار کائيندس. دير جا ٿي
ويئي آهي۔“ پوءِ سڏ جو جواب ڏيندي زور سان چيائين: ”آئي
امان!“ اسان کان ٿورو پري وڃي، هن وري پويان نهاريو،
۽ ڪلندي، ڇپ ڪندي منهنجي دوست کي ڇيپارا ڪيڻ لڳي،
۽ پوءِ ٽپ ٽپ ڪري، ڏاکڻ تان لهي ويئي.

مون کان ٽهڪ نڪري ويو. ۽ منهنجو دوست ڪجهه
لامراضگيءَ سان چوڻ لڳو، ”اڃ صبح ڪا چڪي ته ڪانه
ڇاڙهي آيو آهين!“

ٻئي ڏينهن آئون ۽ منهنجو مائٽي اٿڻ ٿي وارا هئاسين ته هوءَ آئي.
 ۽ رواڙي تي اچي بيهي رهي. سندس ڇنڇن تي اها ٿي ايسرائل
 واري مرڪ هئي. هڪ هڪ ۾ بهارو، ٻئي هڪ ۾ هڪ ننڍڙي
 هڙ ڪڍي، گهڙيءَ لاءِ اسان ڏانهن نهاريندي رهي. منهنجي مائٽيءَ
 جي اکين ۾ وري به ڪجهه خفا ٿيڻ جا آثار اچڻ لڳا هئا.
 پر منهنجي اکين منجهه پنهنجائپ ڏسي هوءَ هلي آئي. هڙ ميز
 تي رکي ڪجهه بناوٽي ڌيرج سان چيائين، ”مائين، ڏس تنهنجي
 لاءِ ڇا آندو اٿم؟“

”اڙي رامون؟ اهو وري ڇا؟ اهو سائين لفظ ڪٿان سڪين؟“
 ”امان چيو ته آفيس وارا ماڻهون وڏا بابو لوڪ آهن، انهن
 کي سائين چوڻ گهرجي!“

هن جي اکين ۾ معصوميت موٽي آئي هئي.
 ”ٻڌ رامون، ٻين کي پل سائين ڪري سڏ، پر مون کي ’سڄو‘
 ڪري سڏ ڪندي ڪر. نه ته توسان اوٽي.“
 ”پر هڙ ته کولي ڏس.“

”هيءَ منهنجي لاءِ آندي آئي؟“

”ها، نه ته ٻيو وري ڪنهن جي لاءِ ڪو هن لاءِ آندي اٿس.“

هن جي اکين ۾ ٻاراڻو حسد پيدا ٿيڻ لڳو هو.

مون هڙ کولي. ٻه مٿيون لوليون ۽ ٻه لڏون! ”اڙي واھ -“

هيءَ ڪٿان آند ٿي؟“

”اسان ٺاهي آهي، اڄ دسھڙو آهي نه! ڪاٺي ڏس. لڏون ته“

سڄي ڪيهر جا آهن. امان چيو ته پوري هڪ رهي جو منجهس

ڪيهر پيو آهي.“

مون هڪ لڏون پنهنجي وات ۾ وڌو ۽ هڪڙو پنهنجي مائٽيءَ

کي آچيس. ٻه سندس اکين ۾ نفرت جا ٻاڇولا ڏسي، مون

وري ڪڍي ميز تي رکيو. هو مون کي يا ته ٻاڳل سمجهي رهيو

هو يا ڪافرا! پنڳياڻيءَ جي هٿ لڳل شيءِ ڪاٺ جي خيال کان

ٺٽي هن جي جسم ۾ سيمسرات پئجي ويو!
 ”تون به ته ڪاءُ! مون لڏون رامون ڏانهن وڌائيندي چيو.
 ”مون ته الاهي لڏون ڪاڏا آهن. ايترا جو ماني بدران به لڏون
 ٺٽي ڪاڏا اٿس!“

”پلا تو هي منهنجي لاءِ ڇو آندا؟“
 ”الائي، دسهڙو هو نه. دسهڙي تي لڏون کائبا آهن.“
 هوءَ ڪو به سبب سوچي نه سگهي. شايد ان جو سبب هن
 سوچيو به ڪونه هو. آئون به هن لاءِ ڪجهه ٺاڦيون وٺي آيو
 هوس. ميز جي خانِي مان ڪڍندي مون ڪٿي سندس آڏو رکيون.
 ”اچي، هان، هي تون کائي ڏس.“
 هن ٺاڦين جو ٻڙو کوليندي پڇيو. ”هيءَ ڇا آهن؟“
 ”ٺاڦيون.“

”ٺاڦيون؟ ٺاڦيون ڇا. ٿينديون آهن؟“ مون هڪڙي ٺاڦي تان
 ٻنهي کولي کيس ڏني. ”ٺاڦيون، ڪٽمنڙن جو هڪ قسم آهي.“
 ٺاڦيءَ کي چاڙيندي، ڇاڀا ڏيندي، هوءَ چوڻ لڳي. ”هل هل،
 ڪٽمنڙا ته مٺا ٿيندا آهن. هي ته ڪسارا آهن.“
 ”چري، هن ۾ ڇاڪليت آهي. انهيءَ ڪري توکي ڪسارو ٿو
 لڳي. نه ته هي ڏاڍيون سٺيون ٿينديون آهن.“

”پلا هي تو ڇو آنديون آهن؟“
 ”تنهنجي لاءِ آنديون اٿس.“
 ”منهنجي لاءِ ته آهن، پر ڇو؟“
 ”تو پلا منهنجي لاءِ مٺائي ڇو آندي؟“
 ”اهو ته چير نه ته دسهڙو آهي، دسهڙي تي مٺائي کائي
 آهي.“

”نه مون به دسهڙي لاءِ آنديون آهن اسين دسهڙي تي
 ڇاڪليت کائيندا آهيون.“
 ”هل هل، تنهنجو دسهڙو ڪو ٻيو آهي ڇا؟ دسهڙو ته سڀني

لاءِ ساڳيو ٿيندو آهي.

مون سوچيو؛ دسهڙو برابر سڀني لاءِ ساڳيو هوندو آهي. جهالت
 ۽ اونداهه جي ديو راوڻ کي ساڙي، ڄاڻ ۽ سوجهري جي سڀني
 کي بچائڻ جي سوچ ته انسان جي صحيح سوچ آهي. هي دسهڙو
 ته هر سال ملهائيو وڃي ٿو. پر هو دسهڙو ملهائڻ لاءِ الائجي
 اڃا گهڻا سال لڳندا. هن جي اکين جي ڇڪ ۾ نهاريندي
 منهنجي دل ۾ هڪ آسپد جاگڻ لڳي. جن ته هن جون اکيون
 چونديون هجن ته سوجهري جي سوچ ۾ ڪا به ڪانهي. اونداهه
 انسان جي قدمن هيٺان لتاڙجي، دور پڇندي وڃي، ۽ سوجهرو
 ان جي جاءِ والاريندو وڃي.

هن مونکي ائين ٻڌائين ته اڄ تون ڏياريءَ
 تي اسان جي گهر ايندين؟ ڏياري ايندي، ڏيا ٻرندا. ۽ اسين
 سڀ سٺا ڪپڙا هائينداسون. تون ايندين نه؟
 ”ها ها، آئون ايندس؛ ڏياري جي ڏينهن ته هر هنڌ سوجهرو
 هوندو. ڏيا پنهنجي جوت سان جڳ کي جرڪائي ڇڏيندا. ها
 ڏياري ترت ايندي. ان ۾ ڪي گهڻا ورهيه نه لڳندا. روشني
 ضرور اونداهه تي سوچ هائيندي!“

مونکي الائجي ڪهڙي خيال اچي ورايو هو. آئون خبر نه آهي
 ڪهڙين اونداهين ۽ سوجهرن جي دنيا ۾ ڪم هوس. هن جي
 اڀرجم سمجهه مون کي سمجهڻ کان لاچار هئي. پرڙي ته هئي!
 منهنجي لفظن تي حيران ٿي چيائين: ”چريو! ڏياري کي ورهيه
 وري ڇا، ڏياري ته ويهن ڏينهن کان پوءِ آهي.“
 ”اوھ! ايترو جلد!“

”ها، ڏياري جلد ايندي، اسان ته ڏيا به وٺي ڇڏيا آهن. ۽ آئون
 ڏياريءَ ڏينهن ڪمرا به صاف ڪانه ڪندس!“
 ”ڏياريءَ جي ڏينهن ڪير به ڪمرا صاف نه ڪندو. سڀ ڏي-
 ٻاريندا. سڀ انسان خوش ٿيندا.“

هو شايد هاڻ مون کي عجيب وهر ڀريل نظرن مان ڏسي رهي هئي. هن لاءِ ڌياري صرف ڏيڻ ٻارڻ، منائي ڪاٺڻ کان سواءِ، ڪمرن صاف ڪرڻ کان موڪل جو ڏينهن هو. ۽ ان تي وڌيڪ سوچڻ هن جي ذهن کان بلڪل ٻاهر هو.

”چڱو — آئون وڃان ٿي، امان سڏ ڪندي هوندي. آئون هي ڪهڙي امان!“

”ها ها، تنهنجا ئي ته آهن!“ هوءَ چمر چمر ڪندي هلي ويئي.

شايد ٻن ورهين کان پوءِ منهنجي بدلي ساڳي هنڌ تي ٿي. رامون منهنجي ذهن تان بنهه مٽجي چڪي هئي. هڪ ڏينهن نوڪري سنڀالييندي، آئون منهنجي پرڻي سائيءَ سان گڏ ڪم جو جائزو وٺي رهيو هوس. آفيس بند ٿيڻ جو وقت آيو، پر اسين منهنجي ڪم ۾ مشغول رهياسون. اوچتو ڪنهن دروازي مان ليئو ٻاڏو: گهونگهت مان ڍڪيل چهرو، ۽ هٿ ۾ بهاري. مون کي هڪدم رامون ياد اچي ويئي. ۽ منهنجي وات مان بي اختيار نڪري ويو. ”رامون!“

هوءَ ڪو وقت ته ائين ئي بيٺي رهي. گهونگهت هٽائي، منهنجي منهن ۾ تڪيندي رهي. منهنجي ذهن ۾ چڻ تم ڪو چيو؟ وڃائڻ لڳو: نه نه، هيءَ رامون ئي نٿي سگهي. هي پنڊ پهنڻ اڪيون، هي ڀيلو ڀيلو، ڏٺو چهرو، هي سڳي ٺوٺ ٿي ويل چپ، هي چهري تي وحشت ۽ عجيب ڊپ جا آثار، هن جو آواز ۽ ساڪت جسم، هي گونگو هڏن جو ڀيرو. هي سنان ۽ شمشان جي بازگشت. هيءَ رامون ئي نٿي سگهي. پر هن جو ڪنهن ڪوهه ۾ ڪريل انسان جهڙو آواز آيو. ”جي صاحب!“ ... ان ’صاحب‘ لفظ ۾ صدين جو ڪرب ۽ درد ڪتر موزي اٿيو هو!

آئون ڪرسيءَ تان اٿي بيهي رهيس. ۽ ڪجهه اهڙي انداز سان

هن ڪسي گهورڻ لڳس جو هوءَ ششدر ٿي ويئي، ۽ ڇپ ڇاپ اتان هلي ويئي! آئون هن جي وڃڻ کان پوءِ به هن کي دروازي ۾ بيٺل ڏسي رهيو هوس. شايد هن جي پوت کي! منهنجي ذهن تي انهيءَ ڏهڪ لائيجي ڪهڙو اثر ڪيو، ۽ پوءِ مون کي پنهنجي ساٿيءَ جي ٽهڪن جو آواز ڪنن تي پيو. ۽ آئون ڪرسيءَ جي ٻانهن جو سهارو وٺي ويهي رهيس. مون کي ائين محسوس ٿيو جڻ ته ڪنهن انڌي انسان جي هٿ مان ڪنهن لٺ ٽري ورتي هجي. ۽ هو پاڻ بچائڻ لاءِ ڪنهن مهاري جي تلاش ۾ پئڪڻ لڳي!

شايد مون کي ايترو پريشان ڏسي، منهنجي دوست پنهنجي ٽهڪن کي جهڪو ڪيو، ۽ مون کي ڪجهه آٿت ڏيڻ جي انداز سان چيائين: ”اوهان ڪسي اوچتو ٿي ڇا ويو. هڪ جهڙيءَ سان اوهان کي ايڏي همدردي! هن جي اها شڪل سندس مڙس بنائي آهي!“ مون کان چڻ ته هڪ چرڪ نڪري ويو. رامون..... معصومي، گلن کان به نفيس، پنيپوريءَ کان وڌيڪ چنچل رامون پوئجي ويئي هئي. منهنجي وات مان صرف هڪڙو لفظ ئي اجهي سگهيو ”اوهه!“

۽ پوءِ منهنجي دوست مون کي ٻڌايو ته منهنجي اتان بدلي ٿيڻ کان ڪجهه مهينا پوءِ رامونءَ جي شادي ٿي ويئي هئي. شاديءَ کان پوءِ به هن منجهان اها اچل، اها چنچل نه ويئي. ڀلا ٻارڙيءَ کي ڪهڙي ڄاڻ ته شادي ڇا ٿيندي آهي. هن کي ته فقط اهوئي سمجهايو ويو ته سندس گهٽ جي سامهون ڪيس گهونڪهٽ ڪيڏو لازمي هو: ڪجهه ڏينهن ته شايد اها ڪيس ڏکي لڳي، پر پوءِ هن انهيءَ مان به شرارت جون نيون راهون ڳولڻ شروع ڪيون. هوءَ پنهنجي پيءُ کي ايندو ڏسي ۾ گهونڪهٽ ڪڍي سامهون ايندي هئي.!

۽ هڪ رات..... هڪ دل ڏاڙيندڙ رڙ، ڀنگين جي ڪوارنرن

سان آئي، آفيسن جي بلڊنگن ۾ ٻڙاڏا پيدا ڪندي، فضا ۾ سماڻجي ويئي، ۽ ڪنهن ڪيلي چئي ڏنو: 'رامونءَ جو گهوت دارو پي آيو آهي -'

۽ ان رات رامون زال ٻڄي ويئي: سندس چنچلٽا، سندس معصوم ٽپلون، سندس ٽينگ ٽپا ڪنهن اڃاڻي موت مري ويا!

منهنجو دوست شاديءَ جي فلسفي ۾ - بيان ڪرڻ ۾ محو هو، ۽ مون کي ڪنهن روشن نگريءَ ۾ ڏياريءَ جي موقعي تي هڪ هڪ ٽپ سمورا ڏيا، وسامندا نظر آيا، ۽ جڏهن آخري ڏيئو وسامڻ تي هو، تڏهن ڏيئي جي سڙندڙ وٽ مان ڪنهن رامونءَ ڪنجهندي چيو: 'سائين، ڏياري وري ڪڏهن ڪانه ايندي - ڏياري ته مري ويئي! رامون مڙي ويئي، ڏياري مري ويئي!' آخر ڏيئو به وسامي ويو، ۽ ان جاءِ تي اوندهه جو وڻ هڪ ڦٽي صدين جي اوندهه جو پيچ پيٽندي، ڪارا ڪارا، گهرا گهرا ٻاڇولا ٻڪيڻ لڳا.

ماهوار روح رهاڻ - حيدرآباد سنڌ

جولاءِ 1960

گڏي

ٿارا مهر چنداڙي.

ميرا ببلوءَ جي لعل لعل ٻلن کي چمڻ لڳي ، ٻلن کي چمي
چن کي چميس . چن کي چميس . جيئن پونڊرو ٻيو گل جو
واس وٺندو آهي ٻيو گل جي رس چوسيندو آهي .
ببلوءَ به پنهنجا ننڍڙا ننڍڙا هڪ مٿي ڪيا . هٿن ميرا جي
منهن کي چمي ورتو . ميرا جو من ڦوليو نٿي سمايو . هن ببلوءَ
جا هٿڪڙا هڪ جهلي اکين تي رکيا ۽ پوءِ انهن کي چمياڻين .
”چريءَ کي ڄاڻو پٽ ، چمي ڪيائينس چٽ ،“ ميرا جي ڪنن
۾ ، سندس ساھيڙي لپلا جي اکرن جو ٻڙاڏو گونجڻ لڳو .
ميرا مرڪي ڏٺو . مان چري آهيان ؟ مان چري آهيان . ببلوءَ
پٺيان چري آهيان . مان کيس هزار بار چمنديس . پوءِ چري ته
چري ئي سھين .“
ببلوءَ اڻ اڻ ڪيو . ميرا جھٽ آئي بوتل ۾ کير کڻي آئي .
کير جي بوتل ببلوءَ جي وات ۾ ڏيئي پاڻ به لپي پئي ۽
جھونڪارڻ لڳي .
کير پيئندي ببلوءَ کي ننڊ اچي ويئي . ميرا ببلوءَ جي وات مان
بوتل ڪڍي ، سندس کير ٻڌل آڻن چن کي چمي ۽ پوءِ ٺٽڪن
سان آھستيگيءَ سان سندس منهن آکھي وري سندس پاسي ۾
لپي پئي .
ميرا جو من خوشيءَ وچان ڦڙڦڙائي رھيو هو . هن ببلوءَ کي
پاڻي چڻ موھن کي سڄو سمورو ڀاتو هو . ببلو سندس زندگيءَ
جي خال کي پري ڇڏيو هو . سندس زندگيءَ کي پورن بناڻي
ڇڏيو هو .

لعل ببلوءَ ڏانهن اشارو ڪندي چيو، ”هن جي به سار ڪونه ٿيس جو جلدي گهر اچي؟“

ميرا ببلوءَ ڏانهن موهم وڃان ٺهاريندي چيو، ”ببلوءَ لاءِ سار جو ٿو پڇين؟ ببلو سندس جان آهي، جان. ببلوءَ کانسواءِ هڪ ٻل به ڇين ڪونه اچيس. رات جو به سرڪائي پاڻ سان سمهاري س. صبح کان هنج ۾ ڪٺيو ويٺو هوندو اٿس، جيستائين ڪم ٿي وڃي. آهي به قدرت. هو بهو جهڙو موهن ويٺو آهي.“ وري آتساهه وڃان چيائين، ”هي ڏس، اڪيون بلڪل هن جهڙيون اٿس نم؟ نيريون نيريون. نڪ جو ٻول به هن تي پيو وڃيس.“

لعل قياس وڃان ميرا ڏانهن ٺهاري چيو، ”پاڻي، تون ڏاڍي پورڙي آهين.“

ميرا پنهنجي ئي مٿو ۾ چيو، ”پورڙي ئي سهين. هر سچ ئي ٻڌايان ته هن ببلوءَ پنهنجي زندگيءَ جي باقي ڪميءَ کي به پورو ڪري ڇڏيو آهي.“

لعل چيو، ”پاڻي، تون پنهنجي سڀني پرنسي سنسار ۾ ئي پوري آهين. پنهنجي انهيءَ ننڍڙي گهر ۾ ئي رڌي پيئي آهين. ڪا ٻاهر جي دنيا جي به سمڪ پوئي ٿي؟“

ميرا منجهندي چيو، ”تو کي ڇا ٿيو آهي لعل؟ ههڙو ڪڙرو ڪڙرو ڇو پيو ڳالهائين؟“

لعل ڏک وڃان هڪ مهڻي چيو، ”تڏهن اهو سڀ مون کي ئي ٻڌائڻو هوندو. هڪ دل چوي ٿي ته ڪجهه به نه ٻڌايان. جيئن اڻ ڄاڻ، اڻوڄهه، پنهنجي زندگيءَ کي ڪلن جي سڃا سمجهي هلاين پيئي، هلندي اچين. هر ويڪ ٺٽو مڃير. ڀاڻيان پيو..... تنهنجو گهڻگهرو آهيان.“ ائين چوندي لعل جو آواز ڀاري ٿي ويو.

ميرا گهٻراهت وڃان لعل ڏانهن ٺهاري چيو، ”ڇٽ، ڇٽ. جلدي ڪم. منهنجو ته ساڻه ئي مڪائي ڇڏيو اٿئي.“

لعل چيو، ”پاڻي، تڏهن دل مضبوط ڪري ٻڌج. زندگيءَ جي حقيقت کان گهٻرائڻ نه. بهادر ٿي منهن ڏج.“ وري ميرا ڏانهن ترس وڃان نهاريندي بيلوءَ ڏانهن اشارو ڪري چيائين، ”پاڻي هي تنهنجو بيلو حقيقت ۾ موهن جو ٿي ٻار اٿئي. موهن جو ٿي رت اٿئي.“

ميرا اواڪ رهجي ويئي. جڙ بڻجي ويئي. اکيون هڪ ٽڪ وڃي بيلوءَ ۾ کٽيس.

لعل گهٻرائجي سڏ ڪيو، ”پاڻي!“

ميرا ڇپ.

لعل رڙ ڪري چيو، ”پاڻي!!“

ميرا ڇپ.

لعل آئي ميرا جو هڪ هڪڙيو. هڪ جهڙو برف.

لعل کيس ڪلهن کان ڌوڏيندي گهٻرايت وڃان سڏيو، ”پاڻي! پاڻي!!“

ميرا هلنگ تي بيهوش ٿي ڪري پئي.

لعل جو هردو ٻه ڏک ۾ نمار ٿي ويو. پريل آواز ۾ هڪاوڙين، ”پاڻي!“

ميرا جا ڪن سڏ ٻڌڻ کان قاصر هئا. لعل جهٽ ۾ گلاس

۾ پاڻي کڻي آيو ۽ ميرا جي منهن تي هاڻي چٽڪارڻ لڳو.

هوريان هوريان ميرا اکيون کوليون. سڀيون سڄيون اکيون!

لعل ڀڄائي چيو، ”پاڻي، مونکي معاف ڪر. اها خبر توکي

نه ٻڌائڻ ڪيندي هئي. مونکي محسوس ڪرڻ ڪيندو هو ته

منهنجي پاڻي جي ڪومل دل هي صدمو سهي ڪانه سگهندي.“

ميرا آهستيڪيءَ سان آئي، وهائي ڪي ٺيڪ ڏيئي ويئي. ڏيمي

۽ ڌڪاڻيل آواز ۾ چيائين، ”پانو تو ڪجهه ٻه ٻڌ ڪونه

ڪيو. تو مون انڌيءَ کي اکيون ڏنيون آهن، حقيقت ڏسڻ

لاءِ. مان تنهنجو احسان ڪڏهن ڪونه وسارينديس. صرف منهنجو

سوڳند ڪاٺي ڇٽم ته جيڪي تو هيٺ چيو، سو سورنهن آڏا
سج آهي. ائين نه ٿئي جو تنهنجي پليل ويچار سبب منهنجي
زندگيءَ جي راهه ٿي بند ٿي وڃي.

لعل چيو، ”پاپي، مونکي نه پنهنجو ڀاءُ آهي نه ڀيڻ. مون
ننڍڙي هوندي کان ئي موهن کي پنهنجو وڏو ڀاءُ ڪري ڄاتو
آهي. توکي پنهنجي سڄي پاپي- اها خبر بلڪل سچي آهي.“
اها خبر مون کي آڻان هڻي آهي...“ ڪن ٿوري بيلوءَ ڏانهن
اشارو ڪري چيائين، ”جتان جي هيءَ سوغات آهي.“

ميرا پنهنجن جذبن تي قابو رکندي گهٽيل آواز ۾ چيو، ”لعل،
تون هيٺ وڃ. مونکي اڪيلائيءَ ۾ رهڻ ڏي.“
لعل چيو، ”پر پاپي، تون اڃا پنهنجي حال ۾ ڪانه آهين.
موهن اچي تيسهائين...“

ميرا هٿ جوڙي چيو، ”مان توکي التجا ٿي ڪريان. تون
هيٺ وڃ. مونکي تنهائي ڪپي.“

لعل چيو، ”پاپي، مونکي معاف ڪج جو تنهنجي حڪم جو
مان اڄ آڻن ٿو ڪريان. هن حالت ۾ توکي ڇڏي وڃڻ
لاءِ منهنجو من نٿو مڃي.“

ميرا جي اکين ۾ پاڻي ٿري آيو. ڀريل آواز ۾ چيائين، ”لعل،
مان پنهنجي من ۾ گهٽ ٿي گهٽ ٻيئي محسوس ڪريان. مونکي
اڪيلائيءَ ۾ سوچڻ ڏي ته ڪهڙي ڪارڻ موهن مون سان هي
انرت ڪري سگهيو آهي؟“

لعل چيو، ”پاپي، تون هن وقت جيڪي به سوچيندين ۽ سو
صحيح سوچي ڪونه سگهندين. غلط ئي سوچيندين ۽ انهيءَ
جو حل به غلط ئي ٿي سگهندين ۽ اهو غلط سوچڻ تنهنجي زندگيءَ
جي رهنمائي ڪري ڪونه سگهندو.“

ميرا ڊگهو ساھ کڻي چيو، واقعي جيڪي سوچينديس سو غلط ئي
سوچينديس. ڀلا صحيح سوچي به ڪيئن سگهنديس. عورت جو

ٿيس. مرد ئي سڀ صحيح سوچي سگهندو آهي. زندگيءَ جي هر مسئلي جو صحيح حل ڳولهي سگهندو آهي. ”اٺن چئي غصي وڃان ڇپ ڏڪڻ لڳس. وري جوش وڃان چيائين، ”معصوم عورت کي دوکي ۾ رکي، ٻيءَ سان الوليون ماڻي، ان ماڻيل مان مليل ڀاپ کي، اٽڪل سان پنهنجي اڀوجهه عورت جي سپرد ڪرڻ، لاشڪ مرد جو ئي مرڪ آهي.“

لعل ٻڪاريو، ”ڀاڻي!“

مٻرا ٽانڊن وانگر پڄرندي چيو، ”پنهنجي ئي زال سان ايڏي بي نصافي، ايڏو اڻڀاڄار صرف مرد ئي ڪري سگهي ٿو.“

لعل ٿورو زور سان چيو، ”ڀاڻي! ذرا هوش ■ اڄ.“

ميوا ڪوڙ وڃان ڏڏندي چيو، ”مان پوريءَ طرح هوش ۾ آهيان. هوش وڃائي ويٺو آهي تنهنجو دوست!“ آواز ۾ اتي ٻهڙا ڀرجي آنس، ”الا... مون سندس ڇا بگڙيو هو؟“ ورلاپ ڪندي چيائين، ”مان ڪڏهن به سندس چئي ڪان ٻاهر ڪانه ويس. سندس انتظار ۾ راتين جون راتيون اڪيون وڃائي وهندي رهيس. سندس ننڍين وڏين الغرضين تي اک ٻوٽ ڪندي رهيس. ڪڏهن ڏکيو ڏوراپو نه ڏومانس. ڪڏهن، پنهنجا ڊگها ڏين ن اڪيلي اڪيلي گذارڻ لاءِ کيس نه ورجايم. سندس هر بهاني کي سري رام چندر جي وڃڻ وانگر مڃي ڪري سمجهيم.“

مٻرا جو هردو آن سهندڙ ٻهڙا وڃان ڪڙهن لڳو. هاڻ تان ضابطو وڃائي اوچنگارون ڏيئي روئڻ لڳي. چيريندڙ آواز ۾ چيائين ■

”اوھ ■ منهنجي مڃتا، منهنجي ڀڳتي، منهنجي شڪتي سڀ ويرھ ويا؟ منهنجو هي روپ، منهنجا هي ڪٺ سڀ بي معنيٰ نڪتا؟ منهنجي بي انتها پيار ■ موھ کي موٽ ملي...“

ٻارڏانهن فھري نگاھ وجھندي چيائين، ”هيءَ ڀاپ جي نشاني!“

لعل ڏيرج سان چيو، ”ڀاڻي مان تنهنجو دڪ محسوس ڪري سگهان ٿو. پر چاهيان ٿو ته تون پنهنجي اندر جي اک کولي

ڏسڻ ته ان سڀ لاءِ ڪير جوابدار آهي؟
 ميرا دڪ ۽ ڪاوڙ وڃان چيو، ”ڪير آهي جوابدار؟“
 لعل پختائيءَ سان چيو، ”جي چوان ته خود تون!“
 ميرا طنز وڃان چيو، ”ته عجب ڪونه لڳندڙ. مرد مرد جو حمايتي نه ٿيندو ته ڪير ٿيندو؟ چور جو ڀاءُ ڪنڊيچوڙ نه ٿيندو ته ڇا ساڌ ٿيندو.“
 لعل ڀرپوريءَ وڃان چيو، ”پاڻي تون دڪ درسي نه ٿي. optimist ٿي. حقيقت ڪن منهن نه موڙ.“
 ميرا ڏکڻدي چيو، ”پاڻ منڊس طرف وٺي مونکي ٿو صلاحون ڏين. ٻڌاء، ٻڌاء، منڊس هن اٺيءَ لاءِ ڪهڙيءَ طرح سان جوابدار آهيان؟“
 لعل ڏيرج سان چيو، ”تم ٻڌي ڇڏ، هي به هڪ اڻ وڻندڙ سچ. موهن کي تو سڀ ڪجهه ڏيندي به ڪيس بکيو رکيو آهي. بي حد بکيو. اها بک سهي سهي انسان آخر حيوان ٿي هوندو آهي!“
 ميرا حيرانيءَ وڃان چيو، ”ڇئين ڇا پيو؟ مون ڪيس بکيو رکيو آهي؟ مان جيڪا منڊس کاڌي پيتي جي اون رکندي آهيان، سا ورلي ڪا عورت رکندي هوندي.“
 لعل چيو، ”کاڌي جي بک ڪير ٿو چوي پاڻي! مان جسم جي بک جي ڳالهه ٿو ڪريان.“ هڪ ڪن ترسي چيائين، ”موهن مون سان هڪ به ڀيرو اها شڪايت ڪئي هئي!“
 ميرا جو منهن ڪاوڙ وڃان لعل ٿي ويو. جوش وڃان ڏنڊي چيائين، ”تو کي اهو سڀ پنهنجي پاڻيءَ کي چوندي شرم نٿو اچي؟ توهين سڀ مرد وحشي آهيو. عيش ڀرمت آهيو. توهان جي زندگيءَ جو بنياد ئي آهي عيش! توهين ڪنهن دورتي جي نفيس پيار کي ڇڏ ڇڏو.“ ڪاوڙ وڃان ڪڙهندي چيائين، ”مونکي تنهنجي نصيحتن جي ضرورت ڪانهي. تون هاڻي وڃي سگهين ٿو.“

ٻار سنڌي ڪهاڻي ■

لعل ڪي ميرا جي انهن اکرن ۾ پنهنجي بي عزتي ۽ جو احساس ٿيو. آئندي ڇيائين، بنا پڇڻي ڪنهن کي صلاح ڏيڻ لاشڪ هڪ ڪناهه آهي، پر اڃا به پايي ويندي ويندي، سچي جي حيثيت ۾ صلاح توڙيان ته ٿڌي سيني وڃارج ته ان لاءِ جوابدار ڪير آهي؟

لعل ويو هليو. ميرا ٽٽل ٿاوي ۽ وانگر پلنگ تي ڪري پئي ۽ اوچنگارون ڏيئي روئڻ لڳي. اوچنگارن کانپوءِ سڌڪا ۽ سڌڪن کانپوءِ مسڪيون. من ۾ آيس ته ان ٻار جو ڪلو ڪهڻي ڇڏي. هڪ کن ۾ سندس جيون ليلا سماعت ڪري ڇڏي. ان جي جنهن سندس زندگيءَ ۾ آڱ لڳائي هئي، جنهن سندس خوشين کي غم ۾ بدليو هو، جنهن ڪارڻ موهن سندس حق ڪسي ڪنهن پيءُ سان ناجائز رشتو رکيو هو. ميرا جو من نفرت وڃان جلج لڳو.

هن ٻار ڏانهن نهاريو. سندس تن بدن کي آڱ لڳي ويئي. هن پئي هڪ ٻالڪ جي ڪلي ڏانهن وڌايا. ميرا جا هڪ ڪنٺڻ لڳا. وويڪ ڪنٺڻ لڳو.

پر پوءِ به سندس هڪ ٻالڪ جي ڪلي ٿاڻن پهچي ٿي ويا. ٻالڪ ننڊ ۾ مرڪي ڏٺو. شايد ڪو مٿو سڀو ڏٺائين. ميرا کي لڳو ڄڻ ٻالڪ جا ننڍڙا نازڪ مرڪندڙ چپ ڪيس مٿو ڏوراڻو پيا ڏين، 'ان ۾ منهنجو ڪهڙو ڏوهه آهي؟' ميرا جا ڪن ڏلا ٿي ويا. ميرا منهن ورائي ڇڏيو. سندس من پٽڪڻ لڳو.

ڇهن ۾ پٽڪڻ لڳي، 'ان سڀ لاءِ مان جوابدار آهيان؟' بي چيني ۽ وڃان ميرا وري هاسو ورايو.

هاڻ کان ٻار ٻار ٻچڻ لڳي، ڇا سچ ٻچ مان جوابدار آهيان؟
 ناجائز وات هن ورتي آهي. پاپ هن ڪيو آهي، دوکو هن ڏنو
 آهي ۽ پوءِ به جوابدار مان آهيان؟“ ميرا جو من ڪڙهڻ لڳو.
 ”لعل به موهن جو حمايتي بڻجي آيو. آخر به ته موهن جو ئي
 دوست آهي نه؟“

روئي روئي جڏهن ميوا ساڻي ئي پئي، تڏهن سندس ساڻو من
 کيس وٺي ويو ماضيءَ جي سمرتين ۾..... کيس ياد آيو،
 ٻاڙي واري مرهڻياڻيءَ جو اکهارو ■ ڪارو ٻار، جنهن کي
 موهن هنج ۾ کڻي چميو هو. ميرا ڪراهن وچان ڇڏيو هو،
 ”ههڙي گدلي ٻار کي پيار ڪرڻ تي الائي ڪيئن ٿي
 دل ٽيو.“ ■

”موهن چيو، I wish, I had love children. Meeru, my own child“

ميرا ذرا ناراضجي سان چيو، ”ڳالهه ڳالهه تان اهو ساڳيو
 ڦوراهو ضرور ڏيو. جڻ مان ڪا آن ۾ ارهي آهيان. اسانکي ٻار
 نٿو ٿئي آن ۾ منهنجو ڪهڙو ڏوهه.“
 ”ڪنهن چيو ته ٻار نٿو ٿئي سگهي؟ ڊاڪٽر ڪونه چيو هو ته
 نه تو ■ ڪو نقص آهي ۽ نه مون ۾. ڪوتاهي آهي ته صرف
 تنهنجي co-operation جي.“

آن رات موهن ميرا کي ٻڌايو هو، آٿرايو هو ■ آخر کيس
 مڃايو هو. ميرا ان مانڀو پنهنجو پاڻ ڏنو هو. سندس بدن
 سينجي ويو هو. سندس نسون ٽانجي ويون هيون. موهن خفي
 ٿي چيو هو، ”تو کان ته هڪ رپڙ جي گڏي بهتر آهي، جنهن
 کي مرضيءَ مطابق ڦيرائي گهيرائي ته سگهجي ٿو.“
 رپڙ جي گڏي ■ ميرا جي اکين ۾ آنسون ڀرجي آيا. ميرا جو
 من ويچارو بڻجي ويو. روحاني پيار جي ڪانڪي ميرا، جسماني
 پيار اڳيان هار کائي ويئي. اهو ڪوڙو سچ کيس ڪٽلڻ لڳو.

ميرا پنهنجي ئي ساڙهي ۾ جي آڏچل سان پنهنجون اکيون آڳهي ڇڏيون. هن ماضيءَ جي انهن اڻ وڻندڙ خيالن کان نجات پائڻ تي چاهي، پر خيالن سندس پيڇو نه ڇڏيو.

موهن جو پيار ٻريو سڏ، ”ميرا.“
”هون.“

”ٿورو سِرهي اچ.“
ميرا ٿورو سِرهي آئي.
”موهن کيس چاٽيءَ سان جڪڙي ڇڏيو.“
”ڇڏيو، هي ڇا ٿا ڪريو.“

اڃا به کيس ٻانهن ۾ پيڙيندي موهن چيو، ”ميرا، دل چاهي ٿي ته اڄ توکي ايترو پيار ڪريان، ايترو پيار ڪريان پنهنجي ٻار ۾ ساڻي ڇڏيان.“
ميرا پاڻ ڇڏائيندي چيو، ”ڇڏيو، مونکي ننڊ ٿي اچي.“
موهن ٻانهن ڏليون ڪندي چيو، ”توڪي ڪڏهن ننڊ نه به آئي آهي؟ مان بستري تي ليٽان ٿي مس ته توکي ننڊ اچڻ لڳي. جن مان ڪا ننڊ جي گوري آهيان.“
ميرا ذرا خفي ٿي چيو، ”اوھم.“

موهن کيس سمجهائيندي چيو، ”ميرا، تنهنجي پيار ۾ حرارت ڇو ڪونهي؟ ڏس منهنجا جذبات... منهنجو پيار...“
ميرا ٽٽائيندي، موهن جي کلي ۾ ٻانهن وجهي سمهڻ جي ڪئي.
موهن کيس منائيندي چيو، ”تون اهو ڇو ڪوله ٿي سمجهين ته اهو به زندگيءَ لاءِ ايترو ضروري آهي، جيترو زندگيءَ لاءِ ڪاڏو.“

ميرا ان مانڀو چيو، ”مونکي ان طرح نٿو محسوس ٿئي.“
موهن ناآميدگيءَ وچان چيو، ”You are a cold woman.“
ميرا پختائيءَ سان چيو، ”cold ٿي سهين.“ پر ان ڪري منهنجي پيار ۾ ڪابه ڪوتاهي ڪانه ايندي.“

موهن چئي ڏنو، ”تنهنجو پيار بي معنيٰ آهي.“
 ميرا ذرا ماڻي سان چيو، ”آٽو، جلدي ڪپڙا مٽي اچو. ڪيڏي
 مهل کان هي قوهان ڏانهن نهاريو اٿس.“
 موهن کي ميرا جي بدليل رخ عبرت ۾ وجهي ڇڏيو. باقي به
 موهن جي حيرانيءَ جي حد نه رهي، جڏهن ميرا معصوميت سان
 موهن جي ڀر ۾ لپتي پئي ۽ سندس گلي ۾ ٻانهون وجهي ۽
 ڪمس چنبڙي چيو، ”رٻڙ جي گڏي نه رت ماس جي جيئري
 جاڳندي مورتِي آهيان. مرضيءَ موجب ڦري گهري سگهان ٿي.“
 موهن هڪ ڪن وشواس نه ايندڙ نگاهن سان ميرا ڏانهن نهاريو
 ۽ پئي هل هن به ميرا کي پاڻ سان جڳي ڇڏيو. ميرا موهن
 جي آغوش ۾ سمائجي ويئي، جيئن ندي ساڪر ۾.

ماهوار روح رهاڻ. حيدرآباد سنڌ

جون 1966

ننڊڙو انسان

هوهن ڪلپڻا

راجڙءَ کي گهڻي ۾ گهڻا سڀڻا پئسن بابت ايندا هئا؛ ڇو جو هو پنهنجي حقيقي زندگيءَ ۾ انهن کي ٻائي نه سگهيو هو. هن جي خرچي پنج نوان پئسا هئي. جنهن مان ٻه نوان پئسا دال تي، ٻه نوان پئسا گلن تي ۽ هڪ نئون پئسو فقير کي دان ۾ خرچ ڪندو هو. هن کي جيترو گلن سان چاهه هو، اوترو فقيرن سان لڳاءُ هو. هو چاهيندو هو ته فقيرن جي زندگي به گلن جهڙي خوبصورت ٿيڻ گهرجي. هو سڀني ۾ جيڪي به پئسا پائيندو هو، اهي سڀ فقيرن جي بلي ڪم آڻيندو هو. هڪ دفعي اسڪول ۾ ماسٽر ڪائٽس پڇيو: ”راجو، تون جيڪڏهن راجا هجڻ ته جيڪر ڇا ڪرين؟“

”مان جيڪر فقيرن کي گهر ٺهرائي ڏيان!“ راجوءَ تر ت جواب ڏنو.

”انهن کي ڪم ڪهڙو ميڪاريندين؟“ ماسٽر ٻيو سوال ڪيو.

”مان کين چوندس ته هر ڪنهن جي گهر ٻاهران گلن جا ٻوٽا ٻوڪيو!“

”اسڪول!“ ماسٽر آخري سوال ڪيو.

”هو رات واري اسڪول ۾ پڙهندا!“

هو ٻيو منڌي پڙهندو هو. هن جي ٻئي درجي واري درسي ڪتاب ۾ نون پئسن بابت هڪڙو سبق هو، ان ۾ نون پئسن جا چتر به هئا. هو چاهيندو هو، جيڪر اهي مورتون سڄا پئسا ٿي پون. پوءِ ته جيڪر ڪيترا پئسا گڏ ڪري غريبن جي مدد ڪريان.

هن جو پيءُ هڪ سنڌي پريس جو مالڪ هو. هڪ ڏينهن راجو پيءُ جي سامهون اچي بيٺو. چيائين: ”دادا، توهان پنهنجي پريس ۾ ڪتاب ڇپيو ٿا، مورتون ڇپيو ٿا، نوٽ ڇو نٿا ڇپيو؟“

پئس ڪٿي ڇپيو، ”چريا، مون کي جيل وڃڻو آهي ڇا؟“ جو نقلي نوٽ ڇپيان!“

”پر توهان کي ڇپيو ڪنهن ته توهين نقلي نوٽ ڇپيو؟“
 ۾ سچا نوٽ مان ڪيئن ٿو ڇپي سگهان. اهو ڪم ته سرڪار جي آهي!“

”پوءِ توهان سرڪاري ڪم سمجهي نوٽ ڇپيو نه!“
 ”پر توکي ڇو نون جو فڪر لڳو آهي؟ ڪمانڊ ڪم ته منهنجو آهي!“

”دادا، توهين ته صرف پايي ۾ مون لاءِ ٿا ڪمايو نه. مان دنيا جي سڀني غريبن لاءِ ڪمانڊ چاهيان ٿو!“
 ”آها!“ پئس، مائٽس ڏانهن منهن ڪري ڇپيو، ”ٻڌين ٿي رادا- ممي باندر به هليو آهي دنيا جو فڪر ڪرڻ!“ وارن ۾ هڪ وجهي، پئس پيشانيءَ ۾ گهنج ٺاهيو. پيءُ جي انگڻنگ تي راجو ٽهڪ ڏيئي ڪلڻ لڳو.

”راجو تون روز روز ائين ٽهڪ ڏيندو ڪرا!“ پئس ڇپيو.
 ”دادا ڪهڙو نه سٺو ٿئي، جيڏي مهل مان ٽهڪ ڏيان، پڳوان منهنجي ڪيسي ۾ هڪ رڳو وجهي ڇڏي.“

”پوءِ ته تون ڪلي ڪلي چريز ٿي پوندين!“
 ”دادا، اهو وري ڪيئن. ڪلي ڪلي ته مان شاهوڪار ٿيندس نه؟“

پئس بحث نه ڪري ڇپيو، ”ڇڱو هاڻ ٻڌوسين - هاڻ ڪتاب وڃي پڙها!“

”دادا ڪتاب ۾ غريبن کي مدد ڪرڻ جا ڪيترا سبق لکيل

ٻار منڌي ڪهاڻي ۾

آهن، مان سبق ياد نه ڪريان ته ماستر ماري ۽ جي سبق ياد ڪري غريبن کي مدد ڪرڻ لاءِ سوچيان ته توهان مون تي ڪٿو ٿا!

”بلڪل مون جهڙو!“ پٽس، راڌا ڏانهن منهن ڪري چيو، ”نس پٽس مون جهڙو آهي، ننڍي هوندي مان به ائين ڳالهائيندو هوس!“

”دادا، وڏي هوندي ماڻهو بدلجي ويندو آهي؟“

”اهو تون پنهنجي ماستر کان پڇج“ پٽس ورائيو.

رات جو ’بال سري ڪرشن‘ پڙهندي راجو سوچڻ لڳو: ڪرشن کي پنهنجن دوستن جو ڪيترو نه خيال هوندو هو. انهن لاءِ مڪڻ چورائيندو هو. ڪوڙ ڳالهائيندو هو ۽ مان آهيان جو پنهنجن دوستن لاءِ ڪجهه نٿو ڪريان! ڦٽن کي هنجو پيءُ مهيني جي هڪ رهيو في نٿو ڏئي. امتحان ۾ صرف پنج مهينا پيا آهن. جيڪڏهن مان کيس مدد ڪريان ته؟

رات جو جڏهن هن جا ماءُ پيءُ سمهيا، تڏهن هو پنهنجي ڪٽ تان اٿي ٻئي ڪمري ۾ ويو، پيءُ جي ڪوٽ مان پئسون ڪڍيائين، نوٽن جو ٿهو ڌسي خيال آيس، جيڪڏهن ڦٽن جا پنج ٽي روپيا ڀريان ته؟ هن پنجن روپي جو نوٽ کنيو.

هن ماستر وٽ وڃي ڦٽن جي في پري. ماستر چئن مهينن جي في اڳواٽ وٺڻ لاءِ تيار نه هو، مگر راجوءَ هڪ جوڙيس ته ڪٿي ڇپ ڪيائين. ان ڏينهن کان ڦٽن هن سان وڌيڪ گهرو ٻڌجي ويو. ڦٽن جي چوڻ تي هن هيمن ۽ ڪنهي جا به پنج روپيا ڀريا، جو آهي به ڦٽن نه ڏيڻ ڪري اسڪول نه ايندا هئا.

پهرين دفعي راجوءَ- پيءُ سمجهيو ته شايد هن حساب ۾ غلطي ڪئي آهي، مگر ٻئي دفعي جڏهن روپين گهر ڏيڻ جي هڪ ڏيس ۽ راڌا به بي خبري ڏيکاري، تڏهن هنکي راجوءَ ۾ شڪ

جاڳيو.

گهرائي پڇيائين، ”هسا تو کنيا آهن؟“

راجوءَ ڪوبه جواب ڪونه ڏنو.

”جلدي ٻڌاءِ، هسا تو کنيا آهن؟“

راجوءَ پنهنجي ماءُ ڏانهن نهاريو.

مائس چيو، ”سچ ٻڌاءِ هت!“

راجو سچ ڳالهائڻ لاءِ پاڻ کي تيار ڪري نه سگهيو. هيءُ

جو غصو ۽ ماءُ جو پيار ڀريو ورتاءُ ڏسي هنجي اکين ۾ ٻاڻي

اچي ويو. مائس چيو، ”مونکي خاطري آهي، راجوءَ هسا ڪونه

کنيا آهن!“ راجوءَ هيءُ چيو، ”هڪ نه هڪ ڏينهن سچ معلوم

ٿي ويندو.“

ڪجهه ڏينهن بعد، هڪ ڏينهن شام جو راجو ۽ قتن گل وٺي

مونيا ٿي جو رستي تي هڪ فقير ملين. فقير جا ڪپڙا ميرا

منهن اڀو ڳو ۽ وار جهنڊولا هئا. پيرن ۾ چمپل ڪونه هئس ۽

اکين ۾ ڳوڙها هئس. فقير ٻئي هٿ جوڙي چيو، ”هت، مون

پورن ٽن ڏينهن کان ماني ڪونه کڻي آهي، ڪير بکيا نٿو

ڏي. مون کي هڪ آڻو ڏي.“

”هر تنهنجي هڪ آڻي مان بڪ ڪيئن لهندي؟“ راجو ۽

پڇيس.

”آڻو آڻو ڪري مان ان آڻا ڪٺا ڪندس.“ فقير جواب ڏنو.

”پر توکي ته ٽن ڏينهن کان ڪجهه به نه مليو آهي. توکي

ڪهڙي پڪ آهي ته توکي اڄ ئي ان آڻا ملندا؟“

فقير ڪوبه جواب ڏيئي نه سگهيو.

”چڱو، مان توکي رات جو ان آڻا ڏيندس. تون رات جو هتي

ٺهي اچي بيهج.“

”چڱو هت،“ فقير چيو.

رات جو راجوءَ قتن کي چيو ته تون فقير کي وٺي اچي گهر

ٻار سڌي ڪهاڻي ۾

جي ٻاهران بيهار. مان ٻانهي الن آن جو بندوبست ٿو ڪريان !

ٿن فقير ڏانهن هليو ويو.

راجو ڪهر ۾ ڪهڙيو ته ڏنائين پئس ماني ڪاڻي رهيو هئو.

مائس چيو، ”پت آڃ، ماني آڇي ڪاء.“

مگر هو ڪوبه جواب نه ڏيئي اندرين ڪمري ۾ ڪهڙي ويو.

آني پيءُ جي ڪوٽ مان پئسون ۽ پئنين مان هڪ آڏي

ڪڍيائين. آڏي روشني ۾ چمڪي رهي هئي. هن سوچيو: جڏهن

فقير اها چمڪندڙ آڏي ڏسندو تڏهن هن جون اکيون به ان

آڏي وانگر چمڪي اُٿنديون. مگر راجو چيئن ئي دروازي ڏانهن

وڌيو، تيئن پيءُ کي دروازي وٽ پئسل ڏسي ڊڄي ويو.

پئس رڙ ڪئي: ”گهڻا رهيا ڪنيا ائيني؟“

”آٺ آڻا؟“

”ڇو؟“

”ڪهڻدا هئا!“

”اڳ ۾ پندرهن رهيا ڪنيا هئيم؟“

”ها.“

”ڇو؟“

”ڪهڻدا هئا!“

پئس اڳيان وڌي ڀر ڪري کيس زور مان چمات هڻي ۽ پوءِ

مٿانئس ڪارين جو ڌوڙيو وسائڻ لڳو. راجو بولائي ڪاڻي وڃي.

پت تي ڪريو. آڏي هن جي هٿ مان ڇڏائجي، ڇيڪلي جيان

هلندي، وڃي جاري تي رکيل ڪرشن جي مورتيءَ هيٺان پيشي.

مورتيءَ ۾ ڪرشن هڪ گوال جي پٺيءَ تي بيهي هڪ مٽڪي

مان مڪڻ چورائي رهيو هو. پاسي کان ٻه گوال مڪڻ ڪاڻي

رهيا هئا.

پٽ کي مار ڪاڻيندو ڏسي ۽ ماءُ ڦلڪي کي تڻي تي ڇڏي

ڪمري ۾ ڌوڪي آئي ۽ ”مان مري ويس - مان مري ويس“
چئي اچي پٽ کي ڳوڌ ۾ ڪنيائين.
ماءُ کي پاسو ڪڻندو ڏسي راجوءَ شوخ اکين سان ٻي ۽ ڏانهن
نهاريو.

پس رڙ ڪئي، توکي خبر آهي چوري ڪرڻ پاپ آهي؟“
”نه!“ راجو ڪتو جواب ڏنو.

”تو کي ڪنهن چيو؟“
”چوري ڪرڻ پاپ هجي ها ته ڪرشن پڳوان چوري ۾
ڪري ها؟“

”پر ڪرشن ته مڪڻ چورائيندو هو نادان!“

”چوري ته ڪندو هو نه!“

”جواب ٿو ڏين ڪٿا!“ ٻي ۽ پٽ تي آڻ ڪري آيو. راڌا
پٽ کي پٽ تي سٽي، ديوار بڻجي مڙس جي آڏو بيهي رهي.
رڙ ڪري چيائين، ”پوست ۾ منهنجا ٻه سؤ ساڍا سترهن رپيا
آهن. توهان منهنجا ساڍا پندرهن رپيا وڃا سوڌا وٺو، مگر
هيئن ٻارن کي ماريو نه!“

”هي ٻار آهي؟ هي ته منهنجو نه استاد آهي!“ پس رڙ
ڪئي. ان وچ ۾ راجو ڪمري کان ٻاهر نڪري رنڌڻي ۾
هليو ويو. ٻاهر فقير ۽ ڦٽن بيٺا هئا. راجوءَ - ٻي ۽ جون رڙيون
ٻڌي، ڦٽن گهر اندر گهڙي آيو. راجوءَ ٻي ۽ چئي رهيو هو،
”مگر راجوءَ چوري ڪئي ڇو؟ کيس ڪهڙي گهرج پيشي هئي،
مون سمجهيو ته منهنجو پٽ نيڪ انسان ٿيندو، مگر هيئن
ئي ڪاڇڙو ٿي ويو آهي. چوريون به ٿو ڪري، ڪوڙ به ٿو
ڳالهائي ته جواب ۾ ٿو ڏئي!“

”دادا، هڪ ڳالهه چوان؟“ ڦٽن پريءَ دل سان وچ ۾ چئي ڏنو.
”ڇو؟“

”توهان راجوءَ کي نه مونکي ماريو! راجوءَ مون لاءِ چوري

ڪٿي هئي. منهنجي بابا منهنجي في نه پري. ٻئي پري هيئن
 ڪنهي جي به پنج پنج رهيا في پريائين - دادا، اڄ هن کي
 ان آنا ڪهندا هئا. هڪ فقير ٽن ڏينهن کان ماني ڪونه ڪاڏي
 آهي... ■

راجو جي پيءُ کي روئڻ اچي ويو. هن اڳتي وڌي ڪرشن
 جي تصوير اڳيان پيل آڏي ڪٽي ۽ دڪ مان رڙ ڪئي،
 ”راجو-راجو! پٽ مون کي معاف ڪر. راجو-راجو-راجو!“
 مگر ڪوبه جواب نه آيو.

راجو - ماءُ رڙ ڪئي، ”راجو ڪيڏانهن ويو. ڏسو وائڙن جيان
 منهنجو منهن ڇاڻا ٽڪيو. پڇو. ڏسو ڪيڏانهن ويو. اوهان
 کي نه صرف پيءُ سو ئي پيارو آهي.“

راجو پيءُ پيرين آگهاڙو ئي گهر کان ٻاهر پڳو. هڪ ئي
 وقت عجيب قسم جا انومان هن ۾ جاڳيا. ٻار جي وچترمن
 جو راز ڪير ڄاڻي! مگر هن کي گهڻو ڊڪڻو نه هيو. ساهون
 هڪ سڙڪ جي پٽيءَ هيٺان رجو ويٺو هو ۽ هيٺ پٽ تي هڪ
 ٽير روئي ڪاٺي رهيو هو.

”ڪاٺي ■ هيٺان ڪنڌ“

محل پبليڪيشن، شڪارپور ۲۰۰۲ء

چنڊ ۽ مائي

علي بابا

آهي ڏينهن، جي مون پنهنجي جيجل ماءُ سان گذاريا هئا،
ڪيترا نه پرسڪون هئا. ڪيترا نه اطمينان بخش. مان انهن
ڏينهن کي پنهنجي زندگيءَ جي ڪنهن به حصي ۾ فراموش
نٿو ڪري سگهان، ڪڏهن به نه.

تڏهن مان ٿورو ننڍڙو هوس. مونکي اڄ به چٽيءَ طرح ياد
آهي هڪ ڏينهن منهنجي ماءُ ڏاڍي پريشان هئي. مان صبح
کان بڪايل هئس. اسانجي گهر جو سمورو راشن مڪئي ويو هو.
صبح جو امان مونکي هڪ ٻاروٿو مائيءَ جو ٽڪر بڪريءَ جي
ٻاڙي ڪپڙ سان ڏنو هو. مٿان اڇي شام پئي هئي. منهنجي
پيت ۾ بک کان وڌيڪ پئجي رهيا هئا، امان مونکي ٻاڙي واريءَ
دانهن آڏاري اٿي لاءِ موڪليو هو. پر اٿان به جواب ملي ويو
هو. امان سڄو ڏينهن پنهنجين مٿڙين ۾ لطيف ڳالهين سان
منهنجي دل وندرائيندي رهي، جن سان ٿوري دير لاڻ منهنجي
بک جو احساس ڪجهه گهٽجي ٿي ويو. پر ڪڏهن ڳالهين
سان به پيت پرڄي سگهيو آهي. چاهي انهن ۾ ماکيءَ جي سوٽ
هجي يا ڪيتريون ئي لطيف هجن. انهن سان پيت نٿو پرڄي
سگهي. پيت جي دوزخ کي پرڻ لاءِ ته صرف مائي درڪار
آهي، صرف مائي، جا منهنجي ماءُ وٽ نه هئي. منهنجي بک
رکي رکي اوچتو شدت اختيار ڪري ٿي وئي، جن اوچتو ڪنهن
دهل تي ڌونڪو هڻي ٿي ڇڏيو. منهنجي صبر جو پيمانو لبريز
ٿي ٿي ويو. نيٺ مان رهي نه سگهيس ۽ ماءُ جي چولي سان
چنبڙي پنهنجي دل جو حال اوريڻ. امان، مونکي بک لڳي

آهي، امان منهنجي وارن تي هٿ ڦيريو ۽ چيائين، 'مران شال، هاڻ ڇا ڪيان، دڪان واري به اڌار ڏيڻ کان جواب ڏئي ڇڏيو آهي، امان پنهنجي پريشانئيءَ کي لڪائيندي مسڪرائڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. اوچتو هنن ڪجهه سوچيندي چيو، 'هلي آ پٽ ته پنهنجو گهر گولهيون، شايد ڪٿي پئسا رکي پلجي وئي هجان، پوءِ ته بس- مون ۽ امان سڄو گهر ڦٽوڙي ڇڏيو. ڪپٽ، جارا، پيتيون- هڪ هڪ ڪري اٿلائڻي ڏٺائين پر ڪٿان هڪ پاڻي به نه ملي. امان ٿڪجي اچي موڙي تي ويٺي ۽ مان به سندس سامهون اچي ڪٽ تي لپي پيس. اوچتو امان کي ڪا گالهم ياد آئي ۽ چوڻ لڳي، 'اڙي! هڪڙي جڳهم ته- پاڻ پلجي وياسين! وهنجڻ جي ڪري جو جارو نه پاڻ ڏٺوئي ڪونه، پوءِ ته مون به وئي امان جي پٺيان ڊوڙ هاتي، جڻ اتي روپين جو مينهن وسي رهيو هجي. امان جلديءَ سان جاري ڏانهن هٿ ڊگهيرو. خوشيءَ کان هنجي وات مان رڙ نڪري وئي، جڻ هنکي قارون جو خزانو ملي ويو هجي. 'ملي ويا، مون تيزيءَ سان امان کان پئسا ڦرڻ لاءِ هڪ وڏا ۽ ۱۰۰ امان مونکي روڪي ڇڏيو ۽ چيائين، 'نه پائي! ائين نه ۱۰ پهرين ٻڌاءِ، گهڻا پئسا آهن منهنجي مٿ ۾؟' اهي پئسا امان اڃان پاڻ به نه ڏٺا هئا. 'روپيو' مون خوشيءَ سان

رڙ ڪئي.

'غلط.'

'ات آنا.'

'نه.'

'پلا به آنا.'

'نه،' ۽ جيئن جيئن ائين پئسن کسي ڏسڻ لاءِ منهنجي پيچيني وڌندي ٿي وئي تيئن تيئن منهنجو واڪ گهڻو ٿي ويو.

’آٺو،‘ مون آخري واک ڏنو. اسان هڪدم پنهنجي من کولي ڇڏي. اسان ٻنهي ماءُ پٽن جي واتان رڙ نڪري وئي. ’ڇار آنا،‘

”پر ٻئي لمحي اسانجو آواز ڪمري ۾ هڪ اداس پڙاڏو ڇڏي ٻڏي ويو. اسان ٻنهي ماءُ پٽن جون اکيون ڦاٽل جون ڦاٽل رهجي ويون. اها پائلي ڪوڙي هئي. ڪٽيل زنگ آلود ٻر منهنجي اکين ۾ ڇمڪ ڇمڪ اچي وئي، چير، ’امان! هلي ويندي، آڇر جي ماءُ انڌي آهي شام جو دڪان تي اها ئي وهندي آهي. انهيءَ کي ڏيندس،‘

’هشت ڪنا چوڪرا،‘ امان ڪاوڙ مان چيو. ’اسڪولي ٻار ٿي اهو ٺيڄ خيال تنهنجي دل ۾ ڪيئن آيو؟ ڇا توکي خبر نه آهي ته ڪنهنڪي دوکو ڏيڻ گناهه آهي؟‘ مان ڦڪو ٿي ويس. امان ٻانهن جي پوري طاقت سان اها پائلي ٻاهر اڇلائي ڇڏي

مان وري اچي ڪٽ تي ليمس. امان ڪنهن گهري سوچ ۾ ٻڌل هئي. هوءَ ڪمري ۾ هڪ پٽ ڪان پيءُ پٽ تائين اچ وڃ ڪري رهي هئي جيئن اسانجو ماستر حساب ڏيڻ مهل ڪلاس ۾ اچ وڃ ڪندو هو. امان جي چهري تي هڪ عجيب تاثر هو. جن هوءَ ڪو وڏو مسئلو حل ڪري رهي هجي. هنجا قدم ڪڏهن تيز ٿي ويا ته ڪڏهن آهستي. اوچتو امان ڪنهن جو آواز ڪنائيندي ٻيهي رهي ۽ چيائين، ’وڃ هٽ! انهيءَ گهورڙئي کي وٺي آءُ،‘ مون ڪنايو. اهو آواز پراڻا نامي ۽ پتل جا ٿانو وٺڻ واري گهورڙئي جو هو. مون کيس وٺي آئي گهر جي دروازي تي بيهاريو.

’پاڻي! هن وٺي جا گهڻا هٿا ڏيندين؟‘ امان در جي اوٽ مان وٺي وارو هٿ ٻاهر ڪڍي ڇڏيو. گهورڙئي اسانجي وٺي کي خوب ٽڪي توري ڏسڻ کانپوءِ جواب ڏنو، ’اٺ آنا،‘ امان

هڪدم چيو، 'پاڻي ڪجهه خيال ته ڪر - نئون ڪورو وٺو آهي.' گهورڙئي وٺو موندائي پنهنجو گاڏو وڌائيندي چيو، 'ماڻي اڄڪلھ مهانگائي جو زمانو آهي - ٿامي پتل ڪسي ڪير ٿو پڇي.' امان ڪجهه دير ته منجهي بيهي رهي. پوءِ موندانهن غور سان نهاري پيار سان مٿي تان هٽ گهمائي چيائين، 'ڀوڙ هٽ، انهيءَ گهورڙئي ڪسي وٺو ڏسي اٺ آنا وٺي دڪان تان اٿو وٺي اچ، ته توکي ماڻي پچائي ڏيان.'

پئي لمحي منهنجي هٿ جي تريءَ تي هڪ آڏي ستاري وانگي چمڪي رهي هئي. مان پوريءَ طاقت سان مٿ ڀڙڙي دڪان ڏانهن ڊوڙيس. اڃان مان دڪان تي پهتوئي مس هئس ته آچر دڪان بند ڪري رهيو هو.

'سير اٺو ڏي،' مون هٿ واري آڏي وڌائي کيس چيو.
'پنهين پئسا موڪيا آهن ڇا؟'

'ها،' منهنجي وات مان نڪري ويو. آچر يڪدم منهنجي هٿ مان آڏي وٺي چيو، 'وڃ! پهرين گهران منهنجا پئسا وٺي اچ، پوءِ اچي اٿو وٺ.' مونکي پنهنجي غلطيءَ جو احساس ٿيو. مون ڪجهه چوڻ چاهيو ٿي پر منهنجي چپن تي چڻ مهر لڳي وئي هئي. مان لاچار خالي هٿين موٽي آيس. 'امان منهنجو لٽل منهن ۽ خالي هٿ ڏسي گهٻرائجي پڇيو، 'ڇو هٽ! اٿو ڪٿي آهي؟ پئسا ڪري ٻيا ڇا؟'

'نه، آچر ڦري ورتا،' مون روئڻ هارڪو ٿي چيو.
'اڙي انهيءَ ۾ روئڻ جي ڪهڙي ڳالهه آهي. هنجو ته اڃان پاڻ ڏانهن پئسا آهن.'

'امان! مونکي بڪ لڳي آهي،' مون ڳوڙها روڪڻ جي ڪوشش ڪندي چيو.

'بس ڳالهه به ايتري. هلي آ ته پنهنجي هٿ کي بوندي ڏيان.'
'بوندي ڪٿان آئي؟'

امان چيو، 'پُٽ! سليم رکي پاءُ ڄاڻو آهي. انهن ورهائي آهي.'
 پوءِ امان هڪ ساسر ۾ بوندي رکي ۽ گلاس ۾ ٻڪري
 جو کير وجهي منهنجي اڳيان آڻي رکيو. پر اها ڏورڙي بوندي
 ۽ کير منهنجي سڄي ڏينهن جي بک اجهائڻ لاءِ ڪافي نه هئا.
 شام جو دونهانٽيل ڏنڌلڪا گهرا ٿيندا رات جو روپ
 ڌاريندا ويا. ڪٿان ڪٿان ڪڪرن جي ڪارن تهن مان
 ڪو ايڪڙ ٻيڪڙ تارو نمڪي پنهنجو نور نچوڻي رهيو هو.
 امان چيو، 'پُٽ رات پئجي وئي آهي. هاڻ اچ ته توکي ننڊ
 ولايت جي ڪهاڻي ٻڌايان،' پوءِ مان ۽ امان پنهنجيءَ ڪت
 تي اچي ليٽياسين. امان پنهنجي ٻانهن منهنجي سيرانديءَ ڏيئي
 مونکي ننڊ ولايت جي ڪهاڻي ٻڌائڻ لڳي جتي ماڻهو ڇهه مهينا
 سهندا ۽ ڇهه مهينا جاڳندا هئا. مون امان جي ڳالهه اڌ ۾
 ڪاٽيندي چيو:

'امان! اهي ماڻهو ڇهه مهينا ڪيئن سمهي سگهندا هئا؟
 ڇا کين بک ڪانم لڳندي هئي؟' امان مونڙانهن غور سان
 ٺهاريو ۽ مرڪي چيائين، 'ها! انهنکي ڪانم لڳندي هئي.
 تون ماڻ ڪري ڳالهه ٻڌ،'
 'مونکي بک لڳي آهي،' مون ضد ڪيو.

امان جون اکيون اونڊاهي آسمان ڏانهن ڪڇي ويون ڇو
 هنجون نظرون ڪجهه تلاش ڪري رهيون هجن ۽ هن انتهائي
 پريسل آواز سان چيو، 'ڏس پُٽ! اڄ چنڊ ڪٿي نڪتو
 آهي؟ هاڻ غريب آهيون. پنهنجي ماضيءَ جو حساب چنڊ
 وانگي آهي. ڪڏهن چوڻو، ڪڏهن اڌ، ڪڏهن سڄي ته
 ڪڏهن آهستي ڪوٺه،' مون اونڊاهي آسمان ڏانهن ٺهاريو ۽
 امان جي ڪڇ ۾ اگهور ننڊ پئجي ويس.

سهڻي ڪتابي سلسلو ۽ ۶ نمبر

جون ۽ جولاءِ ۱۹۶۶ع حيدرآباد سنڌ

هڪ هرڙيءَ جي ڳالهه

حميد سنڌي

هيءَ ڪنهن خاص هرڙيءَ جي ڳالهه ڪانهي. هيءَ سڀني هرڙين جي ڳالهه آهي جن جون سهڻيون من موھڻيون اڪيون مشهور آهن. حقيقت ۾ هيءَ ڳالهه سڀني اکين جي آهي، جيڪي ڳالهائي ڄاڻندون آهن، ۽ هيءَ آهي به ڳالهه. اچو ته توهان کي هرڙيءَ جي ڳالهه، اکين جي ڳالهه، ڳالهه ڳالهه ۾ ٻڌائي ڇڏيان. ڇاڪاڻ ته انهيءَ ڳالهه مون کي چرڪائي ڇڏيو آهي.

ڪجهه ڏينهن ٿيا جو مان اباڻيءَ زمين تي زمينداري ڪرڻ ويو هوس. منهنجو ننڍڙو ڏهن ورهين جو پٽ به ساڻ هيس. ڇاڪاڻ ته هيءَ به سندس اباڻي ملڪيت هئي ۽ کيس ئي منهنجي آهي ۽ پوءِ ڀلا کيس ڀاڻ ڪسان، زمين کان ڇو الڳ رکان؟ زمين تي پهتس ته هارين جي گهرن جي باغوان ئي ديري تي هنڌ کٽولا وڇايل هئا ۽ ڏاڍو بالهر ٿي وڃي ڪرت کڻي لڳس. ٿوريءَ ويرر کان پوءِ ڏٺم ته مون واڍو ڏينگر گم هو. ڇا ڪير ته چيائون: ”سائين علو ڪمدار کيس گهر ڏي وٺي ويو آهي.“ دل ۾ خوش ٿيس. چير ته هاري به سندس ۽ انهن جا ننگ به سندس. کيس ئي سنڀارڻا آهن. ڪا مهل ٿي ته ڏسان ته هڪ ننڍڙي بچت هرڙيءَ ڀڄندي اچي ۽ هو انهيءَ سان کيڏندو اچي ۽

”اڙي بابا، هيءَ هرڙي ڪنهن جي گهلي آيو آهيون؟“
”بابا، ڇا ڪمدار وٺي ڏني آهي. غلامو هاريءَ جي پٽ جي آهي ۽ بابا، هو وري ڏٺسي نه پيو، روئي پيو.“ ڇا ڪمدار

ڌڙڪا ڏئي هرڻي ڪڍي آيو.

الانجي ڇو مون کي چرڪ پئجي ويو. اٿي ٻيهي رهيس. ”پر پٽ، هيءَ ٻرائي آهي، غلامو جي پٽ جي آهي، توهان کي نه وڻي اچڻي هئي.“

”بابا، هرڻي مون کي وڻي ٿي، مان ته هيءَ ڪٽندس.“
مون سندس اکين کي پرچندي ڏٺو. سندس اکيون نتيجا سان ڀريل هيون. مون ڪمدار ڏي ڏٺو.

”سائين ڪهڙي ڳالهه آهي، هيءَ راج ڇڏو تنهنجو آهي. سڄي تنهنجي ملڪ آهي، هرڻي ڪهڙي شيءِ آهي. غلامو جا مائٽ

جبل ڏي رهندا آهن. حڪم ڪريو ٻيون هرڻيون ڪوڙ.“
غلامو اڳتي وڌي آيو، ”بادشاهه، ننڍڙي حاڪم تان هڪ هرڻي ڇا، سو هرڻيون قربان. منهنجي پٽ اها ٻالي آهي، تڏهن کيڏو ڪيو اٿائين. کيس ٻي گهرائي ڏيندس. هرڻي ننڍڙي حاڪم جي ماڳ آهي منهنجا سائين!“

مان ويهي رهيس. ڪمدار، غلامو، علو، جانڻ، ولو، گلر ۽ رحيمو واري واري تي ڳالهائيندا رهيا. مان سمجهي نه ٿي سگهيس. منهنجون اکيون پنهنجي نينگر تي ڪٽل هيون، جيڪو هرڻيءَ مان کيڏي رهيو هو. منهنجي لاءِ وقت پنڀرو هليو ويو هو ۽ ان نينگر جيءَ جاءِ تي مان انهيءَ ئي هرڻيءَ سان کيڏي رهيو هوس. رڳو زسان و مکاڻ جو فرق هو. منهنجي سامهون ڏنڌ ۾ ويڙهيل ڪارا ٽڪر هئا. انهن جيان جي هنج ۾ لس ٿي لس ميدان ۾ ننڍڙو ڳوڙڙو هو. انهن گهرن کان ٻر ٻرڻو سرڪاري بنگلا هئا. ڪجهه ڪوارٽر هئا ۽ مان هيس. هڪ مون وانگر ننڍڙي هرڻي جنهن جو نالو ڪرنجڙي هو، مون سان ساڻ هئي. مون به ٻئي ساڻس ٽينگ، ڏنا. مون سندس ڳچيءَ ۾ هٿ وجهي سندس اکين کي چميو. مون کي سندس اکيون اهڙيون وڻنديون هيون، جو جڏهن بابا جي آڏو انهن اکين ۾

ماراهم ڪندو هئس ته بابا کلي منهنجي ماءَ کي چوندو هو،
 ”پنهين ته ڪو شاعر ٿيندو.“

هرئي چلانگ ڏئي ۽ سندس اکين ۾ مستي نه پر جي - ان ٿيئي
 آهي. انهيءَ مهل سندس اکيون سندس انگ انگ جي مستيءَ
 کي ظاهر ڪنديون هيون، مان انهي مستيءَ ۾ ئي گم هيس
 ته بلاول ڊوڙندو آيو ۽ هرئيءَ کي رسي کان وٺي ڪاهڻ لڳو،
 ”هي ۽ هرئي منهنجي آهي، هاڻ ترڪي نه ڏيندس. سڄو ڏينهن
 تو ڊوڙائينس. منهنجي هرئي ٽڪجي پئي آهي.“

مون وٽ آهر وڌي ڪائڻس هرئيءَ جي رسي چٽڻ جي ڪئي،
 پر مان آفيسري ٻار ڪاٽي، هو جابلو ڀينگر ڪٽي، هڪ ئي
 ٽيلهو ڏنائين مان پري وڃي پيس.

مون روئي اچي بابا کي دانهن ڏني. پلا ڪٽي باجو منهنجو
 ضلع جو وڏو آفيسر، ڪاٽي هڪ پٽيوالو ۽ انجو پٽ. ان مهل هرئيءَ
 اچي بنگلي تي لڪاءُ ڪيو. بلاول جو ڪوارٽر پري نه هو،
 سندس رڙيون سڄي رات پئي ٻڌيون، هو چوندو رهيو، ”بابا،
 منهنجي هرئي، بابا منهنجي ڪونجڙي!“

هيءَ ته ڳالهه ئي نه هئي جو پٽيوالو هٿ ڪري پنهنجي
 آفيسر کي چوي. بلاول پئي ڏينهن ٽپجي پيو. مان ونس هرئي
 ڪٽي ويس. چيومانس ته گڏجي ڪيڏون جيئن اڳي ڪيڏندا
 هياسين. پر هو چوي ڪونجڙي منهنجي آهي. رڳو منهنجي
 آهي!“

سرڪاري ضد ۾ هرئي منهنجي هئي ۽ مان هرئيءَ سان وڃي
 ڪيڏڻ لڳس.

شام جو اهوئي ميدان، آهي جبل ۽ ڪونجڙي هئي. ائين ڏنم
 ته بلاول ڊوڙندو آيو، ”هاڻي هيءَ هرئي منهنجي آهي. بيگم
 صاحب چيو آهي ته پلي وڃي تون ڪٿن. منهنجي اسان مونکي
 بيگم صاحب ڪان هرئي وٺي ڏني آهي.“

مڙن سامهون نظر ڪئي، بنگلي جي ٻاهرئين ٿلهي تي منهنجي امان بيٺي هئي ۽ اشاري سان مونکي منڌي رهي هئي. مونکي ياد آيو ته بابا به ٻاهر گشت ۾ ويل آهي. هاسوڪڻ وارو به ڪونهي. هرڻي به هلي ويندي. ڏاڍي خار مان هرڻي ڪاهيندو بنگلي ڏانهن هليو. اتي پهتس ته امان پيار سان مسجهايو. مان هرڻيءَ ڏي ڏسندو رهيس، جا آرام سان ٿلهي وٽ ويٺي هئي.

الائجي ڇو اڏي بي عزتي پانير جو جلد هڪ فيصلو ڪري ورتو. مونکي ان مهل نه ته هرڻيءَ جون چلانگيون ياد آيون، نه من موٽيون اڪيون. بس چپ چپ ٿلهي تي چڙهي ويس. اک هڪ چڱي ڳري پٿر تي هيٺ. اک چنپ ۾ کڻي هرڻيءَ مٿان اڇلايم. جيستائين امان پهچي، بلاول ڊوڙي يا هرڻي مسجاڳ ٿئي، هرڻيءَ جو مغز بنهن ڌاري وڌو. منهنجي اکين آڏو هرڻيءَ جون آهي اڪيون ياد آهن، جن اهڙيون التجائون صدين جون صدائون هيون، جو ائين سمجهيم ته سڄي وادي گونجي اٿي آهي. ان سان گڏ بلاول جون دانهون آپ ڌاري رهيون هيون. مون بلاول جي اکين ۾ به آهي ئي صدائون پسڻيون. الائجي ڇو سندس اڪيون مونکي هرڻيءَ جي اکين کان مختلف نه لڳيون.

اڄ جڏهن منهنجو پٽ اهڙي هڪ هرڻي کڻي آيو ته سچ پچ ڏکي اٿيس. ۽ جيئن چرڪ ڀرير ته ڏسان منهنجو پٽ مونکي ڪجهه چئي رهيو آهي.

”بابا هو آهي غلاموءَ جو پٽ!“ ڏٺو ته هڪ نينگر ڪنڌ هيٺ ڪيو، بني تان وڃي رهيو آهي. چانگ ڪرڻ لاءِ هڪ ننڍڙي ڪهاڙي هٿ ۾ اٿس. جا پوڙن تي هڻندو نڪتو پئي ويو.

مون غلاموءَ کي چيو ته کيس سڏ ڪري. غلاموءَ جي سڏ

تي هن لوڻو ورايو ۽ ڪجهه وقت اتي بيٺو رهيو ۽ پوءِ سري ويجهو آيو. سندس اکيون رڻڻ ڪري ڳاڙهيون هيون.

”ٻت اوري آ. توکي هرڻي ڪٿي؟“

يڪدم مون واري ٻت ڏانهن ڪئي. ۽ بابا مان هرڻي ڪونه ڏيندس! مون ڏٺو ته سندس اکين ۾ جدا جوت هئي، ات مایوسيءَ جا پاڇولا اچي ويا هئا.

”نه سائين، هرڻي ننڍڙي حاڪم جي آهي. اڙي هل چورا! وڃي ٻڪرين کي ڏس-هل.“ غلاموءَ جهڙو ڏٺس.

مون يڪدم کيس روڪيو، ”ٻت، ٻيهر اسان هرڻي ڪٿون ٿا، ۽ راتين نه. اچي هيءَ وٺ. تون ٻي هرڻي وٺجانءِ.“ ڏانهن پنجاهه جو نوٽ وڌايم. ڏٺس ته سندس اکيون پرڇي آيون هيون. هن نوٽ وٺي هرڻيءَ ڏانهن ڏٺو جدا ڀرپرو وڻ سان ٻڏي بيٺي هئي، اوچتو سندس اکين ۾ مون هڪ عجيب چمڪنگ ڏٺس. هن مون ڏانهن ڏٺو، هن جون اکيون ڳالهائي رهيون هيون اهڙي ڳالهه، جنهن ۾ نه النجا هئي، نه صدا هئي، ڇپي هئي، جنهن پڙڪو کاڌو هو ۽ هو اکر ڪري هرڻيءَ ڏانهن وڌيو. مان ته پنڊ پامل ٿي ويو هوس. هن جي ڊوڙ، نڪائي ۽ جلدائي حيرت ۾ وجهندڙ هئي.

هن هڪ ئي ڌڪ ۾ ڪهاڙيءَ سان هرڻيءَ جي منڍي لاهي وڌي. وڃ هئي جنهن وراڪو ڏٺو هو. مون ڏانهن ڏٺو، هن مون ڏانهن ڏٺو، سندس اکين هڪ دفعو وري ڳالهائيو. مان ڇا ٻڌايائون ته هن جي اکين ڇا ڳالهائيو. شايد وقت اهڙو اچي جو توهان سان ائين ٿي ڪي اکيون ڳالهائين ۽ سمجهو ته هو ڇا ٿيون ڇون. هن نوٽ ڦاڙيو، ڊڙها هنيا ۽ واکا ڪندو ڊوڙندو نڪري ويو. مون ڏٺو ته ڇوڀول ۽ مڇي ويو. مان وڌي هرڻيءَ تائين ويس. اهي اکيون اهي ئي التجائون، اهي ئي صدائون.

هرڻيون شايد هرڻيون آهن، سڀ ساڳيون. من موھڻيون اڪيون،
 اهي ئي اڪين ۾ التجائون ۾ صدين جون صداون. پر ماڻهو!
 منهنجي آڏو بلاول جون اڪيون، پوءِ غلاموءَ جي ٻيٽ جون
 اڪيون ڦري آيون. ڪيڏيون نه مختلف هيون!

”ڪيڏو نه زمان و مڪان جو فرق آهي!“ مون سوچيو.
 مون پنهنجي ٻيٽ ڏانهن ڏٺو جو هرڻيءَ مٿان رڙيون ڪري
 روئي رهيو هو. مون کي ائين لڳو ته هو بلاول بڻجي ويو
 آهي.

چھ ماھي پرک ۱۹۷۷ع

سنڌي شعبو سنڌ يونيورسٽي

سگایل روح

غیبات جو ڈیڊجو

”آيو اٿو لاڏلو خير سان رلي پئي! چئين بچي شام جو گهران نڪتو آهي، مٿان اچي رات جا ست لڳا آهن!...“
ويچاري اچا گهر اندر پير پاتوئي، من، ته ماڻس جا تيز لفظ تير جيان سندس دل ۾ چپي ويٺا، جن کيس ايندڙ آپدا جو اڳواٽ اشارو ڏيئي ڇڏيو. هن جي دل ڌڙڪڻ لڳي، بدن مان ست ڇڏائجي ويس.

”آهي ڪٿي؟..... اڙي، ڪيڏانهن ويو هين؟ ڪيترا پيرا سمجهايو اٿمان ته رات جو دير تائين ٻاهر ڌڪا نه کائيندو ڪر، پر تون مڙين ئي ڪونه ٿو!... لوفر.. بدمعاش!“

’نٿو،‘..... ڪنڌ ساڄي ڪلهي ڏانهن مڙي ويس، هيٺيل هرئيءَ جيان، سهيل نگاهن سان هو هيءَ ڏانهن ڏسڻ لڳو. هٿس، اوڙيءَ تي مهل وڏيون پرانگهون پريندو، ڪيڏانهن نڪري هليو ويو. هو آتي ئي بيٺو سڌڪا پريندو رهيو. پهريائين ته هٿن جي پٺين سان اکيون مھڻ شروع ڪيائين، ۽ پوءِ قميص جي پلاند سان پنهنجا آلا نڀڻ آڳهڻ لڳو. پٺل پنڀڻيون ڪٽي، ’ماءُ‘ ڏي نهارياڻين. هوءَ کائڻس پيرواهه، ننڍڙي طارق کي ننڊ ڪرائڻ ۾ مشغول هئي. ڪجهه وڌيڪ کان پوءِ جڏهن ڪڪو ننڊ پئجي ويو، ته هوءَ ڪٽ تان آهستي آهستي اٿي، ۽ ڪڪي مٿان رڻو وجهندي چوڻ لڳي:

”ڪير ٿو چويئي ته رات جو دير تائين پندو وٽ! ماڻهو سويل گهر موٽي آيو...! ٻيا ٻار ڏس، ڪير ٿو هن وقت گهمي؟ اسان ڪسان آڏيءَ رات تائين نڪر سنڀاليا نٿا ٿين.“

ڀڻهن کي چئڻ ته ڪا نوڪريائي رکي ڏيئي، پوءِ ٻيو رانڱا ڏيکڻا ڪرا.

هو سڀڪجه ٻڌندو رهيو — خاموش، بلڪل چپ. ڳالهائي به ڪيئن؟ ... شڪايت ڪري به ته ڪنهن سان؟ ڏانهن ڏي به ته ڪنهن کي؟ گهر ۾ سندس غمگسار هو به ڪير، جنهن سان پنهنجو ڏک سک اوري؟ ماڻ مٺ ۾ چار ڳوڙها ڳاڙي، خاموش ٿي ويندو هو.

انور، ڇهن ستن سالن جو معصوم، ڏاڍو وڻندڙ ۽ پيارو ٻار هو. اڃا ڄائي چار سال ٿي مس گذريا هئس ته ماءُ کيس پيءُ جي حوالي ڇڏي، ههڻ لاءِ ڪانئس جدا ٿي ويئي — هو ههڻ لاءِ مادري محبت کان سڪايل رهجي ويو. هئس جو ان وقت مٿس ايترو چاهه هو جو اصل پيءُ شاديءَ جو خيال ئي ڪڍي ڇڏيو هئائين. تمام مشڪل سان، مٿن مائٽن ۽ يارن دوستارن جي اصرار تي، نٺ هن پيءُ شادي ڪئي. گهڻي وقت تائين انور پنهنجي نئين ماءُ لاءِ وٽس بيٺو رهيو. هئس به سندس پرورش تي جوڳو ڌيان ڏيندو هو. هر جڏهن کان طارق جو گهر جي ڀاتين ۾ اضافو ٿيو هو، انور جي مائٽجي ماءُ آهستي آهستي منجهائينس چاهه گهٽائيندي رهي — هن کي دل وندرائي لاءِ هاڻي پنهنجو ٻار هو. ننڍڙي ٻار کي هونئن به گهر جدا پاتي وڌيڪ پائيندا آهن. انور جي چنچل ۾ هاڻي ماءُ ٽوڙي پيءُ لاءِ اها ڪشش نه رهي هئي. طارق پنهي جي توجهه جو مرڪز بڻيل هو. انور جون رواجي شرارتون به هاڻي هنن کي بيزار ڪرڻ لڳيون هيون. خسيمن خسيمن ڳالهين تي جڏهن هئس کيس چڙبون ڏيئي ڪڍندو هو، ته انور جي اکين مان لڙڪن جي قطار وهي هلندي هئي، سندس نازڪ دل تي مايوسيءَ جو احساس وڌيڪ گهرو ٿي ويندو هو. اڄ به معمولي غلطيءَ تي کيس چڙيو ويو هو، جنهنڪري سندس دل ڀرجي آئي هئي.

آئي .. اندر مائي ٻيئي اٿئي، ڪڍي وڃي ڪاءُ! 'سائس، جا
 اڪر سندس ڪن تي هيا. هن جا قدم خود بخود بورچيخالي
 طرف وڌڻ لڳا. ٽالھم هيٺان يڪيل ماني ڪڍي، ڪاٺڻ ويٺو.
 هيٽن دڙڪن ڪاٺڻ کان پوءِ مانيءَ لاءِ ڪا آشتيا ڪانه رهي
 هيس. زور ڪري هڪ ٻه گرهه ڀريائين، پر ائين ٻئي پاسيس ته
 گرهه نٿي ڪان هيت لٿو ٿئي نٿي. ماني وري به ٽالھم هيٺ
 ڍڪي، چپ چاپ ٻاهر نڪري آيو. اڳڻ جي ڪنڊ ۾ پيل
 ڪٽولي تي اچي ليٽي پيو. ننڊ سندس نيشن مان نڪري چڪي
 هئي. ڪمزور دماغ ۾ طرح طرح جا خيال جنم وٺي رهيا هئا. آخر
 اما ۽ بابا مون کي دڙڪا ڇو ٿا ڏين؟ ... مون کي مارين
 ڇو ٿا؟ ... هاڻ ماني ڪاٺي، مون لاءِ ڪٿي رکي ڇڏين — وٺي
 تڏهن اچان! ... اما کي ته منهنجي ڪا گالهه ڪانه ٿي وئي...
 پر بابا ڇو ٿو ائين ڪري؟ ... اهو به طارق کي ته گهڻو ٿو
 ڀانئي! ... اها ته خبر هيس ته هيءُ سندس مڱي ماءُ ڪانه هئي،
 کيس ڇٽيءَ طرح ياد هو ته هڪ دفعي هُن کيس ٻڌايو هو
 ته سندس وڏي ماءُ ويٺي آهي الله سائينءَ وٽ. هن جي معصوم
 ذهن سوچيو، 'امان مون کي به ڇو ڪين الله سائينءَ وٽ
 وٺي ويٺي؟ مون کي ڇڏي ڇو ويٺي؟ مائرون ته پنهنجن پٽن
 کي ڪيڏانهن به گڏ وٺي وينديون آهن! ...' اهڙو خيال ايندي
 سندس اکيون آليون ٿي ويئون. وري خيال آيس، 'شايد اما
 سوچيو هوندو ته آءُ آئي ڪا شرارت نه ڪريان ... پر آءُ ته
 ڪابه ڪيچل ڪانه ڪندو آهيان، اسڪول ۾ به ماڻ ڪري
 ويهندو آهيان. مون کان زياده مستي ته اڪبر ڪندو آهي ...
 اسڪول ۾ ڇوڪرن سان وڙهندو آهي، سائينءَ جا ڇاڪا
 جوڙائيندو آهي، سڀني کي گارئون ڏيندو آهي... تڏهن به اڪبر
 جي سمي ان کي ڪيترو نه ڀائيندي آهي! اسان جي گهر
 ايندي آهي، ته نه اڪبر کسي گڏ وٺي ايندي آهي.....'

اٿئي پور پڇائيندي، الائي ڪيڏي ۾ مهل هن جي-ي اک لڳي وئي.

ٻئي ڏينهن اهو واقعو خواب سمان هو، جنهن جا ڪجهه مٿيل نشان انور جي دماغ ۾ اڃا موجود هئا. جلدي جلدي تيار ٿي، هو اسڪول روانو ٿيو. اسڪول ۾ ڪو دلڪهريو دوست هوس ته اهوئي اڪبر. پاڻ ۾ پڪي سنگت هوندي هين. ماڳي ڪلاس ۾ پڙهندا هئا، ويهندا به هڪڙيءَ ئي بينچ تي هئا. ريس ۾ ته جيستائين گڏجي شيءِ نه کائيندا هئا، تيستائين چڻ ته مزوئي ڪين ايندو هون. اڄ انور اسڪول آيو، ته خلاف دستور اڪبر نظر نه چڙهيس. گولپيائين، پڇا ڪيائين، پر اڪبر اڃا اسڪول آيو ئي ڪونه هو. سمجهيائين ته مٿان دير مان اچي، پر ڪهنديءَ لڳڻ بعد به انور بينچ تي اڪيلو هو. اڪبر اڄ به غير حاضرهيو. اڪبر بنا انور کي ڪلاس ۾ سڪ ٿي نه پئي آيو. پڙهائيءَ ڏانهن ته سندس ڌيان ئي نٿي ويو. هن جي دل آهاس هئي، ملول ۽ موڳو ٿيو ويٺو هو— چڻ ته ڪنهن ڳالهه سان سندس واسطو ڪونه هو.

”انور، تون ڇا پيو ڪرين!“ استاد دڙڪي سان پڇيو.

سڀئي چوڪرا انور ڏانهن نهارڻ لڳا.

”جي، سائين...“ انور سڌو ٿي بيهو.

”سچي ياد اٿئي؟ بيت ٻڌاءِ!“

انور بيت پڙهڻ شروع ڪيو. هڪندي هڪندي، بيت ته پورو ڪيائين، پر استاد لڪڻ ڪڍي اچي مٿان بيٺس—

”تون ڏينهن ڏينهن وڃين ٿو شيطان ٿيندو. بيت ته پورو ياد نه اٿئي. گهر محنت ڇو نٿو ڪرين؟... هڪ ٻاهر ڪڍ!“

انور جي اکين ۾ ڳوڙها ٿري آيا. ترسي ترسي، هن هڪ اڳتي وڌايو— نڀڙو، نازڪ هڪ. ٻه دفعا بيد جو شڪو ٿيو. هن

دانهن ۾ ڪانه ڪئي. پنهنجن ۾ اٽڪيل ڳوڙها ٻاهر نڪتا. ڳلن تان ترڪندا اچي اڳيان هيل ڊيسڪ تي ڪريبا. هو پنهنجي ڳاڙهي قبل هڪ ڪي ڏسندو رهيو. ڪلاس سڄو خاموش ٿي ويو. چوڪون پنهنجا ڪتاب کولي سبق ياد ڪرڻ شروع ڪيا.

’مائينءَ، جو غصو اڃا پورو نه لٿو هو: “تون هاڻي بلڪل مست ٿي پيو آهين. آءٌ اڄ پنهين سان ملندس ۽ ڪيس ٻڌائيندس ته تون ڪلاس ۾ چڱيءَ طرح ڪم نٿو ڪرين!“ هيءُ مان شڪايت جو ٻڌي. انور جي اکين اڳيان اٽڪاري اچي ويئي. لڳت کان ڊارجي ويس — ڄڻ ته ملڪ الموت کي سندس روح قبض ڪرڻ جو حڪم ڪيو ويو هو. چپ چاپ ڪنڌ هيٺ ڪري، ٻيڄ تي ويهي رهيو.

اڄ هو تمام گهڻو غمگين هو. دل ڪلاس کان ڪٽي ٿي هڻي هيس. رڳو انهيءَ انتظار ۾ هو ته موڪل ملي ۽ هن مصيبت سان جند چڻي. رکي رکي ماستر تي ڏاڍا خار اچڻ لڳس. — ’مائين تمام خراب ماڻهو آهي! بيت ته مون کي پڪو هو، چوي ته وري سڄو يڪساھيءَ ياد ٻڌايائس! رڳو هڪڙي سيٽ ٻنجي ويس... پر هڪڙو ته ماريائون، پيو وري هاڻي بابا کي دانهن ٿو ڏئي! ... پلي دانهن ڏئي. بابا مون کي ڇا ڪندو... بابا؟ ... هو تمام ڪاوڙيو! ... ڏاڍي مار ڏيندو!... هو طارق کي ڀانئي ٿو... اوچتو گھنڊ جي آواز سندس خيالن جي سلسلي کسي ٽوڙي ڇڏيو. هو ٺٺ ڏيئي ٿيلهو گچيءَ ۾ وجهي، ٻاهر نڪتو.

اسڪول جي عمارت اُڪري ڇڏهن رستي تي پهتو، ته ويچار آيس ته ’ڇو نه اڪبر وٽان ٿيندو وڃان!‘ ۽ خود بخود سندس رخ اڪبر جي گھر ڏانهن ٿي ويو.

اڪبر جي گهر ۾ ڇڄي، اڱڻ لنگهي، اندر داخل ٿيو. گهر جا ڀاتي وڇين ڪمري ۾ ويٺا هئا. هڪ هاسي هلنگ ٿي اڪبر لپٽيل هو. ميرانديءَ کان ماڻس ويٺي هوا ڪئي. انور هوريان هوريان هلندو اچي هلنگ وٽ بيٺو. کيس ڏسي، اڪبر پنهنجيون اڌ ٻوٽيل اڪيون بند ڪري ڇڏيون.

”ماسي، ڇا ٿيو آهي اڪبر کي؟“ هن اڪبر جي ماءُ کان پڇيو.

”ابا، جهولو لڳو اٿس، ڪالھ منجهند جو ڪو ويو هو بازار مان برف وٺڻ. ويجهڙائيءَ ۾ مٿس ڪانم. رلي رلي برف ته هڪ ڪيائين، پر اچڻ سان ڪيري پيو. ڏاڍو بخار آهي ٻهڙي کي!“ ماڻس پيار وڇان اڪبر جي وارن ۾ آڱريون ڦيرائڻ لڳي. ڏاڏيس مندن پيرن کي زور ڏيڻ لڳي.

”اسي، هاڻي—“ پيٽس يڪدم هڪ موسميءَ جي رس ڪڍي آڻي ڏنيس.

پيار محبت جي اها روڻدا، ڏسي، هڪ دفعو وري انور جي اندر کي جهيبي آئي، دل ڀرجي آيس. اکين ۾ ٻاڻي ٿري آيس. ان گهڙيءَ هن پاڻ کي سمجهي دنيا ۾ اڪيلو تصور ڪيو، جنهن جو ڪوبه عزيز قريب، ڪوبه همدرد ۽ غمگسار نه هجي. هو قرب ۾ محبت جو هڪيو هو— پيار جي ساگر جي هڪ قطري جو هياسي. معصوم دل ۾ اها تمنا پڙڪي آئي ته ڪير هن کي به پنهنجو سمجهي، هن جو به ڪو همدرد هجي، ڪو هن کي پنهنجو پٽ سمجهي پيار ڪري!

اڪبر جي ڏاڏي چئي رهي هئي: ”ڏاڏا خراب ڏينهن آهن. ٻاهر ڏاڍو جهولو پيو لڳي. اڪبر کي لڳل آهي. الله پاڪ پنهنجو رحم ڪري، باقي هن هوا ۾ ته گهڻو هلجي به نه...!“ اهو ٻڌي اڪبر کان موڪلائڻ بنا ٿي، انور هڪدم ٻُڪ ٻاڻي ٻاهر نڪري آيو.

جولاءِ جو مهينو، آرهڙ جا سخت ڏينهن، ٿاڪ منجهند، ٺٽه
 آس، ڪانوَ جي اڪٽ پڻي نڪتي ... انور ائين ئي گهڻين
 ۾ فضول هلندو رهيو. مٿو اگهاڙو، هلندي هلندي ڪلاڪ - سوا
 گذري ويس. ڇپ مسڪي ٺوٺ ٿي ويس. آس جي تيز ٽپت ۾
 ڏاڍي آڇ محسوس ٿيس. هوٺل ۾ لنگهي ويو. يڪا ۾ گلاس
 ٻاڙيءَ جا ٻي ويو. وري آڻي ٻنڌ پيو...

هوربان هوربان مٿو گرم ٿيڻ لڳس. اڪيون ڳاڙهيون ٿي ويس.
 بدن وسامندو معلوم ٿيس. ٿڪ سبب بت سڄو ساڻو ٿي پيس.
 ننگن ۾ ٺوٺ ۽ ڳوراڻ محسوس ڪرڻ لڳو. گهر جي در وٽ
 پهچي، مٿي ۾ چڪر اچي ويس. دل تي ٻار معلوم ٿيس، ۽
 آڻي ئي در کي ٽپڪ ڏيئي آڻي ڪرڻ ويهي رهيو. ڪتابن
 جو ٿيلهو ڪلهي مان لڙڪي اچي پست تي ڪريو. ڪا
 ساعت هو اتي ئي مٿي کي هڪ ڏيئي ويٺو رهيو. نوڪرياڻي
 ٻاهر نڪتي، ته انور جي حالت تي بي اختيار سندس واٽان
 رڙ نڪري ويئي. ٻُڙس ڊوڙي آيو. هڪدم اچي پاڪر ۾
 ڪنڀائينس. تڪو تڪو اندر اچي پلنگ تي ليٽايائينس. ”ڇا ٿيو؟...
 ڇا ٿيو؟“ — ماڻس ۾ پچندي آئي. سيرانديءَ کان ويهي،
 مٿي تي هڪ لائينس — ڪوسو، جهڙو بسان. اڪيون لال،
 جهڙا ٽانڊا. بت سڄو ٽڙڪي رهيو هوس. ٻُڙس تمام پريشان
 ٿي رهيو هو. هڪ وڏائي، ڀت ۾ لڳل پنکي کي وڌيڪ تيز
 ڪيائين. انور آهستي آهستي وڙلي رهيو هو: ’... امان مون کي
 چو نه وئي وئي؟... هتي مون کي سڀ مارين ٿا... مون کي
 سڄو بيت باد آهي... منهنجا هڪ ڏڪن ٿا... بابا مون کي
 ماري ڇڏيندو... اما! اما!... اڪير جي ممي ڏاڍي سٺي
 آهي... منهنجي ممي تمام خراب آهي... مون کي پيار ۾
 نٿي ڪري!...‘

ٻُڙس پنهنجيءَ زال ڏانهن نهاريو. عورت جي دل هڻي. ڇا ٿيو

جي انور سندس ڀيٽ - ڄاڻو نه هو، هاليو نڀايو ته پاڻ هٽائين. سندس خاوند جي اکين جو نور هو. پاڻ به هڪ ٻارجي ماءُ هئي. مامتا جو پُر خلوص جذبو سندس سيني ۾ ڪَر - موڙي آيو، ڇهن تي پيار پري مُرڪ آئي، انور جو مٿو کڻي پنهنجي گودن تي رکيائين: ۱۱ - صدقي وڃان پنهنجي ٻچڙي تان! - ۱۲ - ائين چئي، سندس پشانيءَ تي چمي ڏيئي، آهستي آهستي پنهنجون آڱريون هن جي وارن ۾ ڦيرائڻ لڳي.

نماهي، مهراڻ، ۱-۲-۱۹۶۰

حيدرآباد سنڌ

اها

طارق اشرف

صبح جي وقت، ڪنهن تڪڙي ڪم سببان وڃي رهيو هوس. گاڏي ڪاٽي وارو چؤنگ مٽهي، ايراني هوٽل کان ڪجهه اڳپرو ٿيو هوس، جو اوچتو سوچ جو سلسلو ٽٽو. ڪنهن بشرٽ ڪمان جهلي چڪيو هو. مٿي ڏٺس. ننڍڙي نينگري هئي، لڳو هوم ته هن پٺسا گهريا هئا. ڪاوڙ مان سندس هٿ ڇڏايم. ”شرم نٿو اچئي. ايڏڙي - هيٺ ڪان ٿي پٺين ٿي.“

هوءَ هيسجي ويئي، هيسيل آواز ۾ چيائين، ”مون ته پاڻي گهريو.“

اٺين محسوس ٿيم، ڄڻ پري رستي تي ڪنهن الف اگهاڙو ڪري وڌو هجي. هر يڪدم خيال آيم، سامهون سبيل آهي. مٿي ايترا هيٺ آهن جو هوءَ پاڻ به پاڻي پري ٿي سگهي. ڪاوڙ موٽي آئي، وڃڻ جي تڪڙ هٽس. ڇڙب ڏٺس، ”هٿ ڪونه اٿي، پاڻ ڇو نٿي پري پٺين.“

هنجي چهر تي تي ويچارگي ڦهلجي ويئي. جهيٽي آواز ۾ چيائين، ”آءٌ مسلمين ٺاهيان.“

ڏڏجي ويس، سوچ ۽ تڪڙ ۾، کيس غور سان نه ڏٺو هٽس. هنجي ڪپڙن مان لڳو ته ڀيل يا ڪولهن آهي.

مون وڌي، مٿ مان، ڀرسان رکيل جست جي مڙيل سڙيل ڪلاس ۾ پاڻي ڀريو، ۽ هوءَ وات وٺ پُڪ جهلي، ڪجهه جهڪي بيٺي، مون پاڻي سندس پُڪ ۾ وڌو، ڪجهه پاڻي هيٺ ڪريو، ڪجهه وات ۾ ويس. مان سوچڻ لڳس: هيءَ به

انسان آهي، مان به انسان. هيءَ ننڍڙي معصوم آهي، ۽ مون کان ڪيئي گناهه ٿيا هوندا. پر مان مت مان پاڻي پري سگهان ٿو، پر هيءَ مت کي هڪ به لائي نٿي سگهي. سوچ جو سلسلو تڏهن ٿٺو، جڏهن هن چيو، ”بس.“

مون گلاس رکيو ۽ هن ڏانهن ڏٺو. هوءَ معصوميت مان مون ڏانهن لهاري رهي هئي. مان مڙيس ۽ اڳتي هلڻ لڳس. پوڻ ٿورو ئي اڳتي وڌي ۽ مڙي ڏٺو، هوءَ اڃا به مونڏانهن معصوميت مان لهاري رهي هئي. مان ڪجهه گهڙيون بيٺو ڪيس ڏسندو رهيس، پوءِ وري پنٿي موٽيس ۽ سندس پٺيان اچي بيٺس. هوءَ خاموشيءَ مان منهنجي منهن ۾ ٽڪي رهي هئي. مون کيسي ۾ هڪ وڏو ۽ هڪ رڻي جو ٺوٺ ڪڍي ڏانهن وڌايم، هن ڪنڌ لوڏي انڪار ڪيو. مون سندس ٻڌڻو هڪ جهلي، سندس ٽريءَ تي ٺوٺ رکي، مٺ بند ڪري ڇڏي. هنجي اکين ۾ ڇمڪ ۽ چن تي سرڪ ٿلهجي ويئي.

مان اڳيان وڌي ويس.

هڪ ڏينهن، ٻن پهرن جو، شمس سنيما کان سلطان هوٽل ڏانهن آيس پئي. ساڳي نينگرِيءَ کي سبيل وٽ بيٺل ڏٺو، سمجهي ويس ته هاڻي ڀڄ لاءِ بيٺي آهي. سوچيم: گهٽ ذات واريءَ کي شايد ڪو پاڻي پيارڻ لاءِ به تيار ڪونهي. مان تڪڙو تڪڙو هلڻ لڳس ته جيئن مان کيس هاڻي پياري سگهان. مان سندس پٺيان ٿي پهتو هوس، هن منهنجي اڳيان هلندڙ وانھڙو ڪسي خميس مان جهلي ورتو. ۽ انهيءَ وقت آءٌ حيران ٿي ويس، جڏهن مون چٽيءَ طرح ٻڌو. ”سائين ڀسو ڏير“ وانھڙو ڇپ ڏيئي کانئس خميس ڇڏا پندي چيو، ”پنندي شرم ٺٺو اچي.“

نينگري ڏاڍي معصوميت سان چيو، ”مون ٻنسا ته ڪونه گهريا.
 مون ته پاڻي گهريو.“ وانهڙوءَ جي منهن جو ٻنو لهي ويو ۽
 هو مٿن ڏانهن وڌيو.
 مان اڳيان وڌيس. مون پهرين وارو نظارو ڏسڻ نٿي گهريو.

ٺاري پبليڪيشن نمبر ۳/ فيبروري ۱۹۸۰

حيدرآباد سنڌ

ورثو

نظير شيخ

نئين سال جي پهريون ڏينهن هو ڄائو، اڪيون پٽيائين ۽ هن نرالي دنيا ۾ هير پاتائين. سندس ماءُ پيءُ ڏاڍا سرها ٿيا. ٻاهر، ٻڌس کي مبارڪون مليون. ميرائين ۽ ڪڏڙن کي ڄاڻ پئي، جن سرندا ۽ تارڙيون وڄائي هن جي پورهيت پيءُ کان ڏوڪڙ ڇڏايا. ڪن ڏينهن کان پوءِ هڪ ڏهاڙي، صبح مهل، ماڻس مڪڻ ڪارائڻ بعد کيس تيل مڪيو ۽ سرمو ڀاتو. پوءِ ننڍڙي نرڙ تي ٿلهو تلڪ ڪڍيائين، ۽ آخر ۾ تنجشن ۾ ٻڌي، ننڍڙين ٻانهن تنگن جا ڪچڙا هڏ مڪڻ سوکها ڪري، خاص هنڌ ۾ مھاربابائينس. سندس منهن ۽ رکڻي وٽ ڪاٽي رکيل هئي جنهن ڪمان جن ٻڄندا هئا. ساڳئي ڏينهن منجهند ڌاري، هو جاڳيو، رڻي جي ڇت کي ڏسي ٻٺو ۽ 'اوهان اوهان' ڪرڻ لڳو. جيڇل ماءُ ماني ٿئي ٿي ڇڏي کيس کنيو ۽ ميرو چولو مٿي ڪري ٻچ ڏنائينس. کيس ان مهل بک ڪانه هئي. مقرر سمجي ڪڏڙن کان پوءِ هڪڙي ڏينهن سندس گهر تي دهل ۽ شرڻايون وڃڻ لڳيون. مت مائٽ آيا. کيس ڏسي ڪي سرها ٿيا. ڪن وري لکي لکي نڪن کي مڙا ڏنا ۽ حجر آيو. سندس چڻي پوري شاهوڪاري ڏيکاءُ مان ٿي. ٻڌس قرض کڻي جيڪا پٽ جي ديگ لهرائي هئي سا پوري ڪانه پئي. سندس پيءُ کي شور ۽ سوسي جا لقب مليا. هوريان هوريان وقت گذرندو ويو. ماڻس کيس مرڪڻ سيکاريو. پوءِ هن ٻارن جي 'الف-ب' - امان بابا - سکي. اهڙيءَ طرح ٻين ٻن حرفن جي سکيا ورتائين ۽ جڏهن ٻانڙا ٻانڙا لڳو

تڏهن کيس هڪ نرالي حرف جي استادي ملي جا هن کي اشارن وسيلي سمجهاڻي ويئي هئي. کيس رڳو پنجئي انگريون مڏيون ڪرڻيون پونديون هيون جڏهن سندس ماءُ 'پونڊو' لفظ وٽان ڪڍندي هئي. پهرين پهرين 'پونڊو' هن پيءُ کي ڏنو، پوءِ ماءُ کي ڏنائين. تنهن کان پوءِ نائس جو وارو آيو هو. هو ٽيئي ڪليا هئا ۽ کين ڏسي هن به لاچار سرڪي ڏنو هو. پوءِ ماڻهن جو نمبر آيو.

نيت، هن ٻانڊڙن ذريعي راند شروع ڪري ڏني. ماڻس گهريلو هاج ۾ رڌل رهندي هئي، پاڻ پنهنجي منهن ڪڍندو هو. هڪڙي سوسر جي ڏينهن، هو جهنگهڻي سان وندرو ويندو هو ته ٿورو ڀرپور هڪ وڏو جيت ويندي ڏنائين. هن آنڪو رانديڪو ڏسي جهنگهڻو ڦٽو ڪيو ۽ گوڏن ڀرندڙي ڊڪ پاڻي جيئن ٿي جيت ۾ هڪ وڏائين تيئن ماڻس، نڙيءَ وٽ پنهنجو سامهه جهليندي، ڊڪندي، کيس ڪڇ تي اچي کنيو ۽ پوءِ سرونو کڻي وڏو جيت ڇيچري ڇڏيائين. ماڻس پڻ پڻ ڪري، 'هائي مئيس' چئي، جيت جو نالو ڳڻندو، پر هو پٽونءَ جي معنيٰ سمجهي ڪين سگهيو.

پوءِ هوءَ ڏهاڙي، هن کي چيٺيڻ لڳي، چيٺي پوءِ ڀرچاڻن لڳي ۽ ڪم مهل پاڻ روئيندو هو ته عجيب وڻي، کيس ڊپ ڏياري، مات ڪرائڻ لڳي. ۽ هاڻي هو سڄي پڇي ڊڄڻو ٿي پيو. هڪ ڏينهن هو پٽ تي راند ڪري رهيو هو ته سندس ڀرسان هڪ ماڻهو اچي لنگهيو، جنهن کي ڏسي وڻي ڪاڪڙو ڦاڙيائين. ماڻس هڪدم ڊوڙندي آئي ۽ کيس هنج ۾ کڻي ٿڌا ڪپڻ لڳي.

سندس ماسات ۽ سوٽ پڻ ائين ڪنديون هيون. هو جڏهن ايندو هو ته سندس نرم، ڪچه - جهڙن ڳالهن کي اچي جهنڊيون پائينديون هيون ۽ سندس مني نڪ، جنهن کي ماڻس

ڏهاڙي مهڻي کيس هروڀرو ايڏاءُ رسائيندي هئي، تي پنهنجون سهڻيون ۽ نازڪ آڱريون رکي هلڪڙو زور ڏيئي، سنهڙا سنهڙا ۽ قسمن قسمن آواز ڪڍنديون هيون. پاڻ وري ڪو ڪم ڪين ڏسندو رهندو هو. هو ٻيهر کيس هٿن ۾ کڻي، هيٺ مٿي ڪري، ڪلاٽ جا وس ڪنديون هيون، پوءِ پنهنجين پيريل ۽ اُڀريل ڇاٽين مان ملائي، سندس پٺيءَ تي ٺِڪ ڏيئي ۽ پنهنجي بت کي لوڏينديون هيون. ان مهل هـن کي ڪجهه ڪين ٿيندو هو، باقي هـن کي گهريل راحت جو اڻ پورو پاڻڱو پلم پوندو هو. سندن موهن ۽ جوين کي گهـج هـئي ۽ هر تنهن جو مائٽن کي خوف ڪين هو.

وقت آيو. هو پنهنجن پيرن تي بيهڻ سڪيو. آهستي آهستي ۽ هو هلڻ لڳو. ماڻس هٿس ڪپڙن ۾ ئي نه هئي ماڻهه خوشيءَ ۾ هڪ نئين گار جو تلمر ڏنائونس. انهيءَ جمار ۾ سو سخت بيمار ٿي پيو. وڏين چيو: ’نظر لڳي اٿس‘، قال وجهايا ويا، ڦيٽا ڪرايا ويا، ڦٽڪيون ساڙيون ويون، هر ٿيو ڪجهه ڪونام. ڊاڪٽر آيو، دوا ڏنائين پر ڪاٺن هـنر سـو نه ٿيو، ماڻس وڏي پير تي باس باسي. هو نونو ٿي پيو! پٽڙ چاڙهيو ويو، مڙايون ورهائون ويون — سي به پراون هيسن مان.

جڏهن هو ٻاهر نڪرڻ جهڙو ٿيو تڏهن پاڻ جهڙا ۽ پاڻ کان وڏا ڏسي گدگد ٿيو. ماڻن سنگت رکيائين. وقت، سندس ٻاراڻن ٻن وانگر ۽ نڀا ڏيندو گذرندو ويو. جڏهن هن پنجن سال ۾ پير پاتو تڏهن سندس يارائي ساڳي جمار جي هڪ پاڙيسري نينگر مان ٿي. هو، پوءِ ۽ ٻاراڻن ٻولين ۾ ٻول ٻولڻ لڳا ۽ چيڪي مٽيءَ مان مانيون ٺاهڻ لڳا ۽ گول. وٺيءَ جهڙا رانديڪا ٺاهي، سخت پٽ مٿان هئي نڪاءُ ڪڍڻ لڳا. پوءِ چڏن، لائنن ۽ اڻي ڏڪرن جو وارو آيو. انهيءَ زماني ۾ هن مائٽن طرفان مليل زباني امانت، هوري هوري، پنهنجي سنگتيءَ کي

سونڀڻ شروع ڪري ڏني. هن زماني جو اول وارو ڀاڱو لنگهي ويو. هو ڪجهه سمجهه - پريو ٿيو. سندس زندگيءَ ۾ باڪس جا ڪوڪا ٺپي پيا. هو انهن تي اکر پوري ڪيڏڻ لڳو. سندس يار بم پڪو هيراڪ ٿي پهتو. حالتن آهستي آهستي هن جي ويچار سمجهه واراڻو آندو. هو هاڪيت ڪنا ڪرڻ لڳو. ۽ دوست ساڻ ڪري، پاڪيٽن لاءِ شهر جا گند ڦولهڻ لڳو. سندس ساٿي اڪول کان گوسڙو ٿي پهتو. هٿس کي ڄاڻ پيئي: ڏاڍي چپ ڏنائينس. هن جي پيءُ کي به پتو پيو، پر هن رڳو 'چوڙي؟' چئي ڪٿي بس ڪئي.

منگتيءَ کي وري اسڪول ويندي ڏسي هن کي شوق جاڳيو. پيءُ کي چيائين: هاڻو ڪار ٿي. پر هو اڃا اسڪول ڪونه ويو. اهڙيءَ طرح هاڪيٽن مان ڦري نونگر پيسن جو وارو آيو. ڪڇ مهنا لنگهي ويا. کيس مائٽن طرفان، جيءَ - ٺار گارين کان پوءِ، بي چيائيءَ جي مڪيا ملي. اهڙن گمن پر سندس ٺالو اول ورتو ٿي ويو. هوريان هوريان، بابس کي ميارون ملڻ لڳيون. ڪرڙويءَ کي ڇڙ لڳي، سو اسڪول ۾ ويهاري آيس. ٽيهه مڇ پيا آڀريا لٽا، صبح مهل، هو ٽيهلو ڪٿي گهران نڪتو. اسڪول جي کس تي دوست گڏيس. کين واٽ بدلائڻي پيئي ۽ هو شهر کان ٻاهر نڪري ويا - 'مانا ڏوريءَ' ڏانهن ائين ئي هن اسڪول وڃڻ ڇڏي ڏنو. هٿس جو ٻڌو، تنهن چيو: 'هنر ٿو سڪاربانس. اسڪول ۾ وري ڪهڙا آڪ ڪارا ڪندو.' جنهنجي پيرن هيٺان بهشت هو، تنهن چيو: 'مٿو ماسٽر معشوم کي ماري ٿو. اهڙي پڙهائي وڃي ڪڏهن پوي.' اهڙيءَ طرح هو مهراڻ جي موج جيان هڪ موج بنجي پهتو. اڇلون اڇان سان ملي نئون زمانو ٿي پيئون. هاڻي، کيس پيءُ جي به ڪاڻ ڪانه هئي. مهل مهل تي سڏا اٿن. سڏا جواب ڏيئي گند

ڇڏيندو هو.

اهڙي نموني وقت جي جدول سيڪنڊن کان ٽيندي ئي سو سن ڏينهن تائين اچي پهتي. پورهيت ۱ گهر ڏيائڻيءَ کي ويچار ورايو ته پنهنجي نيشن جي نور کي 'سوني جهرڪي' ڏيکارجي. پوءِ سهڻي ۱ ٺٺ واري بندوبست لاءِ ڏوڪڙن جي ڳالهه نڪتي جيڪا ٻاچيءَ ڪيل ڳهن کي گروي رکڻ تي اچي پوري ٿي؛ جنهن کان پوءِ تڙ ٽڪڙ ۾ ڪچسري جاءِ جي پڳل نٿل در تي ٻيهر دهل ۱ شرنايون وڃڻ لڳيون ۽ اهي هڪ ڏينهن اڳوات جون تياريون هيون.

اڃا رات ئي مس ٿي ته سندس گهر ۾ پنهنجون پرايون اچي ڪنيون ٿيون. هوريان هوريان سندس طهر ٿيڻ جي خوشيءَ ۾ ڪنوارين ڳيچ ڳاتا ۽ پڙهيلن ويس ڌاري ٿي نمونن نمونن جا ناچ نچيا. اهو مائين جو ميڙو ٻارهيڻ وڳي تائين هلندو رهيو. ٻئي ڏينهن سج جي چوٽ چڙهڻ کان ٻه ڪلاڪ اڳ هن کي موڙ ٻڌايا ويا، سرڪس ۾ گهماريو ويو، مسيت مان ٻاراڻي عبادت کان پوءِ در آڏو هڪ وڏي ڀات تي ويهاريو ويو. حجر آيو جنهن پنهنجو فرض پورو ڪيو. پر، تنهن هوندي به 'سوني جهرڪي' ڏسڻ نصيب ڪانه ٿيس. ڇو ته چڱن جي چوڻ موجب جيڪي اوهر ڪندا آهن سي پٺتي رهجي ويندا آهن. هن کان به ڪنڌ مٿي ڪرڻ ۱ ٿوري دير ٿي ويهي هئي.

جنهن ڏينهن هن ڳاڙهي گوڏ لاهي اچي ڪانچ ٻاڙي تنهن ڏينهن سندس ڄمار اٺن نون ورهين وڃ ڌاري هئي؛ ۱ اهو پڳل انگ جلدي ئي سندس ڪنهن چيڪلي وانگيان، هيڏي هوڏي ڦرڻ تي سڄو انگ بڻجي ويو. ڀڻس، وري هيڪر چيڪ ڏنس. مڃل جو مٿانئس هٿ ڪڍي. ماڻس جو ٻم اهو ئي حال هو. هوءَ 'لکيو منجهه نراڙ' تي راضي رهي پنهنجي سڪمڙي کي ڏمڪائي ٻوٽ ڏاڦ ڪان به ڪپيائيندي هئي. جيڪي به چوڻ وارا هئا

تن کان چوڻ نٿي پڳو، سو ٻين جا چيا ڪيئن ڪنا هڪيءَ وراڻي سگهيا ٿي.

هوربان هوربان، اکر پوريءَ بلٽيءَ جو روپ ورتو، جنهن وري ٻتن جي راند جو ويس ڌاريو ۽ پڇاڙيءَ ۾ 'چڪو' ميدان ۾ ٽپي پيو. هو ننڍڙي ڄمار ۾ هڪ چڱن کان چڱيرڙو جواڙي ٿي پيو. جوا جي جيت هن کي سينيمائن جا راڻونڊ هڻڻ سيکاريو؛ جوا جي هار وري گهر جي سوڌي مان لمتيون هڻڻ سيکارس. ساڳيءَ طرح هو ننڍڙيون رانديون ڇڏي وڏين راندين ۾ ڪاهي پيو. لیت ڪيوتر گلوريا کي وارو ڏنو، جنهن پڇي ڙي پڇي ڏانهن وات ورتي، جنهن کان پوءِ ڪوڏي ڪوڏي راند ۽ پڇاڙيءَ ۾ 'ونجهوئي'، ڏيکاري ڏني. هو ڏهاڙي، مهل آهر، اهي رانديون ڪيڏندو رهندو هو، پر تنهن کيس هوشيار رانديگر بنائڻ ۾ سھائتا ڪانه ڪئي.

پوءِ حرامپائيءَ جا ڪم شروع ٿيندا ويا. ڪنهن ٺيلي واري جي شئي ڪٿي پڄڻ، ڪنهن وانھڙو کي تنگ ڪرڻ، ڪنهن ٻار کي لڪي ٻئي سان ويڙهائڻ، ڪنهن هيٺي سان هروڀرو اڙي ڪرڻ، ننڍڙن ٻارن جا ميڙ مچائي حرامپائيءَ جا سبق سيکارڻ، سندس ٻي مھڻي وندر هئي.

آهستي آهستي، هن اهڙي ڄمار ۾ پير پاتو جنهن ۾ ڇهن مٿان مڇن جي ساوڪ ڦٽندي آهي، جنهن ۾ اوڙي ٻاڙي جي ننڍين وڏين نياڻين تي ٻانهڻي نظرون وڃي پونديون آهن، جنهن ۾ 'جنس' جي ان پوري ڄاڻ جو نئون سلو ڦٽندو آهي، جنهن ۾ ڪڏهن ڪڏهن، غير فطري ڪم به ٿي پوندا آهن، ۽ دل ۽ دماغ تي 'جنسي ڳالهائون' ڇانئجڻ لڳنديون آهن. هو اها ڄاڻ فطري ۽ غير فطري نموني سکي زندگيءَ جو اهو ڀاڱو ٽپي اڳتي وڌيو.

جڏهن سنه سن ڏاڙهي مڇون وڌي ڪنهن وير مڙس جهڙيون ٿيون،

تڏهن پٽس، ٻيهر، موٽڻ جي ڪم مڪڻ لاءِ کيس ڄاڻو مستريءَ وٽ وٺي ويو. مهنو مس گذريو ته هو ڪم ۾ اڏ ۽ ڦٽو ڪري موٽي آيو. کيس انهيءَ ڪم ۾ تڪليف پهچندي هئي. جڏهن هن کي ڪو ٻيو هنر کين سجهيو تڏهن پيءُ کي گهوڙي گاڏي وٺي ڏيڻ لاءِ چيائين. پٽس وٽ پهچ ڪانه هئي جو پنهنجو نانگو وٺي، سو ڪنهن سٺ جي گاڏي وٺي ڏنائينس. هاڻي هو من مڙجي ٿي نانگو هڪڙو لڳو. هيءُ اها وهي هئي جنهن ۾ ٻاراڻيون رانديون ۽ عادتون مڃڻ لڳنديون آهن. پر هن مان جوا ۽ اجاڻي اڙيءَ جي پٽ ڪانه نڪتي.

سمو گذرندو ويو. هو به پنجهين ٽيهن جي لڳ ڀڳ اچي ٿيو. سندس پيءُڙي ماءُ کي ڪنوار ڏسڻ جي سک اچي ٿي. پٽس جي پڻ اها مرضي ٿي. ٻانهن ڳولڻ ۾ کيس تر جيتري به تڪليف ڪانه پهتي. ڪنوار ته گهر جو گهر ۾ ئي هئي. پوءِ هو پنهنجي ماروٽ ٻرڻجي آيو جا پاڻ هن وانگيان عامر ۾ ڪوري جي ڪوري هئي.

پهرين رات گذري. هن جي خوشيءَ ڪنوار جي خوشيءَ جو ذرو خيال ڪين ڪيو. ٻيون راتيون ائين آيون ائين ويون. گهوٽ ڪنوار جا لاکاپا وڌندا ويا. هوءَ پوءِ ڪنوار مان ٿري سندس گهر واري ٿي پئي.

سندس شاديءَ کي اچي سال ٿيو. جوڻس جو مڊو پڻ اچي ورو پيو. کيس پٽ ڄاڻو جو سڄو ماءُ تي ويو هو.

جڏهن سندس زال چڱي ڀلي ٿي تڏهن هن، هڪ ڏهاڙي، صبح مهل، مڪڻ ڪارائڻ ڪانهو ڪڪي کي تيل مڪيو، سرمو ٻاٽو ۽ پوءِ نرڙ تي تلڪ ڪڍيائين، آخر ۽ تنچن ۾ ٻڌي خاص هنڌ ۾ سمهاريائينس. ڪڪي جي منهن - رکڻي وٽ آهائي ڪاٽي رکيل هئي جنهن کان جن ڊڄندا هئا. منجهند ڌاري ڪڪي جي روئڻ تي، ڪڪي جي ماءُ مائي ٿئي ٿي ڇڏي،

ميرو چولو مٿي ڪري، ڪڪي کي ٽيچ اچي ڏني. ان مهل
ڪڪي کي ٻڪ ڪانه هئي.
■ جڏهن وقت گذرندو ويو، جڏهن سندس زال ڪڪي کي
مرڪڻ سيکاريو، جڏهن ڪڪي ’امان ٻاٻا‘ سکي، تڏهن کيس
اها امانت ياد پئي چيڪا کيس پئس ڪان، پئس کي ڏاڏي
ڪان. ■ ڏاڏي کي پڙ ڏاڏي ڪان ملي هئي. آها امانت پنجن
آڱرين وارو اشارو ئي هئي جنهن کي ٻين لفظن ۾ ’پونڊو‘ سڏبو
آهي. هن پيري ڪڪي کيس پونڊو ڏنو هو، جنهن تي سندس
ڏند ٺڙي پيا هئا. تنهن ڪان پوءِ ماءُ جو وارو آيو، پوءِ ڏاڏي
جو، جو ڏسي ٿري پيو. پنهنجي پيءُ جو ورڻو هن پنهنجي پوني
ٿاڻين پهچائي ڇڏيو هو. ■ اهو ئي ته سندس مٿان خانداني
ٲار هو!

ماهوار روح رهاڻ، نومبر ۱۹۶۳ع

حيدرآباد سنڌ

عمر کان اڳ ...

ڪلا پر ڪاش

رتنا اوباسي ڏيئي، ٻين ڪافي ڪاهيءَ ۾ رکي. ڏاڻي هٿ سان سر کي دٻائي هن شروع کان حساب ڪندي چين ۾ پئڪيو، ”اي ڪيوب، مائينس بي ڪيوب، پلس ٽري ايڪس واڙ زيڊ ...“

”او رتنا،“ مائس جو ڪاوڙ پيريل منڊ سندس ڪنن تي پيو. رتنا خفي ٿي چيو، ”توبه، اصل حساب به پورو ڪرڻ ڪيئن ڏيندي. ڀلا جواب به نڪرندو ڪيئن؟“ مائس جو وري منڊ ٿيو، ”ٻڌين ڪانه ٿي، رتنا.“ رتنا موڙهي منجهائي ڪاهيءَ ۾ نهاريندي وهي، ڪيس حساب سمجهه ۾ ٿي نٿي آيو.

”هان وٺ،“ اوچتو مائس اچي سندس منهن ۾ بچو ٺڪاءُ ڪرايو. ”گهڻا منڊ ڪيا ٿيانه. پڙهي آڪڪارا ڪنديون.“ رتنا ماءُ جي ايتري ڏمر ۽ حساب نه ٿيڻ جي گڏيل پريشاني چنڊيندي زور سان چيو، ”هاڻي ته اصل نه هلندي سانءُ، آهڙا ماڻهن کان ڪهڙا سبڻ لاءِ وٺين ٿي ڇو ٿي، جو هيئن ڦٽڪائي ٿي رڪين.“

رتنا جي وڏيءَ پيٽ موهني، جنهن ورائندي ۾ پنهنجي ڪڪي کي ويٺي کير پياريو، ڪڪي کي روئندو ڇڏي اندر لنگهي آئي. چيا ٿين، ”وڏي ته مان ٿي اوتيون ڏيئي ڏيانءِ، ممي.“ مائس ڪيس ٻڌو آڻيڻو ڪري، رتنا کي ٻيو بچو ٺڪاءُ ڪرائيندي چيو، ”ڪهڙا وٺان ڇو ٿي سبڻ لاءِ ... هان؟ مان ٿي پئسا ڪٿان نه؟ هيءُ ڪي ته چئ. مهيني جي پچاڙيءَ ۾

پئسا ڪپي ٿا وڃن ته گهرڻ تي ڪيترا نه خار ٿا لڳن .
ماءُ تي قياس ته ڪونه ٿو پوي، آئلندو... هن رتئا ڪسي
هڪ کان چڪيندي چيو، ”آٽ هل، بي شرمي.“

رتئا ضد ڪري چيو، ”ڪانه هلنديس، ڪانه هلنديس.“
مائس ڏند ڪرئيندي ٻه ٽي ڏک وهائي ڪڍيس. ماءُ کي
چڪي موهنيءَ آڻي ڪم تي وهاريو. چيائين، ”چڏينس ممي،
مان ئي ڏيئي ڏيانءِ نه؟“

مائس غصي سبب سهڪڻ لڳي. چيائين، ”تون ته ٽيئن پنهنجي
گهر واري، شام جو هلي ويندينءَ. هي پلي پيئون مون مان
هيئن جنميون ڪن نه؟“ سندس پيشانيءَ تي پگهر جون بوندون
مڙي آيون. رتئا کي وري بچو ڏيندي چيائين، ”ڄمندي ئي
نڙيءَ تي نهن ڏجي ها...“

”ڏين ها نه، پوءِ ڪنهن روڪيو هوءَ؟ ان کان ته ماري
چڏين ها ته وڌيڪ سٺو هو.“ رتئا پاڻءَ چلائي آئي. سندس
اکين مان ڳوڙها پئي نڪريا.

رتئا طرف ٺهاري موهنيءَ چيو، ”هاڻي بس ڪر پلا.“
”بس ڪند يون هي؟“

”بس ڪند يون هي؟“ رتئا ماءُ کي ويچارو ڏيندي چيو،
”باقي تون سڄو ڏينهن ڏک بچا هڻدينءَ ۾ ماريندينءَ.“
ننڍي ڌيءَ ماءُ جي هيئن بي عزتي ڪري وڃي، سا ڳالهه موهني
به ڪين سهي سگهي. رتئا کي ڳل ڌاري چمات هڻي چيائين،
”چري، ڪني! ماءُ کي ويچارا ڏبا آهن؟“

”مار مار، تون به مار.“ رتئا تيسي ۾ اچي ڪاهي ۽ ٻين
ڪٽي پريان اچليون. روئيندي دل ڌاريندڙ آواز ۾ چيائين، ”ماريو،
سڀ ماريو. اسڪول ۾ دادي ماري، هتي توهين ماريو. دادي
روز اسڪول ۾ دٻائي ته گهٽ مارڪون ڪڍينءِ ته في سڄي
ڪنڊيسا... هتي توهين پڙهڻ نه ڏيو.“

”ٻڪ بند ڪر هاڻي.“ ماڻس موهنِيءَ طرف نھاري چيو، ”تو به هنن وانگر ڪڏهن مون سان ڪاڪڙو ڪڍيو.“
رتنا ماءُ کي آڏ ۾ ڪڍي، مڇي ۽ جيان ڦٽڪندي چيو، ”تو به ڪڏهن دٻديءَ کي ايترو تنگ ڪيو ۽ ماريو جيترو اسان کي ٿي مارين؟ دٻدي اسڪول ۾ پڙهندي هئي تڏهن ايترو ڪم ڪرائيندي هئيس؟“

رتنا جي ننڍڙي سرير ۾ نچاڻان ايترو جوش ڪٽان آيو هو. آواز کي آڃا به اوچو ڪري هن چيو، ”دٻدي توکي هاڻي به پري ڏيندي هئي، شام جو رڌيندي به هئي، باسٺ به ملائيندي هئي نه؟ پڙهندي به هئي، في به آڏ هوندي هئس نه ۽ دادِيءَ جون دٻون به ڪائيندي هئي؟ توکي اونيون به ڏيئي ڏيندي هئي ۽ مٿان تون ماريندي به هئيس.“

ايترو سڀ هوءَ پڪساهي چئي ويئي. هوءَ پنهنجي فراڪ سان اڪيون اگهي هن پنهنجي آواز کي ٿورو ڏيمو ڪندي چيو، ”پگوان آلائي اسان کي ماري ڇو نٿو ڇڏي...“

رتنا جي اکين مان ٺير جي ڌارا وهي هلي. ماڻس جي من ۾ به نچاڻان ڪهڙو پاو آيو، جو ڪمري مان ٻاهر نڪرندي ڀريل دل سان ۽ ڀنل آواز ۾ چيائين، ”توهان کي ڇو ماري؟ پگوان منهنجا ئي ڏينهن ڪٽائي ته مون جهڙيءَ ڏائڻ ماءُ مان ڇڻي پئو.“

موهنِيءَ اتي ئي ڪٽ تي ويهي رهي. ماڻس وٺندڙ ڪڪو ڪٿي آچي هنج ۾ ڏيئي ويس. اکين مان آب اوتيندي هن ڪڪي کي کير پياريو، هوءَ کيس ڀر ۾ لپٽائي هاڻ به لپٽي پيئي.
دريءَ جي ٻاهر نظر ايندڙ وٺن جا ٻن رڪي رڪي سرس ڪري رهيا هئا. هڪي هڪڻ آرام ۾ هئا. موهنِيءَ آئين اکين سان وٺ طرف نھاريو. ٿوريءَ دير ۾ سندس آليون اڪيون ٻونجي ويئون.
”دٻدي جڏهن پڙهندي هئي...“ رتنا جا اهي لفظ موهنِيءَ کي

پنهنجي پڙهڻ وارن ڏينهن ڏانهن گيهلي ويا. هوءَ ڪيتريءَ دوري جو مفاصلو طءُ ڪري پنهنجي ڪراچيءَ واري گهر جي وڏيءَ وڏيءَ بالڪنيءَ اچي پهتي. سامهون نظر اچي رهيو هو رام باغ ! باغ جي ساڄي پاسي پينگهون هيون. گسڪڻ هئي. پينگهن تي چيني گنگا ۽ ڀاڳي لڏي رهيون هيون. پينگهن جو وارو وڻ لاءِ ٻيون ڪيتريون ئي چرڪريون قطار ٺاهي بيٺيون هيون. گسڪڻ تي سندس ساهيڙين جا ننڍڙا پاڻر ۽ پير گسڪي رهيا هئا. وچواري سيمينٽ جي چوڪنڊياري ڏنڀي جي چوڌاري، شيل ۽ کڻي ڦري رهيون هيون. بالڪنيءَ ۾ بيٺل موهنيءَ جي سرير ۾ ڪٽڪاڻي ٿي. هوءَ ڀلا ڪيئن ترسي؟ هوءَ گويا نوڙيءَ مان چٽائي پڳي ۽ بڪون ٻائيندي اچي پنهنجين سهيلين سان گڏي.

ڏاڻي پاسي هو جيرام ڪير واري ۽ گودڙءَ ڪلفيءَ واري جو دڪان. رام باغ مان موٽي سهيلين جو ڪڏڪ آهن دڪان ڀرسان اچي پهتو. موهنيءَ ڪوٺلو کڻي ڪشادي رستي تي، پهريل بيجيل جا ليڪا ٻاٽا، رٻڙ راند شروع ٿي ويئي. ڪچو گهر ڇهيل ۽ ڀڪو گهر بيجيل جي آوازن سان گهٽي گونججي ويئي.

”موهنيءَ“ ماڻس جو ڪاوڙ ڀريو آواز ڪن تي ڀس. موهنيءَ مٿي بالڪنيءَ ۾ ٺهاريو. ماڻس چيو، ”مٿي آڇ.“

”وارو وٺي اچان ٿي.“ هن ٻيپرواهيءَ مان جواب ڏنو ۽ راند مڪن ٿي ويئي. ان بعد به ماڻس ئي چار سڌ ڪيا، تڏهن مس موهني وڃي ماءُ جي آڳيان بيٺي.

ماڻس چٽپٽندي چيس، ”اسڪول جا ڪم ڪيا اٿئي؟ رڳو رلڻ رڳو راند. نه چوئي نه ڦٽي، نه پڙهڻ نه ڳڙهڻ، نه نڊ نه آرام.“

ڪيس هٿ ڏهن ڏوٺاري ۽ چوئي ڦٽي ڪري ۽ ماڻس ڦٽري

نرميءَ سان چيو، ”سڌا ٻار پڙهڻ ۾ هوشيار ٿيندا آهن. اسڪول ۾ نالو ڪيندا آهن. هاڻي پڙهه ويهي ۽ سدورو ٻار ڪريانس.“
 موهنيءَ ڪسي اسڪول جا ڪم ڪندي اڌ ڪلاڪ به مس گذريو ته رنڌڻي واري سوڙهي لنگهه ۾ بيهي ۽ گنگا آهستي چيو، ۽ خالصي پڪوڙائي ۽ وٽ هلنديءَ ڇا؟ شيلاهه به ٿي هلي.“

”مي ڪهڙي ڪمري ۾ آهي؟“ هن آهستي هڻيو.

”ڪنڊ واري ڪمري ۾ پئي سبي.“

”موهني ٽپ ڏيئي آئي. ڄامهيري باڪس مان پياني ڪڍي رفو چڪر ٿي ويئي!“

رات جو ماني ڪٿائي رهڻ بعد مائٽس ڇڙپيندي چيو، ”تون پڙهندين ۽ اصل ڪانه. مان هاڻي چمائن سان راند ڪرائينديسان.“
 اڌ مٺي ڪلاڪ ڪمانپوءِ، جيئن ئي مائٽس ۽ پئس پنڌ ڪرڻ لاءِ نڪتا، تيئن هن جي ڪنن تي آواز پيو، ”جهوڙا.“

چقمق جيئن لوهر کي چڪيندو آهي، تيئن ان آواز جي ڪشش تي هوءَ ڏاڪڻ جا ٻه ڏاڪا لهندي اچي گهٽيءَ ۾ پهتي.
 جڏهن موٽي، تڏهن ڳهر ۾ شل هئي. بالڪنيءَ جي ڇيڙي واريءَ ڪٽ تي سندس پيءُ ماءُ ڳالهائي رهيا. پيءُ ڪٽ تي پئي ۽ ايشوءَ ڪٽر راند پئي ڪئي. ڪمري اندر چاچس ۽ چاچيس رهائيون پئي ڪيون.

مائٽس سڀني لاءِ ڪيرڪش ڪاڻ، رنڌڻي طرف هلي ويئي. موهنيءَ آهستي آهستي اچي پيءُ جون اکيون بند ڪيون. پئس سندس نڌڙا هٿ اکين تان هٽائي پنهنجن هٿن ۾ وٺي چيو، ”ڪير آهي؟ موهن پٽ. ها نه؟ تون ڏاڍو لڇو پٽ آهين منهنجو.“
 هوءَ ٽپ ڏيئي اچي پيءُ جي هنج ۾ ويئي ۽ چيائين، ”بابا.“
 منهنجي دادِي آهي نه آڏواڻي، آها مونکي ڏاڍو پيار ڪندي آهي. پوهان مونکي ٽيون ڏينهن جا گرافي سيکاري نه؟ ڪلهه ڪير

ٻه ياد ڪري نه آيو. مانيٽر کي به چمات لڳي. رڳو مون کي ياد هئي...”

پس سندس کاڌي پئي چيو، ”تون ته هوشيار ٻه آهين نه؟ پوءِ خبر ناهي ڇا ڇا چوندي رهي؟ پس آهو سڀ ڪجهه ٻڌندو رهيو. اوچتو کيس ڪا ڳالهه ياد آئي. پيءُ اڳيان شڪايت ڪندي چيائين، ”دادا پايي مون کي ڏيڏي زور سان ٿي ڪري.“

پس کان نهڪ ڪري ويو، چيائين، ”مان چوانس ٿو. توکي اڳي آهستي ڪندي.“

مائس ڪير جو ڪٿورو آئي پس جي هٿ ۾ ڏنو، ”هاڻ هي پياروس. مون سان پيئندي ڪانه ڇڏڻ ڏينديسانس ته وري توهين ڇڏندا.“

پس مشڪندي سندس چين تي ڪٿورو آندو...

”اوڏان اوڏان.“ موهيءَ جي ڪڪي روئڻ شروع ڪيو. موهني جيتري ئي تيزيءَ سان ڪراچيءَ پهتي هئي، پنهنجي ننڍڙي جي زندگيءَ ۾ پهتي هئي، اوتري ئي تيزيءَ سان موٽي آئي. ڪڪي کي هج ۾ ڪٿي هن سامهون نهاريو. رتنا آليون اڪميون ڪٿي بلائوز کي اوڙيون پئي ڏنيون. هن کي ڏانهس يا ڪڪي ڏانهن نهارڻ جو به وقت ڪونه هو. عمر جي ننڍڙي ۾ گهر جي ڪم ڪار ۾ وڏي پين ڏانهن نهاريندي، موهيءَ کان ٿڌو سامه ڪري ويو. لڙڪ لاڙيندي سوچيائين: هي معصوم ٻار هر کان اڳ ئي وڏا ٿي ويا آهن!

چانو

ماعتاب مڪدوب

ستن اٿن سالن جي ڊگهي عرصي کان هوءَ اسين ديس وريا هئامين. سڀڪجهه ماڳيو هوءَ ڪجهه به نه بدليو هو. ساڳيا گهر، ساڳيا ماڻهو. اهي ئي ڏڏريل راهون ۽ ڏڏريل رستا.

اسان جي گهر جي ڀر ۾ شاهه صاحب جي حويلي جيئن جو ٿيڻ شان-مان-مان ڪر ڪنڀو ٻيڻي هئي. حويليءَ کي ڏسڻ سان منهنجي ذهن جي ڪينواس تي هڪ پراڻو واقعو، يوائتي چتر جيان اڪري بيهي رهيو. اڏو خوفناڪ چتر، جهنجي دهشت اڄ به مون کي ڏکائي ڇڏيندي آهي.

اسين ايران پئي ويسين ۽ وڃڻ کان اڳ، مٿن مائٽن، دوستن ۽ پاڙيسرين سان موڪلائڻون پئي ڪيوسين. معظم مون کي گاڏيءَ ۾ ويهاري ڇڏي وڃائيندي چيو: ”بس اجهو آيس.“ ائين چئي هو پر واري حويليءَ جي اوطاق ۾، شاهه صاحب کان موڪلائڻ لا، اندر هليو ويو.

پنج منٽ گذريا، ڏهه منٽ ۽ پوءِ اڌ ڪلاڪ به گذري ويو. مان بهور ئي گاڏي کان ٻاهر نڪري آيس. انهيءَ کان بهتر آهي ته واپس وڃي گهر ۾ ويهي رهان. منهنجي سوچ اڃان ارادي جو روپ ئي نه ورتو هو ته سڄي گهٽيءَ ۾ رڙين ۽ ڪوڪن جو رڻ ٻري ويو. ڏٺم ته شاهه صاحب، اٺن نون سالن جي ٻارڙي کي کانپڻين کان جهلي گهليندو ۽ ٿيلهنڊو اوطاق کان ٻاهر نڪتو. سندس ٻانهن معظم جي هٿ ۾ ڏيئي چئي رهيو هو، ”نڀاڳو ٿڌيءَ چانو“ اوڏهين ويٺو آهي. هتي سڄو ڏينهن پيو رلي ۽ ڏکا کائي. ٻارنهن مهينن کان هوءَ ماءُ

پيءُ سان عيد جي ٻن ڏينهن جي موڪل جي بهاني سان ملڻ آيو ته وري وڃڻ جو نالوئي نٿو وٺي!“
معظم سڀ سنگهيل جيان چپ چاپ بيٺو هو ۽ نينگر جون رڙيون جيئن پوءِ ٿيڻ ٿينديون ويون - شاهه صاحب جو پورو رنگ ڪاوڙ کان ٿي ٽامي هڻي ويو هو - پيرائڻ پيرن مان، ميراڻي مخملي جڻمي لاهيندي، ڦه ڦه ڪري دٻو ڦه ڪري نڪه مٺهن ۽ مٺي تي وهائي ڪڍيائين.

جيئري رت جي ٽاڪيلي وهي اٿي هلي.
”هه ماڻهن!“ درو۽ جي ماءُ پئي هفت مهيني ٿي هڻندي دل ڌاريندڙ ڏانهن ڪئي هئي: ”منهنجو ٻچڙو ماري ڇڏي!“
”هري ٿي مائي، پنهن جا اچڻ ڏا اٿي؟“ ڏکائيندڙ انداز ۾ دڙڪو ڏيندي چيائين، ”موريءَ جو ڪيڙو، پر دماغ ٿم ڏسوس، آسمان ٿي اٿس.“ رت ٺهڪي شيهو بڻجي ويس.
”حرامزادي ڪي مفت جون مانيون لڳيون آهن - وٺي وڃي مٺهن ڌوڙاري اچيس.“ شاهه صاحب، درو۽ جي ماءُ ڏانهن ڏسندي ائين چيو هو، ڄڻ ٽنهي کي ڪچو ڇاڙي ڇڏيندو.
جلال جي صورت ۾ جڏهن شاهه صاحب جي اک معظم تي پئي ته منهن تي ڪوڙي مرڪ آڻيندي کيس چيو هئائين، ”هٿ، ٻچا، توهان کي تڪليف ته ٿيندي. انهيءَ پاسي وڃو ٻيا ته من حرامزادي کي ڪراچي ۾ ڊاڪٽر صاحب جي گهر ڇڏيندا وڃجو.“

”حاضر سائين حاضر.“ معظم ادب سان جهڪندي چيو.
”ان ۾ تڪليف جي ڪهڙي گالهه آهي؟“ ان وقت مون معظم جي چهر تي رنج جون رڳائون اڀريل ڏٺيون هيون.
ان وقت مون کي ائين محسوس ٿيو هو، ڄڻ آدم جي اولاد نه پر ڪنهن روگي جانور جو بلونگڙو هو. جيڪو غلام جي

صورت ۾ نجفي طور ڪنهن جي حوالي ٿئي ڪيو ويو - جيتوڻيڪ انهيءَ ساڳئي شاه صاحب جي اوطاق جي پٺيان واري پانڊي ۾ وڻ وڻ جي ڪٽن جي لوڏ هلندي آهي، جنهن جو مان ۽ قدر ڪنهن چڱي چوڪي عام ماڻهوءَ کان به گهڻا حصا مٿي هوندو آهي.

ننگر کي ساڻ نيسڻ لاءِ، منهنجي سهرڙي ۽ شاه صاحب جي ٻيڳ مٿ ڏوختيءَ، معظمر کي مجبور ڪري، سندن وزني ٻڳن جي وراڪن ۾ چڻ تنجي ۽ جڳڙي ڇڏيو هو. اوطاق جي در ٻاهران دروءَ جا ماءُ پيءُ، ٽين جي پٽڪڙي ۽ سائيت پين وارو ٿيلهو هٿن ۾ جهلي، پٽ کي تڙهندو ۽ لڇندو ڏسي رهيا هئا، پر ٻڙڪ به ٻاهر نٿي نڪتن - هڪ ئي ڇڙب سان سندن ڏير ڏير ٿي ويا هئا.

دروءَ جي ماءُ پيءُ جو اهڙي طبقي سان واسطو هو، جيڪي ٻيڙين کان ڏاڍ ۽ ڏمر جي چڪن ۾ ٻئي ٻيڙيا، پراون ٽڪرن تي هلندا ٿي آيا - هي به شاه صاحب جي در جا ٻيڙاهتا گو لاڙ سرید هئا - هنن جي ذهنن تي ڪچيءَ کان ئي غلاميءَ جون مهورون لڳل هيون.

معظمر دروءَ کي ذري گهٽ ڪهيندو، مون ٽائين آيو. هو پيرن کي چنڊڙي پيو ۽ هيانوَ ڌاريندڙ واکا ڪري روئڻ لڳو، ”جيءِ جيءِ... مون کي ڪلاچي نه وئي وڃو... الا جيءِ جيءِ“ مان ملي ويندس نالي الله جي جيءِ جيءِ... او جيءِ جيءِ.

هن جا ايلاز ۽ دانهون منهنجي من ۾ وي وڃهي رهيا هئا. هن جي ننڍڙي ۽ ڪمزور هٿن جي گرفت، پنهنجي وس آهر منهنجي پرن تي مضبوط ٿيندي وئي. مان پاڻ ڇڏائي ڊوڙي وڃي ڪار ۾ وينس.

موت کي سامهون ڏسي جيئن ڪنهن جو آخري سهارو به ڇڏي وڃي تڏهن هن ڏيري در و رڙيون ڪيون.

ٻار سنڌي ڪهاڻيءَ ۾

”وجهينس مون ۾، گڏهه جي ڦر ڪي.“ شاهه صاحب هڪل ڪئي.

معظم پويون در ڪولي هن ڪي اندر ڏڪيو. پٺيان ماڻهس نمائي هرئيءَ جيان نهاريندي سندس پيتي ۽ ٿيلهو اندر گاڏي ۾ لاڙي ڇڏيا. ٿورو ڀريو دروءَ جو پيءَ هراسيل اکين سان، ڪنڌ هيٺ ڪيو پنهنجا هٿ مهڻي رهيو هو. - بيوسي ۽ لاجاري سندس چهر تي تان ظاهر هيون جيئن تيل ريگزار ۾ پاڻيءَ جي ڳولا لاءِ ڪو مسافر هٿ پير هڻي ساڻو ٿئي موت جو انتظار ڪندو آهي.

ڪار استارت ٿي، مون اکين تي اکين ۾ معظم ڏانهن نهاريندي چيو، ”هي ڀاپ پاڻ سان ڇو ڪئي؟“

هو اسٽيرنگ تي خاموش ۽ اداس اداس ويٺل هو. - جن انهيءَ مهل ڪي پيٽي رهيو هو، جڏهن کيس شاهه صاحب کان موڪلائڻ جي ڪميءَ ڪنيو هو.

درو، سڌي سڌي سٽ تي سمهي پيو هو. - هڪوار وري سندس دانهون عرش ڏوڏڻ لڳيون، جڏهن ڊاڪٽر صاحب جي گهر وٽ، کيس هٿيڪو ڪري لائو ويو.

ڇوڪريدار ۽ ٺهلي اندر وٺي ويس. ڊاڪٽر جو ڀريل ڀريل گهر هو. - فيشن ايل پٽ ڏيئون، تنهنون. آئي ڏينهن بنگلي ۾ ڊنر ۽ پارٽيون ٻيون ٿينديون هيون ۽ انهيءَ بنگلي جي هڪ ڪمنار ڪنڊ ۾ نوي ورهين جو ڊاڪٽر زندگيءَ جا آخري ساله ڪڍي رهيو هو.

گذريل ڏهاڪي سالن کان هر ڪنهن اهاڻي وٺي وات هڻي ته، ”ڄاڻ آيو رهيو...!“ پر هو ته ڄڻ الله سائين کان پڪي پلاٽ وانگيان نوانوي سالن جي ايز لڪرائي آيو هو. - چڱا پلا، جوان ڄمان ويا، پر ڊاڪٽر ڪي نه ڪا لهر آئي ۽ نه ئي ڪو لوڏو. ايڏين سارين بيمارين هوندي به توڙي جيان پيو ڏندو هو. جيتوڻيڪ

دمي کان دستن تائين هر ڀڄندي ۽ ڀوشيلي مرض ۾ مبتلا هو، جنهن ۾ پراڻا ٻيڄ ۽ اڌ رنگ واري بيماري، اڳ کان اڳري هئس - مٿان وري ٻوڙهي جو دماغ ستين آسمان تي - وات جو اهڙو ڪنو جو ڪوئي نوڪر ان ڏينهن به وٽس نه جالي سگهندو هو.

اهڙو ڪنو جو سندس اولاد پت ڏيڻ ۽ نهون به وٽس وڃڻ کان ڪيائيندا هئا. طعنا مهڻا ڏيئي ڏيئي انهن جا پٽا ساڙي رکيا هئا. باقي اچن اجرڻ پٽن، ڏهنن کي وقت ڪٿي هو جو پنهنجي نرسري ۽ ڪنڊرگارڻن مان هت پرائڻ پيچڻ ۾ سڙندڙ ڏاڏي ناني وٽ اچڻ؟ ڪيئي ڏينهن گذري ويندا هئا، ڪير ڀڄندو به نه هئس. دل ٿي دل ۾ آسائڻا هئا ته ڪڏهن ٿو 'آهي' ته ڏور ڌام سان چاليهو ڪريونس.

اهو ته شام صاحب جو وڙ هو جنهن پنهنجو خانداني ۽ قديمي ڊاڪٽر ڄاڻي مٿان مهربانيون پئي ڪيون. درو به هڪ مهرباني ۽ سهاري جي صورت ۾ چو ويهه ڪلاڪ مٿان وٺي وٺي هڪليندو هو.

بيد پٽن ۽ چلمچيءَ جي ڀرگهور پٺ لاهيو ويٺو هو. ڪڏهن وجهه ملندو هئس ته گت هڻي ٻاهر باغ ۾ ٻارن وٽ وڃڻ جي ڪندو هو ته وري گهلجي اچي پوسائيل ڪمري ۾ پوندو هو.

بيمار ٻوڙهو سٽي سٽي آڏا آڏا هٿ هلائي سليٽ تي الف - ب - لکي ڏيندو هئس ته جيئن قسم ڪٽڻ جهڙو ٿي سگهي ته هن پراڻي ٻار ۽ پراڻي نوڪر کي پاڙهيو به پئي.

حيدرآباد ماڻهن سان ماع کان پوءِ اسين ڪراچي وڃڻ لاءِ تيار ٿياسين ته شاه صاحب انهن جو وڏو ڪوڪو ڊڪيءَ ۾ رکائيندي معظم کي ڊاڪٽر جي بنگلي تي پهچائڻ لاءِ چيو. مون کي ان مهل دروءَ وارو سمورو نظارو اکهن اڳيان ڦري آيو، مان

ڪي گهڙيون آداس ٿي ويس. همت ٿي نه ٿي ته دروءَ بابت شاهه صاحب کان ڪجهه پڇجي.

اسين ڪوڪي موڙو ڀاڪڙ جي بنگلي وٽ پهتاسين. هڪ چوڪرو ٻاهر آيو، هن اسان کي يڪدم سڃاڻي ورتو. جلدي اسان به کيس سڃاتو. ايتري وقت گذرڻ کان پوءِ به هن ۾ ڪا خاص واڌ يا تبديلي نه آئي هئي - جس ۾ اهڙوئي ڪمزور آواز به اهڙوئي، پر وڌيڪ درديدل، عذابيل ۽ مظلوميت سان ڀريل.

چانهين، مون کي وٺي هليو چانهين. درو گالهاريو.

هاڻو ڇپانجي ويس. هو ايلازن سان معظري جي ڀيرن تي ڪري پيو. مان برداشت ڪري نه سگهيس. منهنجي اکين ۾ ٻاڻي ڀرجي آيو.

معظري منهن ٻئي پاسي ڪري لڙڪ اگهيا ۽ ڏيرج سان دروءَ جي ٻئي ٺٻي واپس وريو.

پٺيان ڪنڌ ورائي ڏسڻ جي اسان ۾ همت نه هئي. اجل جي چاٽو ۾ پرورش پائيندڙ هي ٻوٽو، سج جي سونهري ڪرڻ ۽ ڪليل هوا جي تازگي کان محروم رهي ڪو ماڻهي ڇڻي پيو هو.

شاخ مان نٿل گونچ به ڪڍڻ ڪيڙيا آهن؟ مون پنهنجي ٻاڻ کان سوال ڪيو، ليڪن...

حقيقتوار بوسات (جلد ۶ - شمارو ۱)

ڪراچي.

اوندھ ۾ وڪوڙيل جهيٽي روشني

ماڻڪ

صبح جو جڏهن ٻٽس نيرن ڪري آفيس وڃي چڪو هو، تڏهن وڏي ڀيٽس زيبو اندر صفي جي بهاري ڏٺي ورائندي ٿاڻين بهتي هئي. ڪائٽس ٻيئي وڏا پاڻر منظور، قمر ۽ وچين ڀيٽ شمي، اسڪول وڃي چڪا هئا. صبح جي سج جو اڻ - تڪو سونهري تڙڪو ٻڌر تي پهتو هو. ماڻس ماني پچائي دنگ ڪري، ڊگڙيون ڪپڙي ۾ ويڙهي ٻن ڊبڪين ۾ ڏئي، رڌڻي جي پٽ ۾ ٺنگيل چڪي ۾ رکي ڇڏيون هيون، ۽ چانهه جي جست واري ڪٽلي چلمه تي، اڌ وساميل ٿاڻن مٿان رکي، پوءِ گوهيل اٺي وارو ٿالھ ڪوڙي، ان ۾ پاڻي وجهي ڪي گهڙيون اٿي ٿي چلمه جي ڀرسان منجيءَ تي ويٺي ويٺي ڪنهن گهريءَ سوچ ۾ ٿي وئي هئي. ۽ مٿي ڪٽڙ جي پٽ تي، آڪانءِ ڪپل مهل ڪان ڪان ڪان، ڪرڻ ۽ هٿ هٿ ڪڏڪا ڏسي ويهڻ ڪان پوءِ چنڊ ٿاڙيو ويٺو هو. سندس ٿاڻل وات جي وچ ۾ گهاڙهي گهاڙهي ڇپ صاف پسجي رهي هئي، ۽ ٻاهران گهٽيءَ مان پاڇيءَ واري جو هوڪو اچي رهيو هو. - ته هُو اڃا ٿاڻين پنهنجون سڪلڙيون ۽ ننڍڙيون ٻانهون کوڏن ۾ ڏيو، ڪونڪڙو ٿيو سٺو ٻيو ٻيو.

ماڻس 'آئي الله' چوڻ سان هڪ وڏو ساھ ڪئي، کوڏن تي هٿن جون تريون وڪي آئي، ۽ پويان چولي کي چڪي هيٺ ڪندي سندس ڀر ۾ آئي.

”شمو - او ابا شمن، مٿا آت - سج جو پاڇو لڙي آيو اٿئي.“
ماڻس گهڙي ڪن اتي سندس ڪٽ ڀرسان ڀيٽي، مٿس مامتا جي

جنڊي ۾ ٻڌل نهار مان ڏسندي چيو.
هو ٺٺ ڏٺي اٿي ويٺو. اٿڻ شرط اڪيون مھڻن کان سواءِ ئي،
هڪ اندروني خوشيءَ جي اتساه ڀريل آواز هيٺ يڪساھيءَ
چئي ويو، ”اما، اڄ پھرين تاريخ آھي نہ؟“ ڇڻ تہ اٿڻ
کان اڳ نٻڌ ۾ اھوئي پھرين تاريخ جو ڪو خواب ڏسي
رھيو ھو.

”ھا پھرين تاريخ آھي. ڇڏو اٿ. منھن ڌوئي مڙني تہ
ڪاء.“

”اما، اڄ بابا کي پگھار ملندي نہ؟“ ھن ويئي ٿي ويئي
ساڳي انداز ۾ چيو.

”ھا ھا پر آت تہ مھي.“ ماڻس ڪجهه خفي ٿيندي، جھڪي
مندس ننڍڙن غلن ۾ پنھنجا ھٿ وجھي اڌاريندي چيو. پر سندس
خفي جي اظھار ۾ مامتا جو جذبو ٻڌرو ھو، جنھن ڪري اھو
خفي ٿيڻ ڪجهه بناوٽي ٿي لڳو.

”اما، بابا منھنجي لاءِ موٽري آڻيندو نہ؟“ ھن ماءُ جي پاڪر
اچي، پنھنجو منھن ھن جي منھن جي بلڪل سامھون
آڻيندي چيو.

”ھا، دل موٽريون منھنجا پرين.“ ماڻس کيس سڀني مان پڇيو.
گئل، گئل سان گڏي ڪسايو.

۽ پوءِ ماءُ جي ھنج تان لھي، منھن ڌوئي، چلمہ جي ڀرسان
اوڪڙو ويھي ماني کائڻ لڳو. ماڻس مندس ڀر ۾ منجھيءَ تي
ٿي ويئي. اڌ ڊگھي کائڻ کان پوءِ، ڇو منھن ٺاھي، هڪ
معصوم ادا مان ڪنڌ کي پاسيوو مٿي کڻي چيائين: ”بس.“

”ش! ڇو؟ ڀٽ.“ ماڻس ٻنھي ڇڻ کي گول ٺاھي، ملائي
ٻچڪار ڪڍي ۽ پاڻوھ منجھان چيو. ”اڙي گڏھ ڊگھڙي تہ
پوري ڪر.“

”نہ، بش، بس ٺاھي.“ ھن ٺڪ جون نامون مٿي چڪيون.

انهيءَ سان سندس معصومڙو ڪچڙو ۽ ٻالو ڀولو منهن بچڙي لڳڻ بجاءِ وڌيڪ وڻندڙ ۽ پيارو لڳو. اهڙو پيارو ۽ وڻندڙ جو ڳالھ کان جهلي چميون ڏجنس. ۽ ماڻس جي مامتا ۽ پيار جو امنگ ٻوڊ ۾ ڀرجي ويو. ڳالھ کان جهلي، پنهنجي منهن مامهون آڻيندي، پهريائين نڪ، نڪ سان ملايائينس، ڳل، ڳل سان گڏائينس ۽ پوءِ سندس نرم ۽ ڪچڙي ڳل تي هڪ وڏي هٻي ڏئي چيائين: ”اي منهنجا چڙيا پٽ!“ سندس لفظ لفظ ۽ انگ انگ جي چرپر مان مامتا جو اونهون اڻاهه امنگ تڙهي تڙهي آچل ڏئي رهيو هو.

هن ڳڻو ماءُ جي چپن کان ڌار ڪري ڪنڌ ٿورو پوئتي سرڪايو. اکيون نمڪايون ۽ ٻاراڻي چنچلنا جي انداز ۾ ماءُ کان پڪ ڪرڻ خاطر پڇيو، ”ماما آڻيندو نه؟“

بچڙي جي ان ٻاراڻي چنچلنا ماءُ جي پيار سان، ٺٺ ٿيل دل ۾ ولورڻ آندي. مامتا جي وجداني ڪيفيت ۾ هن ڏندن کي ڪرائيندي چيو، ”ڪول مونريون پنهنجي پنهنوءَ لاءِ ڪول!“ ۽ ٻيهر نڪ، نڪ سان گڏي، پنهنجي ڪنڌ کي لوڏڻ لڳي. وري پاڪر ۾ پڇيو. ۽ اهڙو ته ٻڌل جذبي هيٺ پيچڻ چاهيو، جو ڄڻ ته هن جي وجود کي پنهنجي وجود ۾ سمائڻ چاهيندي هجي. پيچي پيچي پنهنجي جسم سان ملائي هڪ ڪرڻ چاهيندي هجي.

ٻه هفتا اڳ:

جڏهن هو ماءُ سان گڏ سينت رحيم جي گهر گهمڻ ويو هو، ته اتي پنهنجي هر- عمر سينت جي پٽ مشتاق وٽ لوھ جي ٺهيل ننڍڙي مونري ڏئي هڻائين. مشتاق جي پيءُ سينت رحيم بخش کي هڪ ڪنڊ جو ڊيو ۽ ولاڻي پاڻ جي ايجنسي آهي. ان ڪري سينت سڏبو آهي. هن پٽ لاءِ اها مونري ڪڍي کان آندي هئي. ان مهل مشتاق، ٽئين مونري جيڪا هوڻو مونري

وانگر ٺهيل هئي. ڳاڙهو رنگ ڏنل ۽ اڇي رنگ سان در ۽
 بيتون ٺهيل، بغير چٽ جي، ۾ ويهي، ٻيون سان دلائي رهيو
 هو. ■ وات سان ٻين - ٻين - ٻين - ڊر ڙ ڙ ڙ ڙ... ڪندو،
 اڱڻ جي لسي پٿر تي ڦيرا هائي رهيو هو.

ماڻس ميت جي زال سينياڻيءَ سان ڳالهائون ڪري رهي هئي
 ۽ هيءُ ماءُ جي پير سان بيٺو پنهنجي منگتيءَ مشتوءَ جي نئين
 موٽري ■ سينت جي لسي پٿر تي ان جي لسَ ترڪي هلڻ
 کي ڏسي رهيو هو. سڪڻ وانگر سندس نظرون موٽريءَ مان
 گڏوگڏ ٿي هليون. ۽ سندس سڪڻي روح جي اولوي سندس
 موٽريءَ پٺيان ڦرندڙن نينن مان ليئو پئي پاتو. جيتوڻيڪ
 ٻيئي پاڻ ۾ منگتي هئا ۽ گڏ ڪيڏندا رهندا هئا، پر جيئن
 ته وڏن جي دوستيءَ وانگر ننڍڙن جي دوستي هڪي
 نه ٿيندي آهي، سو هر ٻار وانگر مشتو به انهيءَ رانديڪي تي
 هرڪجي، پنهنجي ٻار شمن کي نٿي لڳيو ۽ پنهنجي نين
 موٽري هلاڻ ۾ مڪن هو. ۽ شمن کيس سڪڻين نگاهن سان
 ڏسندو رهيو، ڏسندو رهيو، ڏسندو رهيو... نيٺ جڏهن
 کائڻس رهيو نه ٿيو ته مشتوءَ جي ڀر ۾ آيو.

”مشتو، ٿورو مون کي چڙهن ڏي.“ هن سڪڻ وانگر منٿ
 ڪندي چيس.

”هل، هل. ڀڄي پوندي. ٻين..“ هن هيٺل کي ڪاهي پاسي
 موڙيو.

شمن ڏانهن ڏسندو.

هن موٽريءَ کي اڱڻ جو چڪر ڏياري، شمن جي آڏو اڇي
 وات سان ’چين‘ ڪري بريڪ هڻي. ۽ هلڪي رڙ ڪري
 اردوءَ ۾ چيو، ’هٿ ڄاڻو، ڀڻي هٿ ڄاڻو- نهن تـسـو.
 مرجانو گي‘.

شمن ڀاڙو منهن ڪري ماءُ جي پير سان آيو.

”اما!“ هن ماءُ جي بودي تي پنهنجن ننڍڙن هٿن سان لوڏ ٻنڌي چيو. ”او، اما.“

”چاهي ابا؟“ ماڻس سينيائيءَ سان ڳالهين ۾ رڌل هئي.

مون کي مشتوه جهڙي موٽري وٺي ڏي.

ماڻس ٻڌو اڻٻڌو ڪري ڇڏيو.

هن ماءُ جي چولي جو پلانڊ پڪڙي ڇڪڻ شروع ڪيو، ”اما، او اما! ههڙي موٽري وٺي ڏي.“ ’ڏي‘ جي آواز ۾ هن ڪجهه ڊگهو ڪندي چيو.

”س ته ڪر مينا.“ ماڻس ساڳي بيڌيانيءَ سان چيس.

”وٺي ڏي، اون.“ هن هڪ پير پٽ مان هنيو. منهن داٻلي وانگر سڃاڻائين. ”وٺي ڏي، وٺي ڏي...، جو رينگو شروع ڪيائين.“

”چاهي جاني!“ هاڻي ماڻس ڏانهن ڏٺو. کاڌيءَ کان جهليائينس، ”هه چاهي؟“

”ههڙي موٽري وٺي ڏي.“ هن اڱڻ جي پٿر تي ڦرندڙ موٽريءَ ڏانهن آڱر جو اشارو ڪندي چيو. هوڏ ۽ سندس آواز، نڪ مان ڪهڙو ئي ٿي نڪتو.

ماڻس چپ ڪرائڻ لڳي.

”نه، وٺي ڏي، وٺي ڏي...“ هن هوڏ مان گڏ ٿيسو ۽ شروع ڪيو. پير زمر سان واري واري تي پٽ تي هڻڻ لڳو. سيمينٽ جي فرش تي سندس اکهاڙين پيرن جي ترين جو هڪو هڪو آواز ’تف تف‘ ٿي اچڻ لڳو.

”ڇڻو مان ڪر. گهر هل ته وٺي ٿي ڏيان.“ ماڻس مان ڪرائڻ خاطر چيس.

”نه، نه، وٺي ڏي، وٺي...“

”هه“ ماڻس پچڪار ڪئي، ”منهنجو سدورو پٽ ناهن. چپ ڪر، گهر هل ته وٺي ٿي ڏيان.“ منهن ٻنهي هٿن ۾ جهلي

نرڙ تي چمي ڏنائينس ۽ آڱوٺن مان سندس ڳلن تي وهي آيل ڳوڙها اڪهيائين .

”نه نه . وٺي ڏي . وٺي ڏي.“ سندس ٻئي پير تيزيءَ سان هٿ تي هلائڻ لڳا ۽ سڄو بدن ڌڏڻ لڳس .

ڪا مهل هن جو رينگو جاري رهيو . مائس سينياڻيءَ مان ڳالهين ۾ لڳي ويئي . ربنگي سان گڏ هن جون نظرون هلندڙ مونريءَ جو پيڇو ڪرڻ لڳيون . ۽ وري ماءُ جي چولي کي زور سان ڇڪي ڇيائين : ”هل پلا . هل نه — هل گهر . هلين نٿي !“ وٺي چولي جي ٻلاند کي ست ڏنائينس .

”ڇڱو ، ادي هلاڻ ٿي . هي نياڳو ويهڻ نه ڏيندو .“ چئي مائس سينياڻيءَ کان موڪلايو . ۽ هيءُ برقي جو ٻلاند هٿ ۾ پڪڙي ، چيلڙي وانگر گهر تائين پٺيان لڳو آيس . مائس برقي لاهي ننگيو ته هن چولي جي آڳنڌ کان وٺي ، ڇڪي چيس : ”هاڻي پلا گهرائي ڏي .“

”هينئر ڪٿان ايندي . رات ٿي وئي آهي . سڀاڻي گهرائي ڏيندڙ سان .“

”نه نه ، دڪان کليل آهن . هينئر گهرائي ڏي .“

”منهنجا ڏاها پٽ ، بس ڪر . سڀاڻي هڪ گهرائي ڏيندڙ سان .“

”نه . هينئر گهر .“ هو ٽنگن ۾ چنبڙي پيس .

”مها هينئر ڪٿان ملندي — ڇڏ ته هٿانءِ نه ڪلا .“ مائس ڪڪڙي چيس .

”ملندي ملندي .“ هن پنهنجون ٻانهون ماءُ جي ٽنگن ۾ ورائي ، ڪنڌ کي ٿورو پوئتي مٽي ڪري ، ماءُ جي منهن ڏسندي چيو .

”هري ٿي گري ويا — ڪٿا .“ ۽ ان سان گڏ مائس جو هٿ ، سندس ڪونٺي ڪچڙي ڳل تي ٽهڪو ٿي ويو . ان تي آڱرين جا ڳاڙها نشان ٿي پيس .

هن رانيات ڪيو ۽ ٻو ۽ رينگت ۽ پٽڪڙا پير هلڪي هلڪي آواز سان ثق ثق ڪرڻ لڳا. وري پٽ تي لپي، ليٽڙيو ٻو پائڻ لڳو. ڪا مهل ليٽڙيون پائي پائي، ورائڊي جي ٿلهم ڪي ٽيڪ ڏئي ويهي رهيو. سڌڪا منجي ويس ۽ ڳوڙها بند ٿي ويس ۽ ڳوڙهن جا نشان سانوري منهن تي لينگها ٿي بيٺس. ڪهن مهل کان پوءِ وڏي پيٽس زيبو پُرسان آيس هرچائڻ: ”آٽ مڃو! اسان ڪيئي تون سٺو- تون مون وٽ اچ.“ هن پنهنجا ڪوٺڙا هڪ ڪنيڙاڙين جهڙين سندس ٻانهن هيٺان بڻلن ۾ ڏيئي ڪيس ڪڍڻ چاهيو. ”نم نم- مان ڪونه...“ هن ڪروڙ ڪري ٽڪ مان آواز ڪڍيو ۽ ڪنيڙاڙيون ڦٽڪائي، پيٽ جا هڪ پري ڪيا. ان مهل ماڻس چانورن کي دم ڏيئي، چلهه جي پُرسان منجيءَ تي ويٺي پٽائڻ جا ڳترا ڪيا. تنهن زيورءَ کي چيو: ”نٿو سرچي ته ڇڏي ڏينس سوئر ڪي- من وڏي ويو اٿس. اڙو منظور سڀاڻي هن کي اسڪول وٺي وڃانءِ، گهڻو ئي وڏي ڏکهم ٿيو آهي. مشهور ته اسڪول وڃي پيو نم!“ ماءُ جي انهن لفظن جو هن تي ذرو به اثر نه ٿيو. هٿائين وڌيڪ منهن سڄائي ويهي رهيو.

رات جو دير سان جڏهن پٽس گهر آيو ته هن در ڪلاڻ جي چيڪٽ ٻڌي، نئين سير سڌڪا پرڻ شروع ڪيا ۽ اڳي ٿلهم مان ٽيڪ ڏيو، پيرن جون ڪڙيون زمين تي گسائڻ لڳو.

”ڇو ڙي- توکي ڇا ٿيو آ؟“ پٽس مٿان اچي بيٺس. ”سينٽ رحيمونءَ ۽ مشهور ڪي موٽري وٺي ڏني آهي سو- چئي ٿو ته مون کي به وٺي ڏي. هاڻي هجن پٽا ته وٺي ڏيانس. هو ته ٿيا سمجها!“ ماڻس چيو. ”اڙي واهه ياراهه ڪڙي موٽريءَ کان رُٺو آهين. مونريون ڪوڙ.“

پئس ٻانهن کان وٺي ڪيس مٿي ڪميٽي مٿي، پنهنجي مٿي کان مٿي ۽ ڪٿڻ ويل زبان وات ۾ ڦيرائيندي ڪيو: ”اڙڙڙڙ -“ پوءِ هيٺ آئي نيرڙ تي چمي ڏنائينس: ”مان ٿو توکي وٺي ڏيان.“ هن چمي ڏئي چيس. هو پيءُ جي پاڪر ۾ تنگن جون چڙهيون هڻڻ لڳو: ”هينئر وٺي ڏي.“ منهن سچائي، ڇپ ڊولا ڪري چيائين.

”ڇڱو گهڻيون مونريون ڪپئي؟“ پئس ٻانهن ڏئي، هنج ۾ ڪنيس.

”هڪ.“ هن ڪنڌ هيٺ ڪري سرمائي چيو.

”س!“

هو ڇپ. اڃا وڌيڪ لڇ مان منهن ۽ ت ڪري پيءُ جي چاٽيءَ ۾ لڪائي ڇڏيائين.

”ڇڱو ٻڌ، پهرين تاريخ مان توکي ٻه مونريون وٺي ڏيندس.“ پئس دلجو ڏنس.

”نه - اڄ.“ هن پير جي چڙهي هڻي: ”پاڪر مان پاڻ ڇڏڻ لڳو.“

”ڇڱو ٻڌ ڀلا!“

هو ڇپ.

”تون منهنجو سٺو پٽو آهين نه؟“

هو ڇپ. ڪنڌ هيٺ.

”سٺا پٽ رهندا نه آهن. ها نه! سٺو وٽ رڳي هڪ

مونري آهي نه، سا به ڪپي ڪپي. مان توکي پهرين تاريخ

پنج مونريون وٺي ڏيندس. پنج! پنهنجي بابل کي پنج!“

پئس هڪ تجربيڪار پيءُ وانگر هن کي دلبي ڏيڻ سان گڏ

سندس توجھ به هٿائڻ لڳو: ”شباباس منهنجو ڏاھو سٺو پٽ!

پيا سڀ ڪپيا، منظور ڪپيو. شمي ڪپي، قمر ڪپيو - باقي

منهنجو شمن سٺو. ها نه؟“

”تون ڪوڙ ٿو ڳالهائين، نه وٺي ڏيندين!“ هو پنجن جي لالچ ۾ ڪجهه هوڏ ٿان لٽو، پر وري به ڀڪ ڪرڻ لاءِ چيائين:

”نه وٺي ڏيان - نه وٺي ڏيان، نه وٺي ڏيان ته پوءِ - مون کي مال ڪڍجانءِ.“ انهن چئي هٿ ڇڏي ڏنس.

هو چپ ٿي ويو. پنهنجي ليکي پنهنجي سوپ تي مسڪرائي، شرمائي، گل ٻيءَ جي چاٽيءَ تي رکي قميص جي ٻن سان ڪيڏڻ لڳس.

”پلا، ماني ڪاڏي اٿي؟“

”نه، ڪٿي ڪاڏي آهي شيطان!“ ماڻس عورت هڻي جي اهڙي مخصوص انداز سان چيو، جنهن ۾ هلڪي چنچل بهڪ سان گڏ مامتا جو گهٽيل جذبو ۽ مڙس لاءِ پيار هڻي بکيو.

ان ڏينهن کان پوءِ:

هن تاريخون ڳڻڻ شروع ڪيون. روز وڏي ڀيڻ زيور کان ٻڌندو رهيو: ”ادي، ڪهڙي تاريخ آهي؟“ ”ويهين.“ پهرين تاريخ ۾ باقي گهڻا ڏينهن آهن؟ ”ڏهه ڏينهن ڪڏهن پورا ٿيندا؟“ ”پلا، باقي ٻه ڏينهن آهن.“ ”باقي هڪ... سڀاڻي پهرين آهي...“ ۽ مشتوءَ سان ڪيئي ڪري سنگت ڦٽائي ڇڏيائينس. گهر وڃڻ ڇڏي ڏنائينس، ۽ هڻي جڏهن مشتوءَ بجري پڪڙيل ڪاري روڊ تي سام جو پنهنجي موٽريءَ تي چڙهي ۽ ٻين - ٻين - ڪري هلائيندو هو ته هو سيڪڻ وانگر ڏسڻ بجاءِ چوندو هوس: ”ٻاٻا مون کي به وٺي ڏيندو - پنج موٽريون، پهرين تاريخ.“ ۽ مٿس هڪ لاهر واه نظر وجهي ۽ بجليءَ جي ٽنڀي هيٺان ڪڪر بن مان ڪيڏڻ لڳندو هو يا بجليءَ جي ٽنڀي ۾ ٻانهن ورائي، ڦيريون پائيندو هو.

جواب ۾ مشتوءَ به چيو هوس، ”آڱو ڏو آڱو ڏو! پلا تنهنجي

ٻيءَ وٽ ايڏا رهيا ڪٿي آهن جو وٺندو؟
 ”هل هل. پهرئين تاريخ منهنجي بابا وٽ الاهي رهيا هوندا
 آهن. هيڏا هيڏا نوت!“ هن اڪيون ڦاڙي وڌي
 خوداعتماديءَ سان ورڻيو ۽ ٻوٽو ٻيو ٻيو ٻانهون ورائي
 ڦرن لڳو.

”ڪوڙ ڪوڙ! تنهنجو ٻيءَ ته غريب آهي. اما چوندي آهي
 ٽي سئو روپيا غريب آهن.“
 پر سمن ۽ شتو جي انهن ڳالهين جي پرواهه ڪرڻ کان سواءِ
 ئي پنهنجي راند ۾ رڙل رهندو هو ۽ کيس ڪوبه جواب نه
 ڏيندو هو.

ڏينهن گذرڻ سان، پهرين تاريخ کي ويجهو ايندڙ هر ڏينهن
 کيس عجيب خوشي ڏيندو رهيو. عجيب خوشي - جيڪا
 چاهت جي ڪميل ٿيڻ تي ٿيندي آهي؛ چاهت - جيڪا
 روح جي ڪهرائيءَ تائين رچي، هڪ سهڻي سڀني جو روپ
 ڌري چڪي هجي. سڀني جو ڪڏهن وهر جو روپ وٺي،
 حقيقت سان لڳندو آهي.

اڄ پهرين تاريخ هئي:
 صبح جو جڏهن مائس ننڊ مان اٿاريس، ته ٻل ڏئي اٿي ويٺو
 ۽ اٿس شرط ماءُ کان پڇيائين: ”اما اڄ پهرين تاريخ
 آهي نه؟“

.....

مئس نظرون در ۾ هون. منجهند جا پاڇا لڙڻ لڳا. قهر،
 منظور ۽ شمي ڪڏهوڪو اسڪول مان موٽي آيا هئا. هن
 منجهند جي ماني ۽ چڱي طرح نه ڪاڏي ۽ ماءُ ۽ پيءُ کان
 پڇ پڇ لائي ڏني: ”اما اڃا بابا ڪونه آيو آهي؟، ڇو؟“
 ”ڇو ڇو اڃا نه آيو آهي - هان.“ بيچيني ۽ اٿس واري
 اتاوليءَ مان ڪڏهن روت تي بيهي آفيس وارو دڪان ڇڏي

لڳو، ته ڪڏهن ٻاهرين در جي چائنٽ تي ويهي اوسيڙو ڪرڻ لڳو... تان جو ٻڌس ڪهڙيءَ مان مڙيو. هن اتان ئي رڙ ڪئي: ”اما-بابا“ سندس آواز ۾ هڪ ائلسڪي خوشي هئي، جا روح جي ڪهري پاڻال مان چڻ اٿل ڪاڻي آواز جي روپ ۾ پڌري ٿي هئي. هو اندر آيو. ڊڪندي، اڱڻ جي پڌر تي هڪ ڪٽ ۾ سندس پير مڙيو ۽ هلڪو ٿيڙ ڪاڌو. ان جي پرواهه ڪرڻ کان سواءِ ئي، پاڻ منيالي ڊڪندو ماءُ وٽ آيو. هلڪي نموني سهڪندي، ۽ ڪنهن اندرين اتساهه پريل امنگ وچان گد گد ٿيندي، ماءُ کي چيائين، ”اما-بابا اچي پيو“ ۽ وري پوئتي ٻاهرين در ڏانهن مڙيو. وري ماءُ ڏانهن واپس وريو.

ٻڌس در مان اندر لنگهيو.

هن اتان ئي رڙ ڪئي، ”با-باه“ سندس ڪچڙو ڪوئرو منهن ڪنول وانگر ٺڙي پيو ۽ ٺڙي ٻهڪي پيو. اڳتي وڌي پيءُ جي ٽنگن کي چنبڙيو.

ٻڌس مٿس هڪ مٿاڇري نظر وجهي، بي ڌياني ۾ مان کيس الڳ ڪيو. ۽ ورائڻي ۾ ويٺل زال آڏو اچي، ڏهر رڻي رڻي جا نوٽ-چار پنجن پنجن جا-هڪ ڏهين جو ۽ ڪجهه ڍنگلا سندس آڏو ڪٽ تي ڦٽا ڪيا ۽ چيو،

”هان وٽ.“

شمن رين ڏانهن ڏسي، گد گد ٿيندي، ٽاڙي وڃائي ۽ اڪيون ٽاڙي چيو. ”هل! هيترا رپيا!“

جوئس، مڙسس ڏانهن ڏٺو خاموش نظرن سان. پوءِ آهستي ڪچيو، ”بس! هي؟“

”پير لڪ! اوڏر ئي ڪٿين ته ٿئي ڏسڻ اڳ نه هت. بس اهي ٻچيا آهن.“ هن چڙ ڪاڌڙ هلڪي چارچانه انداز ۾ غصبي سان چيو، ”اڃا ڪير واري جا رهيل آهن.“

شهو اڃا آس - هڪ ڊگهي آس جا هو پندرهن ڏينهن کان مڪمل ٿيڻ جي يقين تي اندر ئي اندر مَن ۾ سانڍي رهيو هو - ڪنيو، هن معاملي کان اڻ ڄاڻ پيءُ جي ٻن ٽنگن جي وٽيءَ ۾ منهن هنيو بيٺو هو - پُٺس کيس بي ڌيانيءَ منجهان ٻيهر هٽائڻ جي ڪوشش ڪئي، جو هن جو سمورو ڌيان زال ڏانهن هو .

هوءَ سمجهي وئي هئي ته مڙس پريل آهي . پر ڇاڪاڻ ته بي ڏوهه هئي ! هر بي ڏوهي پنهنجي صفائي هيش ڪرڻ لاءِ فطري طور آتو هوندو آهي سو هن مڙس کي ورندي ڏني: ”اهو سڀ گهر ۾ خرچ ٿو ٿئي - مان ڪو مائٽن کي ڪانه ٺي موڪليان!“

”پر خرچ هلائڻ جو به ڪو ڍنگ هوندو آهي ڪي نه بس.“ هن چڙهي چيو .

”تون ئي هالا ته خبر پويءَ.“

هو پريل هو . وسي پيو: طعنا الزام. پنهنجي تباهي . برباديءَ جو روج - پوءِ ڪاريون .

هن پهرين جواب ڏنو. پوءِ گهر ۾ پوريل هر مشرقيءَ عورت وانگر رنو، پوءِ پٽيو پنهنجو پاڻ کي، پنهنجي قسمت کي، پنهنجي ماءُ - پيءُ کي، پنهنجي وجود کي .

پيءُ کان ٿلهو ڏئي ڌار ٿيل شمن، ڪڏهن ماءُ ڏانهن ڏسڻ لڳو، ڪڏهن پيءُ ڏانهن، وري ماءُ ڏانهن، وري پيءُ ڏانهن ... هڪ دفعو وڏي جوان پيڻ زبوءَ ڏانهن ڏٺائين، جا اڱڻ ۾ چلڻ وٽ رات جا جانور ڏوٽي رهي هئي . زبوءَ به ڏانهس ڏٺو. پوءِ ڪنڌ هيٺ ڪري ڇڏيائين. هڪ ڏوهيءَ وانگر جنهن جو ڪوبه ڏوهه نه هوندو آهي، پر پوءِ به پاڻ کي ڏوهي سمجهندو آهي. ان ڏوهه جي احساس هيٺ ته هن ڄمي ئي ڏوهه ڪيو آهي، ان گهر ۾. هن ماءُ - پيءُ

وٽ. ان حقيقت کان بيخبر ته سندس چمڻ ۾ سندس ذرو به هڪ نه آهي.

ان مهل کان گهڻو اڳ، ٻيا ٻئي ٻار راند جي ميدان ڏانهن هليا ويا هئا.

مائس جا سڌڪا ۽ ڏيڍو آواز ايندو رهيو. سندس سڌڪن ۾ جهريل روح جو جهريل پڙلاءُ هو ۽ لفظن ۾ ان جهرڻ جو دڙو. ۽ پوءِ سانت چائنجي وئي. مائس هڪ وڏو شوڪارو پري اٿي. ۽ ڇلمه وٽ آئي، جڻ ته روئي روئي سندس اندر هلاڪو ٿي ويو هو. ڏيڻس هڪ ٻيوس همدردِي پريل نگاهه وڌس. پئس اندر ڪوئيءَ ۾ هليو ويو هو. هن ڪٽڪندڙ خاموشي ۽ ان ۾ ڪروڙ جي پڪايل ڪٽاڻ، شين جي ذهن کي گهرو ڪري ڇڏيو. هن جي مونريءَ جي چاهت، جا آس بڻجي، سندس روح ۾ رچي، وجود جو لازمي جز بڻجي وئي هئي، سا ڪيڏانهن ڪم ٿي وئي. هن ڪسي گهر کانئس لڳو. هڪ اندروني خواهش پٽاندڙ هن ماءُ وٽ وڃي، سندس هنج ۾ ڪيرڻ چاهيو. پر هو ائين ڪري نه سگهيو.

۽ ٻاهر روڊ تي هليو آيو.

ان وقت لهندڙ سچ جا سونهري ڪرڻا لڙڻ لڳا هئا، ۽ شام جو مخصوص فرحت ڏيندڙ ماحول ڄاڻيل هو. روڊ تي مشتاق پنهنجيءَ مونريءَ تي چڙهي، ’زون-زون-هين هين‘ ڪندو ڪد ڪد ٿي چڪر ڏئي وهيو هو. سندس پٺيان نوڪرباڻي هئي. هن مشتاق ڏانهن ڏسي، سندس مونريءَ تي نظر وڌي. پر سندس اکين ۾ سڪئي روح جي اولڙن هجڻ بجاءِ ٻڌل دل، آداس ۽ منجهيل روح جون جهلڪيون هيون. سندس مونريءَ جي چاهت، ان آداسيءَ ۾ مونجهه جي گڏيل ٻار هيٺ بي سستي ٿي ٽمجي چڪي هئي.

ٻار سنڌي ڪهاڻي ۾

مشتو مونري ڪاهي سندس ڀر ۾ آيو ۽ چيائين: ”شهو،
اڄ ته ڪيڏون.“ ٻاراڻي سادگي جنهن ۾ پرڇاڻ لاءِ منصف
هئي.

”نه.“ هن مختصر ورائيو.

سامهون، مشتو جو ٻيءَ سينت رحيم اچي رهيو هو. سندس
پٺيان نوڪر هو ۽ ان جي هٿ ۾ ٿرماش هو.

مشتو ٻيءَ کي ڏٺو ته شمن کي ڇڏي، مونريءَ جو اوڏانهن
رخ ڪيائين، ۽ خوشيءَ ۾ پريل آواز ۾ چيائين: ”ها-ها.“
پٺس ڀر ۾ اچي، ڪيس هنج ۾ کنيو ۽ پوءِ گهر کڻي ويس.
نوڪرياڻي سندس مونري کلهي اندر وئي ۽ نوڪر ٻاهر
بيٺو رهيو.

هو ساڳي بجليءَ جي ٽنهي هيٺان اچي ويهي رهيو، ڳوري
من ۽ منجهيل ذهن سان. ڪن گهڙين کان پوءِ پٺس ڏٺو. ۽
ڏسي سڌو هليو ويو. ٻن ڄاڻل سڃاڻل نظرن جي ميلاپ ۾ هڪ
وڇوٽي هئي. ان وڇوٽيءَ جي خال ۾ هڪ احساس هو: اڻڄاڻ
جو ۽ اجنبيت جو.

شام جي ڪاراڻ وڌڻ لڳي. ٽنهي ۾ لڳل بلب بي آواز
جهڙڪو ڏئي ڀريو. وڌندڙ اوندھ ۾ ان جي روشني اڃا
وڌيڪ جهيڙي ۽ عجيب ٿيڻ لڳي. ڄڻ ته اوندھ آهستي
آهستي ان جهيڙي روشنائي کي ڳڙڪائي ويندي.
هو ان اوندھ ۾ وڪوڙيل هلڪي ۽ جهيڙي روشنيءَ ۾
وينو رهيو.

نماهي مهراڻ، ۳-۱۰۷۱ع

حيدرآباد سنڌ.

عید جي خرچي

ظفر حسن

”بابا جي اڃ ڇنڊ نه ڏٺو ته ڇا عيد نه ٿيندي؟“
”نه پٽ، اڃ ته ڇنڊ ضرور ٿيندو.“
”هر جي ڪالهه وانگي اڃ به نه ڏٺو ته!“
”اڃ ته ڇنڊ پڪ ٿيندو. اڃ ته ٽيهون روزو آهي نه!“
پس کان پڪ ملندي ئي ساران ڪڏڻ لڳي: ”اتان ئي رڙ
ڪئي.“ ”مٿو ٻڌئي، بابا چئي ٿو ته سڀاڻي عيد ضرور
ٿيندي.“

ٻاهر اٿڻ ۾ مقبول ٻاڙديءَ سان ٻاڻيءَ جا ڏول ڀري مٽ
۾ وجهي رهيو هو. هن ساران جي آواز تي ڪنڌ ڦيرايوئي
مس، ته ساران سندس آڏو پهچي چڪي هئي.
”ٻڌئي، بابا چئي ٿو سڀاڻي عيد ضرور ٿيندي.“ ساران کيس
اها خبر ٻڌائيندي آڪڙ ۾ اچي ويئي. ڇو جو هن سمجهيو
ته اها خبر هن کي مقبول کان اڳواٽ هئي هئي. ڪنهن
گالهه جي اڳ ۾ خبر هون جي خوشي ٻارن کي ته لهيو هر
وڏن کي به ٿيندي آهي.
”ها ها، مون کي به خبر آهي. توکان پهرين مون کي
خبر هئي.“ مقبول ساران جي آڪڙ جو ڪوبه اثر نه
وٺندي چيو.

”هل ڪوڙا! تو به ٻڌي ورتو- بابا ته مون کي هئي
ٻڌايو.“
مون کي ته سائين بچل ٻڌايو. چيائين هئي ته ڇنڊ نه ڏٺو

تہ ۾ سڀاڻي عيد ٿيندي، اڄ ٽيهون روزو آهي.“
ساران جو منهن ئي لهي ويو. ساران جڏهن بہ مقبول کان
اڳ وٺڻ جي ڪوشش ڪندي هئي تہ هوءَ سڌاڻين هار کائي
ويندي هئي.

”هوءَ مون کي سویر ڇو نہ ٻڌايو؟“ ساران مرڳوئي
ڪاوڙجي پيئي.

”بس نہ ٻڌايم؟“ مقبول ساران کي تنگ ڪرڻ لڳو.
”تہ ٻڌو تون اڪيلو خرچي وٺڻ وڃين ھان نہ!“ ساران
مقبول کان رُسي ويئي.

”نہ نہ چري. آءُ تہ پوک پيو ڪريان. مون توسان انجام
ڪيو هو تہ اڪيلو...“ مقبول جي جملي پوري ٿيڻ کان
اڳ مائيس رڙ ڪئي: ”اڙي ڇورا! جھت ڪر ڪلاڪن
کان مس مس هڪ ٻاڙدي پري آيو آهين. اڃا بي بہ پري
اٿئي.“

۽ مقبول تڪڙو تڪڙو مٿ ڀرڻ لڳو. هن جي مائيسون
نل تي لڳل دلن ۽ ٻاڙدين جي ڊگهي قطار لڳل هئي. مقبول
ٻاڙدي خالي ڪرڻ شرط تڪڙو تڪڙو ٻاهر نڪري آيو ۽
نل انهن وڃڻ لڳو. ساران، جا مائيس جي مقبول تي نڪتل
چڙپ تي چپ ٿي ويئي هئي، سا بہ مقبول جي پويان نڪري
آئي. کيس مقبول تي، جو شڪ هو سو، يقين ۾ بدلجڻ لڳو تہ
مقبول کيس صاحب جي گهر عيد جي خرچي وٺڻ لاءِ نہ وٺي
ويندو. اڪيلي سِر مڇي خرچي ڦٽائي ويندو. هي اٺون نہ
هجي ها تہ هوءَ عيد جي هڪ هجڻ جي خبر مقبول کائڻ
ڇو لکائي هئي! انهن خيالن ۾ هوءَ گڇ دیر بنا ڳالهائڻ
جي مقبول جي پويان پويان لڳي آئي. خاموشيءَ جو احساس
ٿيندي ئي، هوءَ مقبول کان پڇڻ لڳي: ”ادا مقوءَ سڄ ٻڌاءُ،
تون اڪيلوئي اڪيلو خرچي وٺڻ وڃين ها ڀلا؟“ ساران جي

آواز ۾ نراساني هئي، آزي نيزاري هئي.
 ”مان تون سان ڳوٺ ۾ ٿي ڪيو. توکي ڀلا ڪيئن ڇڏي
 ويند ۾.“

”ڏس ادا مٿو، ڀڪ نه! مان ته تنهنجي هر ڳالهه مڃيندي
 آهيان نه!“ ساراڻي ٻڌائيندي چيو.

”ها وٺي ويندو مان، نه، مٿو نه ڪپاءُ!“
 ساراڻي جي منهن تي خوشي جي لهر موٽي آئي. هن جي اکين
 اڳيان صاحب جو گهر، گهر جا ڀاتي، اتي ايندڙ ماڻهو ۽
 رپتي رپتي جا نوٽ گهمي ويا.

مقبول ٿي لڳل قطار جي ڇيڙي تي پهچي چڪو هو.
 ”ساراڻي تون هل نه ته بابا ڳوليندو هتي اچي نڪرندو.“
 مقبول کي پنهنجو به ڀڄ هو ڇو ته هو ٻاڙدي قطار ۾ رکي
 مولو ۽ جعفر سان گولين راند ۾ لڳي ويندو هو. ۽ هٿس
 کيس مولوءَ سان راند ڪرڻ کان روڪيندو هو ڇو جو
 مولوءَ کي هٿس ٻيڙي پيئندي ڏسي ورتو هو ۽ هٿس کي ڀڄ
 هو ته مولوءَ سان گڏ راند ڪندي هڪ ٻيڙيون پيئندا هٿس مقبول
 کي ٻيڙي پيئڻ کان روڪيندو هو. ان ڪري نه جو ٻيڙي
 عادت آهي، پر ان ڪري جو ٻيڙي پيئڻ تي هٿس ٿا خرچ
 ٿين. پر مقبول جي مولوءَ سان دل هئي جو راند ڪرڻ
 کان سواءِ مقبول کيس ٻيڙي جا سونا به هڻائيندو هو. مقبول
 ساراڻي کي مونائيندي ٻاڙدي کڻي قطار جي ڇيڙي تي رکي.
 ساراڻي کي هاڻ هر ڳالهه ۾ شڪ ٿيڻ لڳو. هوءَ سوچڻ
 لڳي الائي سڀاڻي عيد به ٿيندي يا نه؟ جي عيد ٿي ته مقبول،
 صاحب جي گهر به وٺي ويندس يا نه. ساراڻي موٽي اچي
 وري هيءَ وٽ بيٺي وري ٻيهر هيءَ کان عيد جي هڪ
 وٺڻ لاءِ ٻاهر ماڻهن به ٿي چيو ته سڀاڻي عيد آهي پر ساراڻي
 هاڻي ڪنهن ۾ ويساهه نه ٿي رکيو.

”بابا سپاڻي عيد هڪ ٿيندي نه! چنڊ نه ڏسجي پوءِ نه!“
 ساران وري به اٿاوليءَ ٿي پڇيو.
 ”هت سپاڻي عيد آهي اصل هڪ سان، چنڊ نه ڏسجي ته به
 عيد آهي، سمجهيئي! هوڏانهن عربستان ۾ ته به ڏينهن اک
 عيد ٿي نه وئي!“

”اهو وري ڪيئن؟ چنڊ ته اڄ ڏسو پوءِ عربستان ۾ عيد
 ڪيئن ٿي؟“ ساران حيران ٿي پئي جو منهن تڪڻ لڳي،
 پريان ۽ اهي گالهيون ٻڏي رهي هئي ۽ هوءَ ساران جي سوال
 جو جواب ڏيڻ کان رهي نه سگهي.

”آتي عربستان ۾ مڪو مدينو آهن نه، اتي الله جي حڪم
 سان چنڊ اک ۾ ڏسڻ ۾ ايندو آهي.“

”هان بابا! ساران پئي کان خاطري ڪرڻ لڳي.

”ها بابا، الله جي حڪم سان هن کان به وڏا ڪم ٿين
 ٿين!“

جڏهن کان رمضان جو مهينو شروع ٿيو هو ۽ ٻارن عيد جي
 خوشي ۾ روزا رکڻ شروع ڪيا هئا تڏهن کان ساران مقبول
 جو هر چيو مڃيندي هئي ڇو جو عيد جي ڏينهن مقبول
 ساران کي وٺي صاحب جي گهر ويندو هو جتي کين گهڻي
 خرچي ملندي هئي ان ڪري مقبول ساران تي رعب وجهندو
 وهندو هو.

”ساران ٻاڻي ته پيار!“

”ڇو، تون ٻاڻ لٿو پئين؟“

”ڇڱو نه پيار، آءٌ صاحب جي گهر نه وٺي ويندومان!“

۽ مقبول جي ڏمڪي تي ساران ڊوڙ ٻاڻي ٻاڻي پري
 ايندي هئي.

”ساران مٺي ماني مان ڏڪر ته ڏي.“

”تو کي پنهنجي ڄا آهي نٿو کائين!“

”پلي نه ڏي پوءِ صاحب جي گهر...“
 ڳالهه ختم ٿيڻ کان اڳ ساران پنهنجي مانيءَ مان نڪر
 ڪڍي مقبول کي ڏيندي هئي. اهڙي طرح سارا ان مقبول
 جو هر حڪم مڃيندي هئي.

”ساران، او ساران.“ پوءِ ساران ڪوبه جواب نه ڏنو، هوءَ ننڊ
 ۾ پئي هئي. ”ساران!“ مقبول به ڏاڍيان چيو.
 ”هون.“ هلڪو آواز آيو پر ساران نه اٿي.

”ساران اتي دلي بازدي جي سنڀال ڪر نه!“ مقبول بازدي
 قطار ۾ لڳائي ساران کي سنڀال لاءِ چونڊو هو. اڳيان نل
 کان جيئن ڪو پنهنجي واري مطابق ٻاني پري نڪرندو هو
 تيئن قطار ۾ رکيل مٺ، دلا ■ بازديون سڀ سرندا ويندا هئا
 جڏهن مقبول جو پيءُ گهر ۾ نه هوندو هو، مقبول ساران کي
 بازدي سرائڻ جي ڪم تي رکي پاڻ گولين راند ڪندو هو.
 ”ساران ٻڌين ٿي! اٽ نه هلي بازدي سنڀال“ پر ساران نند
 مان ڪٿان ٿي اٿي.

”چڱو نه اٽ، آئون به صاحب جي گهر نه وٺي ويندوسان“
 ■ ها پوءِ وڻجڻين عيد جي خرچي!
 ”هان عيد جي خرچي! هلو ته وٺڻ هلون.“

مقبول ساران جي بدحواسي تي ڪلڻ لڳو. ”عيد جي خرچي
 هيئر ڪٿان آئي! اڃا ته ٻارنهن روزا ٿيا آهن! هل بازديءَ
 جي سنڀال ڪر نه ته صاحب جي گهر نه وٺي ويندوسان؟“
 ائين چئي مقبول هلڻ لڳو. هن کي يقين هو ته هاڻي ساران
 ضرور اچي بازدي جي سنڀال ڪندي ■ هوءَ واقعي بنا وڌيڪ
 ڳالهائڻ جي گئلر وانگر مقبول جي پريان لڳي آئي. هن کي
 سدائين اهو ڊپ هو ته مقبول هن کي صاحب جي گهر نه وٺي
 ويو ته عيد جي خرچي ڪٿان ايندي! پئس ته هڪ رپيو
 ڏيئي ناري ڇڏيندو هو. راندڪا ڪٿان ايندا! ايرنڪ ڪٿان

ايندا: چوڙين جو ڇا ٿيندو؟
چنڊ رات خوشيءَ ۾ ڪيتري دير تائين جا گندي رهي ۽ ماڻس
ڪان آڏا ابتا سوال پڇندي رهي:

”امان هو سونا ايرنگ وڪاسي ته نه ويندا؟“ ساران کي ٻپ
هو ته هوءَ دڪان تي جي ايرنگ ڏسي آئي هئي سي هيل جي
خرچي مان جيسين خريد ڪري تيسين وڪاهي ويندا.

”نه ڏيءَ، اها هڪڙي جوڙي ته ڪانهي جو وڪاسي ويندي.
دڪان تي اهڙيون گهڻيون ئي جوڙيون پيل هونديون.
”پر امان جي سڀئي وڪاسي ويا ته؟ ساران جو شڪ اڃا
قائم هو.

”اتان نه مليا ته پشهين بازار مان وٺي ڏيندو.“ ماڻس کيس
آڻت ڏنو.

”پر امان بازار ۾ اهڙا ايرنگ هوندا؟“ هن کي هڪ هئي ته
سندس پسند جا ايرنگ رڳو دنيا ۾ هڪ ئي دڪان تي هئا.

”ها ها هوندا. ان کان به سٺا، هاڻي ماڻ ڪري سهي ره.“
ماڻس هاڻي بيزار ٿيڻ لڳي.

”امان، ڀلا هي سونا ڪونهن ڇا؟“ ساران کي وري هاڻي ٻئي
ٺڪر اچي ورايو.

”ٻڌايو ڪونه هو مانءُ ته اهي نقلي آهن نقلي، سون جا ايترا
مهانگا آهن جو پڻهي به نٿو وٺي سگهي.“

”هوءَ جيڪي سونا ايرنگ هوندا آهن، اهي ڪير وٺندو آهي؟“
”سون اميرن لاءِ هوندو آهي ۽ نه غريبن لاءِ...“ ساران جي

ماءُ ڪجهه ڪهڙي ماڻ تي ويئي پر وري حسرت ڀري لهجي
۾ چوڻ لڳي، ”غريبن لاءِ اهو نقلي سون هوندو آهي جنهن

مان تنهنجا ايرنگ جڙيل آهن.“

”اهو ڇو ڀلا؟ سون رڳو شاهوڪار ٿا وٺي سگهن. ڀلا اهو
سون اسين ڇو نه ٿا وٺي سگهون؟“

”اهو ان ڪري جو اسين غريب آهيون ۽ مون تڻا خريد ڪري سگهون.“

”پوءِ ڀلا اسين غريب ڇو آهيون؟“

ان ڪري جو الله سائين اسان کي غريب بڻايو آهي.“

”الله سائين غريب ڇو ٺاهيا آهن!“

”هاڻي مٿو نه ڪاڌ. مان ڪري ويهه!“ مائٽس ساران جي چڪ

کان بيزار ٿي چڪي هئي. پر پاڻ ساران جو پيءُ ۽ ماءُ ۽ ڏي

جون ڳالهائون ٻڌي رهيو هو. هيستائين مان هو پر جوڻس جي

جند ڇڏائي واري جواب تي جواب ڏيڻ کان رهي نه سگهيو؛

”الله سائين غريب ان ڪري ٺاهيا آهن جو اسين ماڻهو خيرات

ڏيئي ثواب حاصل ڪري سگهين!“

پر ساران پيءُ جو جواب اڻ ٻڌو ڪري پنهنجا سادا سودا سوال

پڇندي رهي:

”امان ڀلا عيد هر مهيني ڇو ٿئي اچي؟“

”پوءِ ماڻهن کي ٻارهوئي روزا رکڻا هوندا!“

”اهو ڇو؟“

اهو ان ڪري جو روزا رکبا آهن تڏهن ته عيد جون خوشيون

ماڻهيون آهن. عيد ته روزيدارن لاءِ ايندي آهي.“

ساران جي پيءُ کان وري رهيو نه ٿيو: ”عيد نه صرف روزي

دارن لاءِ ايندي آهي پر بي روزائين اميون، شراپين، رشوتين

ظالمن ۽ هر مسلمان لاءِ ايندي آهي. انهن مذهبي ڏينهن کي

هر شخص ملهائي سگهندو آهي سواءِ غريبن جي!“

”عيد ان ڪري به ايندي آهي جو ٻارن کي خرچي ملي ها

نه بابا!“ ساران چڻ پيءُ کي ياد ڏياريندي ٻڌايو ته هو عيد

جي خوشين ماڻيندڙن ۾ ٻارن کي وساري ويو آهي.

صبح جو عيد هئي ساران ۽ مقبول ايترو موڙ هيد جي ڏينهن

انندا هئا ۽ جلدي تيار ٿي ڪلاڪ رڳو ويٺا رهيا جيسين

پيءُ اٿي وهنجي سھنجي تيار ٿئي. مقبول ڪسي اڃ صبح پاڻي پرڻو نه هو. هن اڳيئي رات جو دير تائين پاڻي ڀري صبحڪي ڪسر پوري ڪري ڇڏي هئي. نماز تي پيءُ سان گڏجي ويا. ساران جي ماءُ سيئون ٺاهي رکيون هيون ته ٻار نماز تان اچي ڪجهه کائي پوءِ ويندا. هن ڏاڍي آڪير سان اهي سيئون ٺاهيون پر جڏهن ٻار موٽيا ته ٺهر هڪ منٽ به نه ترسيا ۽ ماڻس سيئن کائڻ لاءِ رڙ پون ڪندي رهجي ويئي:

”اڙي ايترو جلدي، سيئون ته کائيندا وڃو.“

”نه امان دير ٿي ويندي.“ مقبول پنهنجي ٽڪڙ لڪائي نه سگهيو. ”امان هتي ته رڳو سيئون آهن، ٻيو ڇا آهي؟ صاحب جي گهر ته سڀرو، شير، قورمون، مٺايون، جليبيون، بسڪوٽ ڪئمڙا ۽ ڏاڍيون سٺيون شيون هونديون آهن.“ ساران پنهنجي معصوماڻي لهجي ۾ چيو. کيس ڪهڙي خبر ته ان ۾ سندن غربت تي ڪيڏي نه ٽوڪ لڪل هئي.

”ها امان اتي وري گهڻا ميوا به رکيا هوندا آهن، اصل نوڪرا ڀريل!“ مقبول ساران جي ڳالهه کي ڳنڍ ڏيندي چيو جيئن جلدي موڪل ملين.

ساران جي ماءُ مڙس ڏانهن نهاريو ۽ شڪايت واري لهجي ۾ چوڻ لڳي، ”ٻارن کي ڏسو عيد جي ڏينهن به گهر نٿا کائين

۽ ٻاهر ٻين جي گهر ڏکا کائڻ پڇندا ٿا وڃن.“

”عيد شايد ان ڪري ايندي آهي جيئن امير اهو ٻار وري نه هو ڪيترو امير آهي ۽ غريب کي اهو احساس ٿئي ته هو ڪيترو غريب آهي!“ ٻارن جو ڇا آهي ٿوري دير کان پوءِ اسين غريب به اميرن جي گهرن تي ڏکا کائڻ وينداسون.“ ساران جي پيءُ ٿڌو ساھ ڀريندي چيو.

اڃ ساران جي ماءُ کي مڙس جي ڳالهه خراب نه لڳي. هن کي اهو محسوس ٿيو ته ساران جي پيءُ جون ڳالهيون سچيون

دستور اٿئي ته ننڍو ماڻهو وڏي ماڻهوءَ سان عيد ملڻ ويندو ۽ غريب عيد جي ڏينهن وڏي ماڻهو سان عيد ملندي ائين محسوس ڪندو آهي ڇوڪر ننڍو وڏائي جو ويڇو پل ڪن لاءِ ختم ٿي ويو آهي ۽ اهو به وڏي ماڻهوءَ جي برابر اچي ويو آهي ۽ وڏو ماڻهو ان ۾ خوش ته هن وٽ ڪيترا نه ماڻهو عيد ملڻ اچن ٿا!

پر ٻار پيءُ جي ڳالهه ختم ٿيڻ کان اڳ گهران نڪري چڪا هئا. ٻاهر دنيا ئي بي لڳي پئي هئي: خوشيون ۽ شادمانا رستن تي ٻار نڪري آيا هئا. وڏا ننڍا امير غريب سڀ ئي هڪ رنگ ۽ رنگيل هئا. رستن تي ڪئي هرڪڻ جا هنڌ هئا: ڦرمونين، ڦوڪڻ، توتارون، رانديڪا. الائي ڇا ڇا هئا پر مقبول ۽ سارن انهن سڀني کان بي خبر اڳتي وڃي رهيا هئا. مقبول سارن کي ٻانهن کان چڪيو تيز وڪون ڪئي رهيو هو.

”مقو، جن دڪان بند ته نه ڪندو اڄ عيد جي ڏينهن؟“ سارن کي پنهنجي ايرنگن جي ڳڻتي هئي.

”هو ٿو عيد تي دڪان بند ڪري! عيد ڏينهن ته هاڻ جاري وڪرو ٿيندو!“

”جي اهي ايرنگ وڪامي ويا ته؟“

”اهو هڪڙوئي ايرنگ ٿوروئي هوندس! ٻيا به رکيل هوندس اندر!“

”ٻيا اندر رکيل نه هجنس ته؟“

”ڏٺو ڪرڻ اٿئي ته جڏهن برنيءَ مان بسڪوٽ ختم ٿي ويندا آهن ته هو اندران ٻيا بسڪوٽ ڪڍي اچي برنيءَ ۾ ڀريندو آهي.“

نيٺ اها ڳالهه سارن کي آڻڙي ۽ هوءَ خاموش ٿي ويئي. ”ٻڌ سارا، سمجهه ته اتان ايرنگ وڪامي به ويا ته آئون توکي ٻئي دڪان تان وٺي ڏيندس. آئون مارڪيٽ ۾“

اهڙو دڪان ڏسي آيو آهيان جو ايرنگن سان ڀريو پيو آهي،
جمن واري دڪان ۾ ته ڪجهه ڪونهي.“

ساران جي خاموش چاهي تي چمڪ موٽي آئي ۽ هن جي
وک ۾ ڦڙتي اچي ويئي. هاڻي هو هڪ گهٽي مان ٻئي گهٽي
۾ ٿيندي وڌي رستي تي اچي نڪتا هئا. وڏي رستي تي موٽرون،
رڪشائون زوزات ڪيو پئي ويون. ايتري ته گيهه لڳي پيئي
هئي جو هلڻ ڏکيو لڳو پيو ۽ رستو پار ڪرڻ لاءِ وڏي
جاڪوڙ ڪرڻي ٿي پئي.

”خدا ڪري اڄ صاحب وٽ گهڻا ماڻهو اچن ته گهڻي
خرچي ملي!“ ساران پنهنجي سڌ کي لڪائي نه سگهي. ”بابا
پئي چيو ته صاحب اڳي کان به وڏو آفيسر ٿي ويو آهي. بابا
اهو به پئي چيو ته ماڻهو ڇيڏو وڌو آفيسر هوندو اوترا ماڻهو
وڌيڪ ايندا.“

”خدا ڪري ته بابا به وڏو آفيسر ٿئي ته هن وٽ به ماڻهو
اچن ۽ اسين پنڌ ڪرڻ کان چٽي پئون!“
”بابا ڪڏهن به آفيسر ڪونه ٿيندو.“
”اهو ڇو؟“

”ڇو جو بابا ننڍو ماڻهو آهي.“
پر ساران کي اهو جواب سمجهه ۾ نه آيو.
”پر بابا ته صاحب کان به وڏو آهي، بابا جو مٿو ته ڇت
مان ٿو لڳي ۽ صاحب ته صفا پتڪڙو آهي!“ ساران پنهنجي
پيءُ کي وڏو ماڻهو سمجهندي هئي.

”اڙي بابا ته قد ۾ وڏو آهي، هونئن ٿوروئي وڏو آهي!“
”ته پوءِ وڏو ماڻهو ڪير ٿيندو آهي؟“

”وڏو ماڻهو اهو ٿيندو آهي جنهن وٽ گهڻا پئسا هجن،
مونرون هجن، وڏا گهر هجن. جن جا ٻار اوچا ڪپڙا پائي نوڪر
سان گڏجي موٽر ۾ اسڪول وڃن!“ مقبول يڪسا هي سڀ

ڪجهه چئي ويو.
 ”بابا هيئر وڏو ماڻهو ڪونهي ته ڇا پر نيٺ ته ٿيندو
 وڏو آفيسر!“

ساران اڃا به اميد نه لائي هئي.
 ”بابا وڏو آفيسر ته ڇا پر ننڍو به نه ٿي سگهندو!“
 ”ڪڏهن به نه!“

”ڪڏهن به نه.“ مقبول ورائيو. ساران جو منهن لهي ويو.
 ”ٻڌ ساران، بابا ان ڪري وڏو ماڻهو نه ٿي سگهندو
 جو هو پڙهيل ڪونهي.“

ساران اهو ٻڌي مات ٿي ويئي، پوءِ ڪجهه ياد آيس ۽
 چوڻ لڳي، ”هو جو وڏيرو آهي نه، جتي ڇاڇا گلن ڪم
 ڪندو آهي، بابا هتي چيو ته هو صفا پڙهيل ڪونهي ته پوءِ
 هو وڏو ماڻهو ڪيئن ٿيو؟“

”هو زميندار آهي نه، هن وٽ زمينون آهن. بابا به وڏيري
 وانگر زمينون وٺندو.“

”وڏيري زمينون خريد ٿورو ٿي ڪيون آهن. اهي ته سندس
 پيءُ وٽ هيون.“

”هن جي پيءُ وٽ اهي زمينون ڪٿان آيون؟“

”اهي زمينون به الله سائين ڏنيون هوندين.“

”الله سائين ائين چو ٿو ڪري پلا!“

”الله سائين جي مرضي آهي.“

”الله سائين جي اهڙي مرضي چو ٿيندي آهي؟“

”امان ڪونه پئي چيو ته الله سائين جي ڳالهين جي وچ
 ۾ نه پئبو آهي. اهو وڏو گناهه آهي. ٻڌ ٿي چري.“ مقبول گناهه
 جو ٻڌ ڏيئي ساران کي مات ڪرائي چاهيو. ماڻس به ائين مات
 ڪرائيندي هئي.

”ڇڱو پلا، بابا ته وڏو ماڻهو نه ٿيندو پر تون ته ٿيندين نه.“

پوءِ مون کي گهڻي خرچي ڏجان.“
 ”نہ ساران، مان وڏو ماڻهو نہ ٿيندس. مان تہ اسڪول ئي ڪونہ
 ٿو وڃان.“

”پوءِ وڃين ڇو نٿو؟“

”آئون اسڪول ويندس تہ مزوري ڪير ڪندو؟ هاڻي ڪير پريندو؟
 روز صبح جو مارڪيٽ ۾ سنڌي سامان جون ٽوڪرينون ڪٺائي
 بہ چار ڏوڪڙ ڪير ڪمائي ايندو؟“

ساران ڪجهہ نہ سمجهندي، ڇپ ٿي وئي هئي. رستي تي
 وڌندڙ ٽريفڪ ۽ سندن هلڻ جي تيز رفتاري هنن جي گبالهين
 کي ختم ڪري ڇڏيو. هاڻي هو چوسول وٽ پهچي چڪا هئا.
 چوسول وٽ ٽريفڪ بہ چٽو ٿي هئي. جيئن صاحب جي گهر
 ويجهو هوندا ٿي ويا ٿين هنن جي وڪ اڃان بہ تيز ٿيندي ٿي
 ويئي. چوسول کي پار ڪرڻ عيہ جي ڏينهن سولو ڪم نہ هو.
 مٽيول نظر ڦيرائي: ڀريان ايندڙ موٽر اڃا پري هئي. رستو
 خالي ڏسي هو ٿورو هٻڪيا تہ ڪٿي موٽر نہ پهچي وڃي. پر
 موٽر کي پري ڏسي هنن رستو پار ڪرڻ جو سوچي ورتو. هونئن
 بہ هنن لاءِ پل پل قيمتي هو. صاحب جي گهر پهچڻ جي جلدي
 هنن کي رستي پار ڪرڻ جو فيصلو ڏيئي ڇڏيو. رستو پار ڪندي
 ڄڻ تہ ٻئي دماغ ڪڏ سوچي رهيا هئا. مقبول ساران کي ٻانهن
 کان جهلي تيزي سان رستو اڪرڻ لڳو ۽ ساران مقبول جي
 هٿ کي جهليو ان جي پويان ڊوڙندي پئي آئي. تڪڙ ۾ ساران
 جو هٿ ڇڏائجي ويو، مقبول ٿورو ترسيو پر موٽر کي ويجهو
 ڏسي اتي ترسڻ هن لاءِ ناممڪن هو. هو موٽر کان بچڻ لاءِ
 تيز ٿي پر پهچڻ لاءِ ڊوڙڻ لڳو.

ڇيڪاٽ ٿيا، بريسڪ لڳي، ٺڪاءُ جو آواز ٿيو ۽ ڪو اچلجي
 وڃي پري ڪريو.

”ساران!“ مقبول کان رڙ نڪري ويئي. موٽرون ٻڪشائون

بيهي ويون. ماڻهو ڪريل ٻار ڏي ڊوڙڻ لڳا، نرنگ روڪ تي وئي. هر طرف کان آواز اچڻ لڳا.

”اڙي ڪنهن مونڙ کي روڪيو.“ ڪنهن رڙ ڪئي.

”ٻچي وئي!“ ڪنهن ٻئي جو آواز آيو.

”مونڙ وارا ته انڌا ٿيو ٿا هلائين.“ ٻيون آواز آيو.

”اسپتال ڪٿائي وڃوس.“ ڪنهن صلاح ڏني.

ساران جا ڪپڙا رت ۾ رنگجي ويا. هڪ ماڻهوءَ ساران کي

هنج ۾ کنيو ۽ کيس مونڙ ۾ ويهاريو. مقبول به ٻويان ٻيٽس

کي ڪاريندو هليو آيو ۽ هو ساران جون اکيون بند ڏسي

سڏيندو رهيو. هن رڳو هڪ ڀيرو ساران کان ورائي ٿي ڪهري.

ساران جي ورائي حياتيءَ جو ثبوت ڏي ها.

”مان ڪر بابا هوءَ بيهوش آهي، هوءَ اکيون نه کوليندي.“

ان ماڻهوءَ چيو.

پر مقبول کي هڪ هئي ته ساران جا گندي. هن مان نه

ڪئي.

”ساران! منهنجي پياري ادي اکيون کول نه هل ته عيد جي

خرچي وٺڻ هلون. عيد جي خرچيءَ مان ايرنگ وٺنداسون،

ڏس هن پيري مان پنهنجي عيد جي خرچي به توکي ڏيندس،

ڀلي گهڻا ايرنگ وٺجانءِ. هاڻي اکيون کول نه عيد جي

عيد جي خرچي ملڻ واري آهي! عيد جي خرچي ڄام ملندي.“

هن وري زور سان ٻه ٽي ڀيرا چيو، ”عيد جي خرچي ساران،

عيد جي خرچي!“ مقبول جو آواز وڌندو ويو. ساران ۾ چرپر

پيدا ٿي. هوريان هوريان اکيون کولڻ لڳي، اکين جا پنبڻ مٿي ٿيڻ

لڳا. هن پنهنجا چپ چوريا ۽ ڪجهه چوڻ جي جاکوڙ ڪرڻ

لڳي. تمام جهيٽو آواز آيو:

”عید مبارک.“ هوء هميشه صاحب چي گهر ائين عيد جي
 خرچي وٺڻ مهل ڪندي هئي. هن پنهنجو هٿ وڌائي ٿري
 کولي، پر هن جو هٿ يڪي پيو ۽ ڪنڌ لڙڪي پيو ۽ سندس
 چپ اڌ ڪليل رهجي ويا.

ماهوار سوجهرو ڪراچي

نومبر 1973ع

پڻشپ

ولي رام ولي

”تون جلدي ناراض ٿي وڃين ٿي،“ جيون جي لهجي ۾ ايندڙ طوفان جا آثار هئا.

”ناراض ڪٿي ٿي ٿيان،“ آشا پنهنجو ٻاڻ کي قابو ۾ رکندي چيو، ”پر توهان ئي ڪٿي ٻڌايو ته جيڪڏهن روز روز توهان کي ڪو ساڳي ڳالهه ٻيو ٻڌائيندو ته توهان ئي ڇا گذرندي؟“ جيون اڃا ڪرڇڻ وارو ئي هو ته آشا پنهنجي صفائي ۾ وري چوڻ لڳي، ”انهيءَ ۾ مون اڪيليءَ جو قصور ڪونهي، توهان جو حصو به ته آهي.“

”ڇا چيئ؟“ جيون ٻاڻيءَ سان نڪري ويسو. هڪ سان قابو ڪيل بغل وارو فائيل ڪٿي ڪٿي اڇلايائين، ”جيئن آئي آهين، چورين جي پويان پريار اٿئي.“

”آهي ته ڇا ٿي ٻيو؟ پنهنجي گهر جو ٽيون ڪاٺين، ڪنهن ٻئي وٽ گهرڻ وٺيون آهن ڇا؟“ آشا ٻڻ پڻ ڪئي. ”زور سان ڪڇ، ڇا ٿي چئين؟“ جيون جو ٻارو چڙهي ويو هو.

”ڇوان ٿي ته انهيءَ جي خبر توهان کي شادي کان اڳيئي هئي
ذرو سوچي ڪريو ها.“
”مونکي ڪهڙي خبر؟“

”توهان کي اها به چير هجي،“ آشا هڪ ڪنيل چانورن جي ٽاهي هڪ پاسي رکندي چيو، ”پٽ يا ڌيءَ ڄمڻ، هيءَ تي ئي

مدار رکي ٿو.

”توڪي ڪهڙي خبر؟“

”ڪنهن به ڊاڪٽر کان ٻڌي ڏسو ڪشي.“

”انهي ڪهڙو ٿيو، آئي آهي وڏي ڊاڪٽرياڻي.“

آشا جي دل ۾ آيو ته انهيءَ جو منهن ٿورڙ جواب ڏي. پر وري ڪجهه سوچي چپ ٿي ويئي. کيس خبر هئي ته انهيءَ بحث جو نتيجو ڪهڙو نڪرندو.

اهڙو بحث سندن گهر ۾ ڪو نئون ڪونه هو، بلڪ جڏهن کان پشپا ڄائي هئي، تڏهن کان اها باهم آهستي آهستي ڏکندي رهي هئي. ۽ هاڻي جڏهن سندن ٻي به ڌيءُ ’آمرتي‘ ڄائي، تڏهن اها باهم پڙڪي اٿي. آشا کي ڪو عجب ڪونه لڳو، کيس پهرين ئي خبر هئي. سماج ۾ ڪا نئين ڳالهه ڪانهي، ماڻهو جي اهڙي حالت آهي جو کيس پستين جيئن بي وس ۽ مجبور ٿي نچڻو پوندو آهي. وهمن ۽ ڀرمن جو اثر ايندو ته آهي جو جيون جهڙو آزاد خيال انسان به اوچو ڳاٺ ڪري نٿي هلي سگهيو.

غیر جي ڳڻتن جي ٻياڪ آشا، روز رنڌڻي ۽ رڌ پچاءُ سان گڏوگڏ گهر جي ڪهڙي سان تنگ ٿي پيئي، پر ائين نٿي چاهيائين ته ڪو سندس ڏيڙون ’تون ڇا تون ڇا‘ ٻڌي وٺن. ۽ سندن ڪومل دلين ۾ ڪمزوري جو ڪو انگ پنهنجي جاءِ والاري ويهي. جڏهن جيون انهي موضوع تي بحث چيڙيندو هو ته وٽس جيون جملي دليلن جي جواب ۾ ڪي دليل نه هئا، يا عورت هئڻ جي حيثيت سان پنهنجو پاڻ کي ڪمزور سمجهيائين ٿي، پر هن ٻارن کي ٻي سمجهه نٿي سمجهيو. انهيءَ ڪري وڏي آواز سان هڏي ڏيئي ڳالهائڻ ۾ هڪي ٿي.

آشا پڙهيل لکيل هئي، پنهنجي حيثيت ۽ شخصيت کان خوب واقف هئي. جواني ۾ هن به چواب ڏنا هئا، خواب جي وقت کان ڪافي اڳ پنهنجي منزل مائي وٺندا آهن. هن پڙهيو هو ته عورت پنهنجي بازن ۾ پنهنجي ذات جي چونڪاري جي طاقت رکي ٿي. کيس اها به خبر هئي ته زمانو بدلجي چڪو آهي، دنيا تيز رفتاريءَ سان پنهنجي اڻ ڏٺل منزل طرف سرگردان آهي ۽ هي ملڪ به تيز رفتاري سان دنيا جي قدم سان قدم ملائڻ لاءِ ڪوشاڻ آهي. پر سندس بي سمجهه ۽ خوابي دماغ اهو نه سوچيو هو ته پاڻيءَ جي اها اوچلتا ۽ نرمنا سطحي هئي ۽ انهيءَ جي هيٺان گندڪي به آهي جتي وقت جون لهرون پهچي به نه سگهيون آهن.

آشا کي ڳالهه جو اندازو انهيءَ ڏينهن ئي ويو هو جڏهن پشپا اڃا ڪرپ ۾ ئي هئي ته جيون 'پشپ' نالو رکي ڇڏيو هو. 'پشپ' نالو ته ڏاڍو سٺو آهي، آشا من ئي من ۾ سوچيو هو، پر سندس چاهي تي آيل مشڪ هڪدم غائب ٿي ويئي هئي. جنهنجو ڪارڻ جيون جي من ۾ 'پت' جي تمنا هئي، ۽ تنهنڪري ئي سندس منهن مان 'پشپ' جو نالو نڪتو. جيڪڏهن اهو ٻار پت نه بنيو ۽ ڌيءَ بنجي آيو، ته آشا کي سڌ هئي ته جيون کي ڪيڏو ڏڌڪو رهندو. ائين ته اصل ڪونه هو ته ڪو جيون دل جو خراب هو. يا عورت کي ڪنهن نموني ٻرو سمجهندو هو، پراڻي سنسڪار اسانجي رت ۾ ائين رچي وڃي ويا آهن، جو انهن کان هلاو آڄو ڪرائڻ ئي مشڪل ٿي پيو آهي. جيون آشا جي چاهي تي آيل مشڪ ۾ ڪنهن نراشا جو نشان نه ڀاتو هو. ۽ پنهنجي ڏن ۾ چونڊو پئي ويو، "اسان جو 'پشپ' ايندو تڏهن اسان جو گهر ڪيئن نه ڀريل ٿريل لڳندو."

”ها،“ آشا آهستي جواب ڏنو.

مئڊن شادي کي اڃا هڪ سال ئي مس ٿيو هو. هڪ سال ڪو عرصو ناهي جو اولاد لاءِ سگ پيدا ٿئي، پر جيون کي ٻارن سان غير معمولي لڳاءُ هو. هو آفيس مان سڄو ڏينهن ڪم ڪري ٿڪجي ٿڪجي اچي، پر پاڙي وارن جا ٻار پاڻ سان ضرور گڏ وٺي ايندو هو. ساڻن اڱرڻ ۾ ڪيڏڻ لڳندو هو. ڪڏهن لڪ لڪوئي، ڇڏڻ، ڪڏهن وري منڍي ماکوڙي راند. ٻار به ساڻس جلد هري مري ويا هئا.

”انڪل، مونکي به مياڻون مياڻون پلي ڪر.“

”انڪل، تون مون سان ’سر ملائي ڳاءُ.“

ڇا چوڪريون، ڇا چوڪرا، ’انڪل انڪل‘ چوندي ٿڪيا ڪونه هئا. آشا سوچيندي هئي، جڏهن کيس پنهنجا ٻار ٿيا، تڏهن مئڊن گهر هڪ ’آئيڊيل فميلي‘ هوندو. پر کيس ڪهڙي خبر ته سڀئي خواب سچا نه ٿيندا آهن.

جنهن ڏينهن جهون کي سڌ پيئي ته آشا اميد سان آهي، سندس تصور کي پر لڳي ويا. هو ڄاڻي پجهي آشا کي ڇڏڻ آيو، ”مان خود ئي ته اڃا ٻار آهيان آهي. ايترو جلدي ڇو!“

”سوچهر ٻارن سان توهان کي پيار آهي نه.“

”تو کي به ته آهي.“

”ته مان ڪو پڇان ئي ڇا.“

”ڪهڙي خبر. ٻٽ پٽيءَ کان وڌيڪ پيارو هوندو آهي نه.“

”ٻٽ؟“ آشا دهرايو، ”ڌيءَ ڇو نه؟“

”ساڳي ڳالهه آهي.“

”ساڳي ڳالهه ڪٿي آهي؟“

”ڇو، فرق ڪهڙو آهي؟“

”مون لاءِ ته نه، پر اوهان من ۾ جو آشا رکي ويٺا آهيو.“
 ڪٿي نراس نه ٿيو پوي.
 جيون وڏو ٺهڪ ڏنو، جنهن جي گونج گهر جي چؤد پوراي
 کان به ٻاهر گونجڻ لڳي.
 ”توهان ته مذاق ڪرڻ لڳا آهيو،“ آشا منجهه وڇان مشڪي
 منهن ڦيرائي ڇڏيو.

جيئن وقت گذرندو ويو، تيئن جيون جي تصور ۾ رنگ گهرو
 ٿيندو ويو. آشا کي به چڱي طرح خبر هئي ته جيون جي
 خوابن جو ’پشپ‘ سندس ’ڪڪ‘ ۾ ڪيئن اسري رهيو آهي...
 ٻل ۾ هن ڪيئن فيصلو ڪري ورتا ته پشپ جي شڪل ۾
 صورت سندس پيءُ جهڙي هوندي، پر سندس هٿ پيءُ جهڙا
 گهرا نه هوندا، پنهنجي ماءُ جهڙا هوندا. گهٽ ۾ گهٽ آڱريون
 پنهنجي ماءُ جي خوبصورت آڱرين جهڙيون هونديون ۽ عجيب
 هئا. هو پنهنجي پٽ سان خيالن ٿي خيالن ۾ ڳالهائين ڪرڻ
 لڳندي هئي. ڪڏهن هنج ۾ وهاري ڪلايائين ٿي، ڪڏهن
 ٻيڙگهي ۾ وجهي لوڏيائين ٿي، باغيچي ۾ ساڻس ڪيڏن لڳي
 ٿي، ڪير جي بوتل پياربائين ٿي. ۽ ڪڏهن وري ڪانس
 لڪي ٿي ويئي. ته پشپ رنڊي ڪيس ڳولڻ لاءِ هيڏانهن
 هوڏانهن پنهنجون ننڍڙيون، تيز ۽ معصوم اکيون ڦيرايون ٿي.
 خوشيءَ جي رڙ ڪري ڇڏهن ڳولي ورتائين ٿي، تڏهن آشا
 ڪيس ڪٿي آسمان ڏانهن اچي وري پنهنجي هنج ۾ وٺي سيني
 سان لڳائي پيار ڀريون ٿڪيون ڏيئي لولي ڏنائين ٿي، جلدي
 ڪيس پنهنجي اڪيلي هنج جو احساس ٿيندو هئس ۽ چرڪ
 ڀري تي ويئي. ۽ پوءِ هوءَ ٻئي هٿ ٻڌي ڀڳوان کي جيون
 جا خواب اڏورا رهجي ويندا.

ڏيڻ جي جهڻ جو ٻڌندڙي سندس ڌيان جيون طرف هلايو ويو.

انهيءَ ڪري نه، ته ڪو اهو ٻار ڌيءَ هئڻ سببان ڪو گهٽ وڻندڙ ۽ پيارو نه هو پر...

هو ڇپ ڇاپ ’ستي رهي- هن ڌيءَ کي ڏسڻ جي خواهش به نه ڏيکاري. ’جيون ئي پهرئين ٻار کي ۽ پهريون ڀيرو منهنجي هنج ۾ ڏي.‘ اها ئي سندس اڇا هئي. ’هن به چاهه وڃان ٻار ڪٿي آشا جي هنج ۾ ڏيندي چيو، ’هان وٺ، تنهنجي گمڻي‘.

آشا جي جهري تي مشڪ وري آئي، سندس نيشن ۾ هرس ۽ هيچ چمڪي اٿيو، ڌيءَ کي چمڪائين ۽ سندس جي اکين ۾ نهارڻ لڳي، جتي به کيس موهم جي جهلڪ نظر آئي. سونهن ۽ ڪوئلتا کي ڏسي ٻيو ڪهڙو ويچار لڳي اچي سگهيو. ڇوڪري ڏاڍي خوبصورت هئي، گوري سونهري رنگت ۽ سنهڙا ڇپ، تڪو نڪ، چنڇل ۽ ڀرون اکيون. ’هنجو نالو اسان ’پشپا‘ رکنداسين.‘ جيون چيو.

۽ پشپا وڏي ٿين لڳي. ڏاڍي ذهين هئي، پئس کي ٻچ ٻچ ۾ ئي تنگ ڪري ڇڏيندي هئي ۽ ماڻس لاءِ ته وندر جو سامان هئي. پر نيٺ جيون سچ ٻچ تنگ ٿي پيو. کيس ته ٻيجان وانديڪن جي ضرورت هئي، جن سان دل جڏهن چاهي تڏهن ڪيڏ جي، نه ته ڪٿي الماري ۾ رکي ڇڏجي. آخر ٻار کي بي وقتو رٿڻ ۽ کلڻ جي ڪهڙي خبر؟ ڇا کيس وقت جي به خبر نه آهي، ڇا کيس انهيءَ ڳالهه جو به احساس نه آهي ته سندس پيءُ آفيس مان ٽڪجي موٽيو آهي؟

آشا ڇپ ڇاپ جيون جي هلت مان هنجي دل مان آڀرندڙ ويچارن کي چڪاسيندي رهندي هئي. هاڻي ٻاهران هاڙي وارن جو ڪوبه ٻار ساڻس ٺهر ۾ ڪيڏڻ نه ايندو هو ۽ نه ئي وري پشپا پئس جي ڊپ کان زور سان ڳالهائيندي هئي. ننڍڙي معصوم جان

ٻه اهو سمجهي وئي ته سندس پيءُ غصي ٿيندو. جڏهن جيون گهر ۾ هوندو هو، تڏهن سندس پٽڪڙا پير فرش تي بنا آواز جي چرندا هئا، سندس ڪاٺ به ڊبل هوندو هو، ۽ پاڻ منجهيل منجهيل لڳندي هئي.

۽ پوءِ ڪين وري هڪ ڌي ڄاڻي. آشا جي دل ۾ ڌڪو پيدا ٿيو.

’وري ڌيءُ!‘ هوءَ سوچڻ لڳي. هاءِ! هي ڪهڙو سماج آهي جنهن ۾ عورت جي جنس تي عورت ماته ڪري ٿي. شايد انهيءَ ڪري جو هوءَ عورت جي بيوسيءَ کي خوب سمجهي ٿي يا شايد هوءَ به مرد جي دنيا ۾ رهندي رهندي مردن جيئن سوچڻ لڳي آهي.

امرتي کي هنج ۾ ڪٿي آشا پيار ڪيو ۽ من ٿي من ۾ سندس سڀا ڳيم لاءِ پڳوان در ٻاڏائڻ لڳي. هن محسوس ڪيو ته جڻ جيون جو اتساهه ختم ٿي ويو هجي، جڻ جيون جي من ۾ آشا جي خلاف ڪا شڪايت جاڳي اٿي هجي. هوءَ سندس منهن مان تسلي جا ڪي اکر ٻڌڻ جي اميد رکي ويهي هئي پر ائين نه ٿيو.

هن دفعي کيس ذرو پر ٿنڀ نه آئي. هوءَ ڪري به ڇا ٿي سگهي. ٻه ننڍڙا ننڍڙا ٻار منڀالڻ ۽ ماري گهر جي ڪٺ هاءِ ۽ پوءِ وري ٻاهر...

جيون من ٿي من ۾ جلندو رهيو، پر ڪچيو ڪي به نٿي. انهيءَ کان بهتر هو ته پنهنجي دل جي ڳالهه ڪري غصو نه ڇنڊي ها.

”اوھين ناراض ٿا ڏسجو مون سان؟“

”مان ۽ نه نه...“

ٻار سنڌي ڪهاڻيءَ ۾

”ته پوءِ ڳالهائون ڇو نٿا؟ ڪڏهن مشڪو به نٿا، ڪڏهن
دل جي ڳالهه به نٿا ڪريو. ڇا انهيءَ ڪري ته امري
ڏيءَ آهي؟“
”چري آشا!“ جيون آشا جي وارن ۾ آڱريون ڦيرائيندي چيو.

”نه هو اهڙا ته ناهن،“ ٻه وري سوچڻ لڳي ته پوءِ من ۾ اهي
خيال ڇو آڀريا. ڏيءَ ۾ پٽ ۾ اڄ ڪلهه فرق ئي ڪهڙو
آهي. ڏيرون پنهنجي گهر هليون وڃن ۾ پٽ پنهنجي گهر.
باقي سندن ماءُ پيءُ آخر اڪيلا ئي ته رهيو وڃن ٿا، پر آشا
کي انهن ڳالهين مان آڻڻ نه ملي. کيس سڌ هئي ته اهي
ڳالهيون سطحي آهن، جيئن ڪٿي ٻڌايون آهن تيئن وري
ورجائي ڇڏيون آهن. ۾ سندس دل جي حالت ڪهڙي وري
ٻي هئي. هوءَ جتي به ويهي هئي، جنهن مان ملي هئي يا ڪو
سندس گهر آيو هو. ڪانئس اهو ئي پهچيو ويو:
”ٻي ڏيئر اٿئي؟“

”جي ها.“

”ڀڳوان ڪندو، پٽ ملند.“

دل ۾ جواب ڏيڻ جي خواهش ٿيڻ جي باوجود هوءَ چپ ٿي
ويئي ٿي. ۾ کيس ضرورت به ڪهڙي هئي هر ڪنهن اکيان
ڀول ڪولڻ جي. کيس خبر هئي ته سندس هڪ آواز ڪو سماج
کي بدلائي نٿي سگهيو. ۾ وري هوءَ اڪيلي ته ڪانه هئي جو
انهيءَ ڌڪ جي پيڙا پوڳي رهي هجي. اڌواڌ دنيا ته عورتن
جي آبادي آهي ۾ اهي سڀئي وقت بوقت اهڙين ئي حالتن کي
منهن ڏين ٿيون.

ڪڏهن ڪڏهن جيون چونڊو هو، ”ڪاش، جيڪڏهن ’آمري‘
پٽ هجڻ ها. هڪ ڌيءَ ۾ هڪ پٽ.“ آڏيڊ پل ڦهليلي، هجي
ها اسان جي!“

”اڃ ڪلھ ۾ ني ٻار ڪافي آهن،“ هو ڪجهه دير رکي چوندو هو، ”ٽئين ٻار کي جنم ڏيڻ پنهنجي ملڪ جو ٻار وڌائڻو ٿيو، ۽ وري اسان وٽ ڪهڙي ملڪيت پيئي آهي جنهن مان بعد ۾... آشا جي منهن ڏانهن ڏسندي هڻڪي ٻيهي رهندو هو.“

”آشا تنهنجو ڪهڙو خيال آهي؟“

”مان ڇا چوان! مون کي مستقبل جي ڪهڙي خبره مون کي جيڪڏهن سد هجي ها ته نيون ٻار ضرور پٽ ٿيندو ته مان جيڪر توهان کي ضرور ٻڌايان ها.“

آشا جي جواب ۾ ڏنگ هوندو هو ۽ جيون ڏنگجي ويندو هو.

”تون ته جلدي ناراض ٿي وڃين ٿي.“

۽ پوءِ اها ئي روز واري ’تون ڇا تون ڇا، ٿيڻ لڳندي هئي‘ آشا کي پٽ لاءِ سک ڪا گهٽ نه هئي ۽ پر هوءَ پنهنجي ڌيئرن کي ڪڏهن به ڪنهن جي پٽن کان گهٽ نه سمجهندي هئي ۽ من ٿي من ۾ پنهنجي ’هشپا ۽ امرتي‘ جي ’سڀاگهه‘ لاءِ شپ ڪامنا رکندي هئي.

مئڊس هئي ڌيئرون ’هشپ‘ جي خيالي ڇانوڻ هيٺ وڌيون ٿينديون ويون. لک ڪوشش جي باوجود آشا کين ’هشپ‘ جي ڇانوڻ ۾ پيدا ٿيل انڌيڪار کان بچائي نه سگهي. مندن ننڍڙا پٽڪڙا ٻير، نه ٻيل ڇال مڪي ويا هئا، مندن مشڪ به منجهيل ۽ گهٽيل هئي.

ٻار جو ٻوڙ حليم دروهي

ٻار ٻوڙ نه ڪانڊيندو آهي. ٻار فقط ٻوڙ هاريندو آهي. ڪو ڪئمڻو ڪو ڇاڪاڻيٽ، يا ٺاڦي، يا لالي ٻاپ يا مڙائي وغيره ڏيئي، وندرائي، ٻار کي هيٺ پٽ تي ليهائجي، ۽ ڪاٽي ڪٽي ٻار جي ڳچيءَ تي آهستي وهائجي. ٽڪڙ هرگز نه ڪرڻ گهرجي. ڪاٽي ٽڪي هئڻ گهرجي، نه ته ٻار روئڻ لڳندو ۽ پاڙي وارن کي خبر پئجي ويندي ته اوهان اڄ ٻار ڪٺو آهي، ۽ پوءِ هرڪو پاڙيسري ونو ڪٽي ٽنگيو بيٺو هوندو ته ’ٿورو ٻوڙ ڏيو‘.

پوءِ ٻار کي اُٻتو ڪچي، ۽ ڪاٽيءَ سان ڪياڙي کان هيٺ سڌو يڪو ڇهڪ ڏجي. پوءِ ڪاٽي هيٺ رکي ٻنهي هٿن مان ٻار جي چمڙي لاهجي. جيڪڏهن ٻار تمام ننڍو هجي، ته پوءِ چمڙي هرگز نه لاهجي. ننڍڙي ٻار جي چمڙي لڏڻ هوندي آهي.

جڏهن ٻار جي چمڙي ٻيٽ وٽان لهندي، تڏهن فقط هلاڪڙي ڇهڪ سان ٻيٽ مان آندڻا ٻاهر نڪري ايندا. پوءِ آندڻا، گجيون، ۽ اوجھوري ڪڍي ٻاهر ڦٽا ڪجن، يا پنڊياڻي کي ڏيئي ڇڏجن. بڪيون ۽ ڪٺيچي سنڀالي رکجي. پوءِ سري ۽ ٻاوا وغيره ڌار ڪجن. هاڻي اوهان ٻار مسلم پڇاڻي سڳهو ٿا. سڄي ٻار کي جيڪڏهن سالم پڇاڻيو، ته ان کي مسلم چئبو آهي. مسلمان ٻار ۽ مسلم ٻار ٻه الڳ شيون آهن.

ٻوڙ رڌڻ لاءِ ٻار جا ننڍا ٽڪر ڪجن، پر رانئون سڄيون سيڪجن ته بهتر آهي. ران پڇاڻي تي جيتري وڌيڪ محنت ڪبي، اوترو وڌيڪ لڏيڻ ۽ مزيدار ٿيندي. ران پڇاڻي لاءِ ران کي پهرين صاف پاڻيءَ ۾ صاف ڪجي. پوءِ چاقوءَ يا چري سان ان ۾

ٽنگ ڪجن. پوءِ ليمون وڍي ان مان ران کي چڱي طرح رھڙجي تہ جيئن ليمي جو رس ران ۾ اندر تائين پھچي وڃي، پوءِ ٻہ ايڏائي ڪلاڪ ران کي رکي ڇڏجي. ٻن ايڏائي ڪلاڪن کان پوءِ جڏهن ران باھ تي سيڪي، يا گيهه ۾ تر بي، تہ ان جو ذائقو اھڙو تہ مزيدار ھوندو جو ڪارائٽ وارا پنھنجا ڇپ ڇٽيندا رھندا. لوڻ، مرچ ۽ مصالحو وغيره پنھنجي مرضي مطابق وجھجي. ليمون نہ ھڃڻ جي حالت ۾ ڌڻرو يا ڏھي استعمال ڪجي. ڪي ماڻھو گداھڙي استعمال ڪندا آھن، پر پوءِ اھي بار ڇڻڻ جي قابل نہ رھندا آھن.

ٻار ڪھڻ وقت خيال رکجي تہ ٻار صفا ننڍو بہ نہ ھجي، ۽ گھڻو وڏو بہ نہ ھجي. تمام ننڍي ٻار جر گوشت ڏيڳڙي ۾ ريشو ٿي مزو ڇڏي ويندو آھي، تمام وڏي ٻار جو گوشت دٻر سان ڳرندو آھي. ٻن ڇئن ٻارن مان پنھنجي پسند جو ٻار چونڊجي. بلڪ پنھنجي پسند جر ٻار ڇڏجي. پنھنجو ڇڻيل ۽ نپايل ٻار کائڻ ۾ وڌيڪ سواڊي آھي. اھو قدرتي آھي.

سري ۽ ٻارا پچائڻ ۾ محنت وڌيڪ آھي، تنھن ڪري اھي ٻاڙي وارن ۾ ورھائي ڇڏجن. رات جو سھڻ کان اڳ پنھنجا ٻار ڳنجن. ٽنھن ٻارن جو گوشت باڊي ڪندو آھي. نوٽ: مسلمان ٻار کي ڪھڻ وقت تڪبير پڙھڻ لازمي آھي.

مائھو زيب سڌي

صبح جو وقت هو. سيارو پنهنجي مستيءَ ۾ هو. سڄ جي تپش
جن سڀيءَ سان جنگ ڪري، پنهنجي اڌ طاقت وڃائي، وڏي
مشڪل سان زمين تي پهتي ٿي. هو ٻئي سڀيءَ کان بچڻ لاءِ
جناح باغ جي پوئين ٻاري ۾ ويٺا هئا، ۽ دل ٿي دل ۾ ج
ڪي ننڍي رهيا هئا. هنن پنهي جا پهراڻ هنڌ هنڌ کان ڦاٽل
هئا، ۽ کين پراڻيون گوڏيون پيل هيون. سندن پير اگهاڙا هئا،
سڀيءَ ۾ ڦاٽل پيرن تي مٽيءَ جا تھ چڙهيل هئا. هوءَ ٻئي ٻاري
مان چپڙن جا سلا پئي ڏندن سان ڪٽري ڦٽو ڪري رهيا هئا،
۽ ڪو ڪو سٺو مٺو لڳڻ ڪري وات ۾ ٿي ٿي رهڻ ڏنائون.
هو ٻئي ڪالھ کان بڪايل هئا، کين ڪجهه به کائڻ لاءِ
نصيب نه ٿيو هو. ٻئي ڀائر هئا، هتي سندن ڪوبه گهر نه هو.
سندن ڪوبه مت مائٽ نه هو. وڏي ڀاءُ جي عمر ڏهه سال هئي
۽ ننڍي جي ڇهه سال. هو ٻئي پنهنجي پنهنجي سوچن ۾ غرق،
خاموش ويٺا هئا. اوچتو ننڍي، وڏي کي چيو ”ادا، مون کي
ڏاڍي بڪ لڳي آ! پيت ۾ سور به پيو ٿئي!“
وڏي جي اکين ۾ گهوڙا ڀرجي آيا، چيائين، ”ادل! بڪ ته
مون کي به لڳي آ، پر ڇا ڪريون؟“
”هل ته بزار ڏي هلون. مٿان ڪٿان مانيءَ ٽڪر ملي پوي.“
”پر سڀيءَ به ته ڏاڍو آني! هلڻ به نه ٿو پڄي!“
”ادا، هل. نه ته مان بڪ ۾ مري ويندس.“
”نه نه پاٽو، ائين نه چئ. اٿ ته هلي ٿا ڪٿان مانيءَ گهڻو
هٿ ڪيون.“

هو ٻئي اڻيا مس ته اوچتو چوڌاري ڪڪر ڦري آيا. ■ سڄ
 ڪي پنهنجي ڪاري چادر ۾ ڍڪي ڇڏيائون. هنن جي ڏکڻي
 ويتر وڌي وئي. هو ننڍڙيون ننڍڙيون وڪون ڪشندا اڳتي وڌيا.
 ٻاري جي حد ٽپي، جڏهن نيشنل سينٽر جي اڳيان پهتا ته ڪوڻ
 جو ڪڙڪو ٿيو، ۽ اهڙو تيز مينهن پوڻ لڳو، جهڙو تيز ميارو
 هو. هنن ٻنهي ڊوڙ پاڻي ■ نيشنل سينٽر جي ننڍڙي ڏاڪڻ تي
 چڙهندي ننڍي جو پير ڏڙي ويو، ■ هو ”ادا...!“ ڪري ليٽڙي
 پائي وڃي هيٺ ڪريو. وڏي ٽڪڙ ۾ هيٺ لهي وڃي، ننڍي
 ڪي پنهنجي ٻانهن ۾ کنيو ۽ آهستي آهستي ڏاڪڻ چڙهڻ لڳو.
 ننڍي روئندي چيو، ”ادا، ڇاتيءَ ۾ ڏاڍو ڏک لڳو آ.“
 وڏي آهستي چيو، ”مڏا، بس ڪر. الله رحم ڪندو.“
 ننڍو ڏاڍو رنندو رهيو.

ڏاڪڻ چڙهي وڌي، ننڍي ڪي نيشنل سينٽر جي وڏي هال
 ٻاهران ڇت هيٺان ويهاريو، پر ننڍو ويهڻ بجاءِ اتي ٿڌي فرش
 تي ئي ليٽي پيو، ۽ سڌڪا پرڻ لڳو. سڌڪا پريندي سندس
 ڀيٽ ۽ سڀني وارو حصو مٿي چڪجي ٿي ويو. وڏو سندس ڀرسان
 ويهي رهيو ■ ڌرتيءَ تي هيڏانهن هوڏانهن ڏسڻ لڳو. اوچتو هن
 رڙ ڪئي، ”واھ واھ مولا!“ - ۽ ٻن قدمن جي مفاصلي تان
 ڪجهه ڪڍڻ لڳو.

ننڍي سڌڪا پريندي پڇيو، ”ادا ڇاهي؟“

”هنج ڀيسي اڌ!“

”ادا، پوءِ هل ته ڪجهه وٺي ڪائون.“

”ها، هل.“

هو ٻئي اڻي ڏاڪڻ لهي، ٽڪڙا ٽڪڙا بي فڪريءَ ■ مينهن
 ■ سڀ جو مقابلو ڪندا، اڳتي وڌڻ لڳا. جناح باغ جي چؤواڻي
 واري در وٽ پهتا ته هڪ دڪان جي چاڀري هيٺان هڪ
 هڪوڙائيءَ ڪي ڪچوريون تريندي ڏٺائون. وڏي هڪوڙائي کان

پڇيو، ”سائين، ڪچوري ڪهڻي جي آ؟“
 ”بي آئي.“ ٻڪوڙائيءَ جواب ڏنو.
 ”پنج پيسيءَ ۾ نه ڏيندين؟“
 ”نه.“ ٻڪوڙائيءَ رکائي مان جواب ڏنو.
 ”ادا، تون چوڻس، مٿان توکي ڏي.“ وڏي پنج پيسي ننڍي
 کي ڏيندي آهستي چيو.
 ”سائين پنج پيسي آ. هڪڙي ڏي!“
 ”اڙي ماءُ جا...“ ۽ هڪ زوردار چماٽ ٻڪوڙائيءَ هن جي
 نازڪ گڻ تي وهائي ڪڍي.
 هن جي هٿ مان پنج پيسي نڪري آءُ ڪٿي وڃي ڪري
 ۽ هو پٺيان بيٺل ڀاءُ سان وڃي ٽڪريو ۽ اوچنگارون ڏئي روئڻ
 لڳو. وڏي جي اکين مان به لڙڪ وهڻ لڳا. هن ننڍي کي
 سهارو ڏنو، ۽ ٻئي حسرت سان ڪچورين کي ڏسي اڳتي وڌڻ
 لڳا. چوٿائي جي ٻئي پاسي پهچي هو مينهن کان بچڻ لاءِ
 ميونسپل جي نون دڪانن واري لائين جي ميلون جي ڇاڙهي
 هيٺان وڃي بيٺا. ميلون جي حجر هنن کي ڏسي هڪل ڪئي،
 ”هلڙ ڙي هلو هٿان، حرامي، پيشان گدلا.“
 هو ٻئي دڪانن جي ڇاڙهن جي هيٺان ئي هيٺان اڳتي وڌڻ
 لڳا. ساڳئي دڪانن واري لائين ۾ اڳتي هلي هو ماڻي جي
 دڪان کي ڏسي بيهي رهيا. جنهن جي شوڪيس ۾ ماڻي جا
 ٿال ڀريا هئا، ۽ هڪ پٽ تي فلم ’نيلامر‘ جو ڪئلينڊر
 لڳل هو. جنهن ۾ اداڪاره آسيم جي اڳيان ڪجهه هٿ ڏيکاريل
 هئا، جيڪي سو سو جا نوٽ پيش ڪري رهيا هئا، پر هن نوٽ
 نه ٿي ورتا، فقط ڏسي رهي هئي ۽ هو ٻئي سوچڻ لڳا: ڇا هن
 کي ٽوڪر نه کپن؟ ها ها، هوڻ نوان لڏا پهريو ويٺي آهي
 نه! منڊس پيٽ به ڀريل هونڊو، پر ماڻهو اهڙن ماڻهن کي ڇو
 ٿا ڏين ۽ کين پٺيان لڏا به آهن! اسان کي ماڻهو پئسا ڇو

نه ٿا ڏين؟ اسان ته بڪ تي به آهيون. ۽ ڪوٽ به نه آهن!“
 ۽ وري هو مائي جي پريل ٿالهن کي ڏسڻ لڳا، ننڍي جي دل
 کي ٻپ ٿيڻ لڳو ته متان هي دڪاندار به اڳئين جيان چڙب
 ڏي، ان ڪري هن وڏي کي چيو، ”ادا، هلون؟“
 ”ها، هل.“ وڏي جواب ڏنو.

هنن ٻوٽي منهن ورايو. مائي جي دڪان جي سامهون نيلامي
 ڪوٽن جو دڪان هو. هو ڪوٽن جي دڪان ڏانهن وڌا. اکين
 تي ڪاري عيڻڪ چڙهيل دڪاندار کان ننڍي ڏڪندي پڇيو،
 ”سائين، مون جيترو ڪوٽ گهڻي ملندو؟“

دڪاندار نسوار جي ٿڪ ڦٽي ڪندي رڙ ڪئي، ”پڇي وڃو،
 توهان جي جاءِ ناهي.“

هو خاموشيءَ سان اڳتي وڌي ويا. مينهن اڃا وسي رهيو هو.
 ننڍي پڇيو، ”ادا، اسان کي سڀ ماڻهو دڙڪا ڇو ٿا ڏين؟“

”مٺا، غريبن کي هرڪو دڙڪا ڏيندو آهي.“

”ادا، پوءِ الله اسان کي امير ڇو نه ٿو ڪري؟“

”الله سائين جي مرضي پائو.“

”ادا مون کي ڏاڍو سٺو ٿو ٿئي، ڏس لٽا ٻسي ويا آهن، بڪ
 ڏاڍي لڳي آ.“

”ادا، پوءِ ڇا ڪيون، ڪيڏانهن هلون؟ پنهنجو گهر به ته ڪولهي.“

”ادا، پوءِ الله سائينءَ جي گهر هلون؟“

”ڇا!“

”مسٽ ڪي الله جو گهر چئبو آهي نه؟“

”ها، هل ته مسٽ ۾ هلي ويهون سامهون هن گهٽيءَ ۾

مسٽ آ.“

هو رستو ٻار ڪري، گهٽي مان ٿيندا وڃي مسجد جي در وٽ
 پهتا. در لنگهي اندر ٿيا ته سامهون مسجد جي شاهي هال مان

پيش امام رڙ ڪئي ”هلو ڙي هلو، هتي هن مهل ڇو آيا آهيو؟“

”سائين، سيءُ ٿو ٿئي.“ وڏي چيو.
 ”سيءُ ٿو ٿئي ته مان ڇا ڪيان؟ نڪرو هتان هي توهان جي
 پيءُ جو گهر آ، جو سيءُ کان بچڻ لاءِ هتي آيا آهيو.“
 هو ٻئي مسجد کان نڪري، جنهن گهٽيءَ کان آيا هئا، ان
 کي ڇڏي، رائل سٽيما ڏانهن ويندڙ گهٽيءَ ۾ هلڻ لڳا. رائل
 سٽيما جي سامهون روڊ تي پهچي ننڍي چيو ”ادا، باغ ۾
 جيڪا ڇت واري جاءِ آ، هل ته اتي هلي ويهون، مينهن ۾
 ڏاڍو سيءُ ٿو ٿئي.“

هو ٻئي باغ جناح ڏانهن وڃڻ لڳا.
 جناح باغ جي سامهون پهچي چؤواڻو پار ڪرڻ لاءِ ٻنهي ڊوڙ
 ٻاڻي- وڏو اڳ ۾ نڪري ويو. پر ننڍو بيخياليءَ ۾ هڪ رکشا
 جو پاسو لڳڻ ڪري روڊ تي ڪري پيو، ايتري ۾ هڪ ڪار
 ”هور- ٻون“ ڪندي اچي مٿان پهتي ۽ بريڪ وقت تي نه
 لڳڻ ڪري سندس مٿان چڙهي وئي ۽ کيس چيپٽائي هورو ڪري
 ڇڏيائين. هن جون رڙيون ڪار جي ڦٽڻ هيٺان ڊهجي ويون.
 بس، هڪ دفعو زور سان ”ادا“ چئي خاموشيءَ جي وادين ۾
 هليو ويو. ڪار روڊ تي تيزيءَ سان ڊوڙندي هلي وئي.

وڏي، ننڍي جي رڙ ٻڌي پوئتي نهاريو ته کيس پنهنجي ڀاءُ جو
 رت ۾ رنگيل جسر چؤواڻي جي وچ تي پيل نظر آيو.
 هو ڊوڙ ٻاڻي وڃي پنهنجي ڀاءُ جي چچريل ۽ بي جان جسر مٿان
 ڪريو. رڙيون ڪري چوڻ لڳو، ”ادا، تون بک تي هليو وئين!
 ٻئي جهان ۾ به تون خالي ڀيٽ ساڻ هليو وئين!“

سندس ڀاءُ جي لاش ۾ هن جي چوڌاري هشام ماڻهن جا مڙي
 ويا. هر ڪوئي افسوس ڪري رهيو هو. ڪو ماڻهن کي پري
 ڪري رهيو هو، ته ڪو هن کي سمجهائي رهيو هو. مطلب ته
 جيترا هئا ماڻهو اوتريون ۾ ون همدرديون!

وچ چؤواڻي تي ماڻهن جو ميڙ ڏسي، پڪوڙائي حجم، مائي

وارو، ڪوئن وارو ۽ ٻيا دڪاندار اچي مڙيا. ٻڪوڙائيءَ چيو،
 ”ويچارو بڪ تي سري ويو.“ ۽ ٻوڙ پاڻي ڏهاڪو کن ڪچوريون
 آڻي سندس پاءُ کي ڏنائين.

هن ڪچوريون وٺي، پنهنجي پاءُ ڏي منهن ڪري روئيندي چيو،
 ”ادا ڏس هي هاڻي ڪچوريون ڪٿي آيو آهي.“ ۽ ڪچوريون
 هيٺ رکي ڇڏيائين.

حجر چيو، ”ويچارو مينهن ۽ سيءُ ۽ مري ويو.“
 ڪوئن وارو هڪ ڪوٽ کڻي آيو ۽ هن کي ڏيندي چيائين،
 ”اچي هي ڪوٽ تون پاءُ، سيءُ ٿو پوي.“

هن پنهنجي پاءُ جي لاش ڏانهن منهن ڪري چيو، ”ادا ڏس،
 اڳ هي ڪوٽ جو اکهه به نه هيو ٻڌائي، پر هاڻي مفت ۾
 ڪوٽ ٿو ڏي! پر نه، مان ڪوٽ نه هائيندس، مان ٻڪوڙا نه
 ڪائيندس.“

مينهن اڃا بند نه ٿيو هو ۽ هٿام ماڻهن جا اهو نه وساري ويٺا
 هئا، ته هو مينهن ۽ سيءُ ۾ روڊ ٿي بيٺا آهن ۽ سندن ڪپڙا
 ڀڄي چڪا آهن.

لهڙيل خواهشون

مشعل پبليڪيشن لاڙڪاڻو

جنوري ۱۹۷۷ع

سھڻي پبليڪيشنس، حيدرآباد جا شايع ٿيل ڪتاب

- ۱- اسانجي سنڌ (ڪهاڻيون) مختلف ڪهاڻيڪار ختم ٿيل
- ۲- اڻ وسرندڙ ڪهاڻيون ” الطاف شيخ ”
- ۳- وايون وڻجارن جون (سفرنامو) الطاف شيخ ”
- ۴- بندر بازاريون ” الطاف شيخ ”
- ۵- غدار (ناوليت) گرشن چندر ”
- ۶- سونهن پٿر ۽ پيار (ڪهاڻيون) طارق اشرف ختم ٿيل
- ۷- ميرو ڌاڙيل (ناول) طارق اشرف ”
- ۸- ڳاڙها هڪ ٻيلا چهر (شعر) ذوالفقار سيال ۱۶-۰۰
- ۹- رشتا ڏاتا (ڪهاڻيون) نجم عباسي ختم ٿيل
- ۱۰- پيار جي پري ” غلام رباني ”
- ۱۱- بدسماش ” جمال ابڙو ”
- ۱۲- مفيد وحشي ” شيخ اياز ”
- ۱۳- سمونڊ جي ساڻيهه (سفرنامو) الطاف شيخ ”
- ۱۴- منهنجي حياتي جا سونا روپا وزن پوئتي هيراننداڻي ”
- ۱۵- جاني ته جهاز ۾ (سفرنامو) الطاف شيخ ”
- ۱۶- آها شام (ڪهاڻيون) موهن ڪلپنا ۱۰۰۰۰

هن ڪتاب جا ليکڪ

لالچند. امر ڏنو مل جڳتياڻي، شيخ اياز،
جمال ابڙو، زينت چنا، پوپتي هيراننداڻي،
سڳن آهوجا، سندري آنمچنداڻي، ايازقادري،
شيخ حفيظ، ڪمل پياسي، ڪرشن ڪٽواڻي،
جڳديش ايس لڄاڻي، بشير مورياڻي، سراج،
قارا مير اچنداڻي، موهن ڪلهنا، علي بابا،
حميد سنڌي، غياث جوڻيجو، طارق اشرف،
نظير شيخ، ڪلا پرڪاش، ماهتاب محبوب،
مائڪ، ظفر حسن، ولي رام ولي، حلیم پروهي،

زيب سنڌي

پنهجي موضوع جي لحاظ کان هي سنڌي جو
پهريون ڪتاب آهي

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڙيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي گولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ
 کان وَڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ،
 پُڪار سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود
 جي مد مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهڙ ڇڻن ٿا؛

... ..

ڪالهه هُيا جي سُرخ گلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيت اُٿي، هي بم- گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيتُ به بم جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته
 ”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه
 وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پَنَ سڀني کي **ڇو، ڇا، ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)